Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

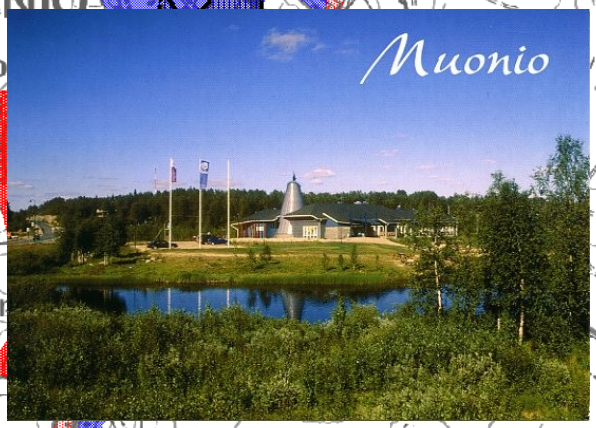
MUONIO

Muonion rakennetut ympäristöt

Jälleenrakennuksesta modernismiin, kirkonkylä ja taajama

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto 1

1.1 Lähtökohdat 1

1.2 Aikaisemmat inventoinnit ja arvot 2

1.3 Inventointi ja raportointi 2

2 Muonion historia ja nykymaisema 4

2.1 Muonio 1830-luvulla 5

2.2 Jälleenrakennus ja 1950-luku 9

2.3 Moderni Muonio 12

2.4 Tiestö ja rakentaminen 16

2.4.1 Kirkonkylän tiestöä 16

3 Alueet ja kohteet 19

Kohde- ja aluelistaus 20

3.1 Kirkko ja hautausmaa 23

3.2 Reuhalanmäen hautausmaa 26

3.3 Muoniojoen saariladot 28

Jälleenrakennuksen ja 1950-luvun Muonio 29

3.4 Alue: Kirkonseudun, raitin asutus ja liikeyritykset 30

3.5 Museo ja Emman pirtti 37

3.6 TVH:n tukikohta 39

3.7 Parakkikauppa 41

3.8 Kunnansairaala ja lääkärintalo 42

3.9 Alue: Putaanrannan viljelymaisema 44

3.10 Alue: Ollinmäen raitti ja viljelymaisema 46

3.11 Kansakoulun asuntolat 49

1. Oppilaiden asuntola 50

2. Opettajien asuntola 50

3.12 Alue: Muonion hallintokeskus, kunnantalo, pappila ja posti 52

3.12.1 Pappila 54
3.12.2 Kunnantalo ja terveystalo 58
3.12.3 Posti- ja teletalo 62
3.13 Alue: Raitin- ja postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset 64
3.13.1 Kolström 65
3.13.2 Tippala 66
3.13.3 Rukoushuone 67
3.13.4 Eläinlääkärin virkatalo 68
3.13.5 Yhteiskoulu 70
3.14 Uittosuuli 72
3.15 Osuusliikkeet ja matkustajakoti 73

Moderni, taajamarakentamisen Muonio 76
3.16 Taajaman koulu- ja palvelurakennuksia 78
3.16.1 Yläkoulu 78
3.16.2 Virastotalo 79
3.16.3 Seurakuntakoti 80
3.16.4 Terveyskeskus 81
3.16.5 Palvelutalo Marjapaikka 82
3.16.6 Muonion koulu 83
3.16.7 Luontokeskus Kiela 85

4 Kulttuurimaiseman historia, ominaispiirteet ja yhteenveto 86
4.1 Kohdeyhteenveto 89
4.1.1 Kartta: Vanhan ja jälleenrakennuksen Muonion kohteet, alueet ja tiet 91
4.1.2 Kartta: Taajama-ajan Muonion kohteet ja alueet 92
4.1.3 Kulttuuriympäristöjen ja kohteiden arvoluokitus 93
4.2 Yleiset suositukset, ympäristöt 96

5 Lähteet 98

Raportin valokuvat: Jari Heiskanen, Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto 2018. Kansi: kirkko 2018 ja matkailun rakennuksia 1950- ja 1990-luvulla postikorteissa

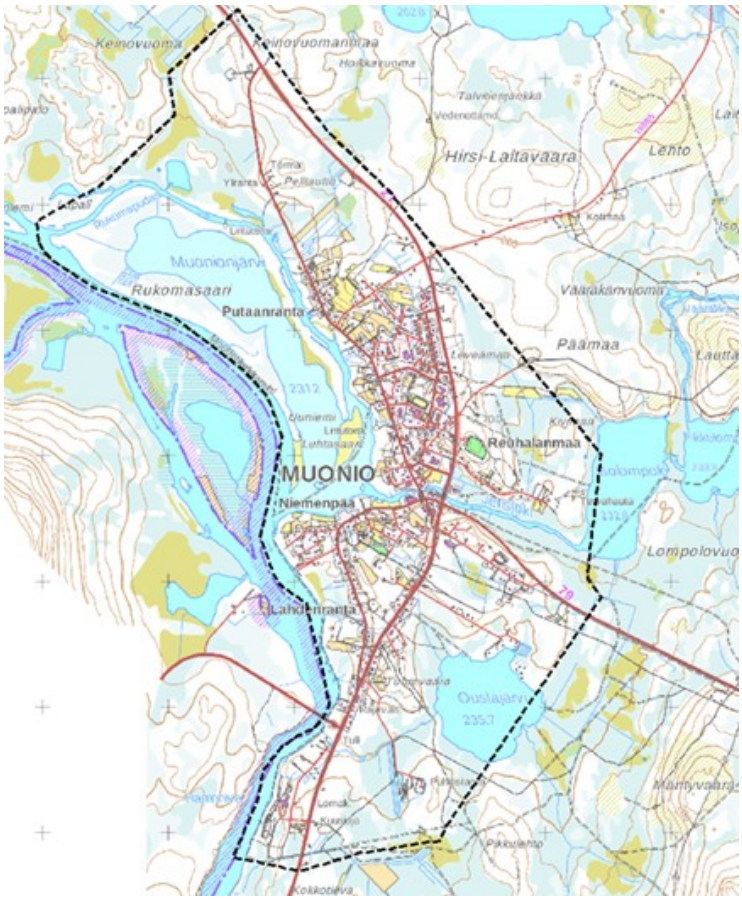
1 Johdanto

1.1 Lähtökohdat

Muonion kulttuuriympäristöinventointi liittyy tekeillä olevaan taajaman yleiskaavaan. Siitä vastaa FCG Oy. Kaavoitukseen liittyvän kulttuuriympäristöselvityksen teki Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n tutkija Jari Heiskanen. Maastotyöt tehtiin kesäkuussa 2018, raportti valmistui saman vuoden syksyllä.

Muonion rakennetun ympäristön lähtökohtana on syksy 1944, jolloin silloinen kirkonkylä tuhoutui Lapin sodassa muutamaa rakennusta lukuun ottamatta. Kirkonkylän, nykyisen keskustaajaman vanhimman ja laajimman rakennuskerrostuman muodostaa näin ollen jälleenrakennuskausi. Se pohjautuu vanhempaan, maatalouden asutusmaisemaan. Jälleenrakennuskauden jälkeen moderni Muonio, keskustaajama kasvoi pääosin vanhan kirkonkylän itäpuolelle, uuden ohitustien varteen 1960-luvulta alkaen.

Kunnalla ei ollut arkistossa jälleenrakennuskauden tai 1950-luvun piirustuksia. Vasta 1958 annetun lain jälkeen kunnalle tuli velvollisuus säilyttää rakennuspiirustuksia. Sotien jälkeen rakennetusta laajasta rakennuskannasta ei näin saatu paikallisesti tietoja. Jälleenrakennus tapahtui pääosin, niin yksityisen kuin julkisen rakentamisen osalta, suuressa määrin tyyppipiirustuksin. Työn yleiskaavaluonteen vuoksi rakennuskannan yksittäisten rakennusten piirustuksia ei selvitetty. Se on tarkemman asemakaavatason ja rakennusinventoinnin tehtävä.

Kartta: kaava-alueen rajaus, MML2018.

1.2 Aikaisemmat inventoinnit ja arvot

Muonion aikaisemmat inventoinnit ovat valtakunnallisia, maakunnallisia tai alueellisia. Paikallisia inventointeja ei ole tehty. Vielä 1980-luvulla Lapin rakennusperintö –teoksessa kirkonkylästä huomioitiin vain 1810-luvulla rakennettu kirkko. Jälleenrakennuskautta ei tuolloin vielä pidetty huomionarvoisena ajanjaksona selvityksissä.

Muonion kirkonkylä, raitti ja sen jälleenrakennusajan ympäristöt ovat maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä ja maisema-aluetta. Kirkonkylän vanha osa, kirkonmäki ja kirkko sekä raitti niistä pohjoiseen, olivat valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä 1990-luvun inventoinnissa (RKY-1993). Nykyisessä RKY-2010 -listauksessa alue ei enää sitä ole, vaan alueen arvot ovat nyt maakunnallisia. Aluekuvauksen lisäksi Muoniosta on niukasti kohdeinventointitietoja. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen inventointitietoja, so. lähinnä lyhyt kuvaus kohteesta ja arvot, oli kaava-alueelta vain kahdeksasta kohteesta (Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeen (LKYT) inventointi, Muoniota koskeva aineisto).

LKYT–kohteita oli kahdeksan ja ne on arvotettu osana laajempaa Lapin inventointia. Sen kohteita Muoniossa olivat [suluissa on inventointitunnus ja tämän inventoinnin tunnus]: Kunnanvirasto (498-002/3.12.2), Muonion kirkko (498-003/ 3.1), Vanha sairaala (498-004/3.8), Muonion koulun asuntola ja opettajien asuinrakennus (498-016/3.11), Autio, pappila (498-110/3.12.1), Mäntykumpu, eläinlääkärin talo (498-109/3.13.4), Ullakko, ruumishuone (498-125/3.2), Ratsutie, vanha postitie Kittilään (498-127/2.4.2).

1.3 Inventointi ja raportointi

Tässä työssä on huomioitu kaava-alueen keskeiset ominaispiirteet, rakennuskerrostumat eli vanhasta Muoniosta säilyneet rakennukset sekä jälleenrakennus- ja taajamakaudet. Inventoinnissa on keskitytty keskeisiin rakennuskohteisiin, jotka on pyritty liittämään osaksi laajempaa alue- tai ilmiökokonaisuutta. Kohteita ja alueita on 33 kappaletta, niistä sotia edeltäviä on 3 kpl, jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun kohteita 23 kpl ja taajamakauden kohteita 7 kpl. Niistä on laadittu lyhyt kuvaus kuvineen ja karttoineen. Kohteen ja alueen arvot on tuotu esiin.

Muoniossa Lapin sodan sotatoimilta säästyi lähinnä kirkko sekä yksittäisiä aitta- ja asuinrakennuksia. Muonion vanhimmasta kerrostumasta on inventoitu kolme kiinteistöä, kirkon sekä erillisen hautausmaan rakennukset. Yksittäisiä, sodasta säästyneitä asuin- tai talousrakennuksia, mm. aittoja, ei inventoitu. Ne on huomioitu osana aluekokonaisuuksia. Vain vanhaan maatalousyhteiskuntaan ja saariin liittyvä rakentaminen, saariladot, esiteltiin yhden esimerkin kautta Muonion historialliseen asuttamiseen ja elinkeinoon liittyvänä ilmiönä.

Jälleenrakennuskausi, vuodet 1945–1950 sekä 1950-luku muodostavat myöhemmän taajaman ohella laajimman yhtenäisen kokonaisuuden. Rakentaminen käsitti ajanjaksolla monipuolisesti tilarakentamista, asuintontteja sekä julkista rakentamista. Muonio muodosti jo ennen sotia merkittävän alueellisen keskuksen, jonka

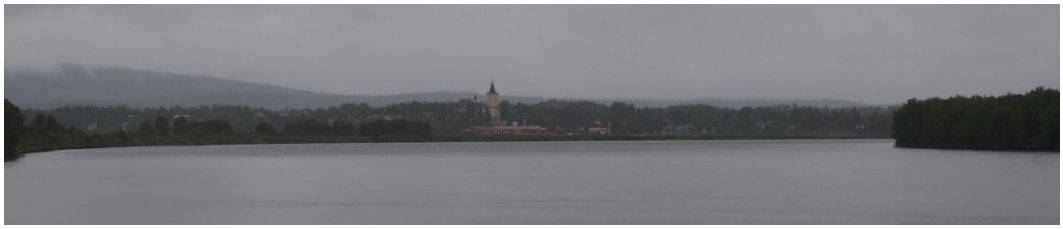
vuoksi sinne sijoittui kunnan rakennustoiminnan lisäksi valtion hallinnon rakennushankkeita. Aikaan liittyviä rakennuskohteita, inventoinnissa huomioituja kohteita, olivat mm. sairaala, posti, kunnantalo, terveystalo, eläinlääkärin virkatalo, pappila, koulut ja kaupparakennukset. Jälleenrakennus rakentui pitkälti vanhoille paikoille, nauhamaisen raitin, Tornio–Enontekiö-tielinjan varrelle. Rakentaminen on leimallisesti puurakentamista, harvat kivirakennukset tulevat vasta 1950-luvun puolella, nekin valtion rakennustoimintana. Tila- ja asuinrakentaminen on käsitelty aluekokonaisuuksina. Työssä on esitetty jälleenrakennuskauden asutuksen sijoittuminen sekä vanhimmat asuinpaikat ja parhaiten säilyneet kokonaisuudet. Jälleenrakennuskauden alue- tai rakennuskohteita on 15, osassa kohteita on enemmän kiinteistöjä, mm. sairaalaan kuuluu lisäksi lääkärin asunto. Kohteita on yhdistetty alueiksi siellä missä ne muodostavat yhtenäisen maiseman.

Taajamakaudeksi on katsottu aika 1960-luvulta eteenpäin; tällöin perinteiset elinkeinot väistyvät ja rakentamisen painopiste siirtyy selkeästi uusille alueille, uusien tielinjojen varteen. Asutuksen ja palveluiden sijoittumista määrittävät kunnan kehittyvä maanomistus, kunnallistekniikka ja uudet liikennereitit, ei vanha maa- ja omavaraistalous ja pitkä raitti. Rakentaminen uudistuu, rakennustyypeissä ja -materiaaleissa tapahtuu myös selkeä muutos. Taajama-aika jatkuu edelleen ja on käsitelty yhtenä kokonaisuutena ja sieltä on poimittu 1960- ja 1990-lukujen väliseltä ajanjaksolta lähinnä edustavia ja tyypillisiä julkisen, hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen kohteita, kuten koulurakennukset, virastotalo, terveyskeskus ja matkailurakennus, joita yhdistää sijoittuminen uusien, autoliikenteen ehdoilla rakennettujen liikennereittien varteen. Uudet palvelurakennukset ja taajamarakentaminen keskittyvät vanhan palvelukeskustan koillispuolelle. Ajan asuinrakentaminen ei tarkastelussa muodostanut edustavia, selvityksessä huomioitavia aluekokonaisuuksia. Taajaman rakentaminen on monin paikoin jatkunut 1960-luvulta aina nykypäiviin saakka, mm. risteysalueelle on kehittynyt liikekeskus.

2 Muonion historia ja nykymaisema

Pysyvä asutus alkoi Muoniossa 1575 kun Olli Olllinpoika Tulkki asettui paikkakunnalle. Tätä ennen maankäyttö, lähinnä kalastus ja muu luontaistalous, käsitti liikkuvampaa saamelaisasutusta. Pysyvän asutuksen Muonioon houkutteli Muoniojoen ja siihen liittyvän Muoniojärven rannoilla ja saarissa leviävät hyvät ja laajat niittymaat. Järveen laskeva Jerisjoen pieni Suukoski tarjosi myllylle voimaa, itse joki tarjosi hyvän vesireitin itään. Rannat olivat alavat, osin suopohjaiset ja niitä reunustivat jokien suuntaiset vaarat, Suukoskenvaara ja Leveämaa, jotka jäivät harjanteina vesistöjen ja suoalueiden väliin. Muonion vesirikas ja osin alava maisema muodosti Tornijokilaakson pohjoisimman pisteen, jossa vielä oli mahdollista harjoittaa laajemmin maataloutta. Muonio tai Muonionniska kuului aluksi Tornion seurakuntaan, myöhemmin Ylitornion ja Pajalan seurakuntaan. Muonionniskan ensimmäinen hautausmaa oli Ruotsin puolella sijaitseva Akamellan hautausmaa. Muoniosta tuli kappeli 1788, jolloin Muonio sai ensimmäisen papin; pieni kirkkotupa sijaitsi kirjallisuustietojen mukaan Ollinmäellä, kartoissa kirkko olisi ollut mahdollisesti Pappilantörmällä. Venäjän vallan aika muutti tilanteen: Muoniojoesta tuli valtakuntien rajajoki ja Muoniosta muodostettiin Enontekiön kanssa oma kirkkoherrakunta 1812. Valtakunnan julkisivuun liittyvän Muonion kirkon rakennustyöt alkoivat 1817. Enontekiö itsenäistyi seurakunnallisesti Muoniosta 1916. Muoniosta kehittyi harvaanasutussa Lapissa alueellinen keskus 1800-luvulla, sillä siellä oli jo 1900-luvun vaihteessa mm. kauppoja, posti, sähkölaitos, kansakoulu sekä kunnansairaala, joka oli yhteinen Enotekiön kanssa.

Kartalla Muonion maisemaa hallitsevat vesistöt, Muonionjoki ja siihen jokijärvenä, Rukomasaaren rajaamana liittyvä Muonionjärvi. Itä–länsi-akselina on Jerisjoki, johon liittyy pieni Suukoski juuri ennen sen laskemista Muonionjokeen. Nykyisin vesistömaisema on jäänyt taajamassa suurelta osin lisääntyneen rantakasvillisuuden taakse. Historiallisesti alueen topografia on selkeä, ollen yksi lähtökohta asutuksen sijoittumiselle. Rannat ovat alavat, niistä kohoavat rannan suuntaiset rinteet, jotka päättyvät tasaisempiin lakiosiin. Historiallinen asutus ja tielinja seuraavat rantoja kiertävää rinnettä. Viljelyyn otettiin aluksi nopeasti kuivuvat rinteet ja osin myös lakialueet; Suukoskenvaaralle raivattiin laaja peltoalue jo 1800-luvulle tultaessa. Kosteammat joki- ja järvirannat olivat niittyinä tai suoalueina. Kuivempien lakialueiden maankäyttö kasvaa laajemmin vasta 1960-luvulla, kun taajaman rakentaminen alkaa, myös ohitustie linjataan kuivemmille ylämaille, Kirkonkylän itäpuolelle.

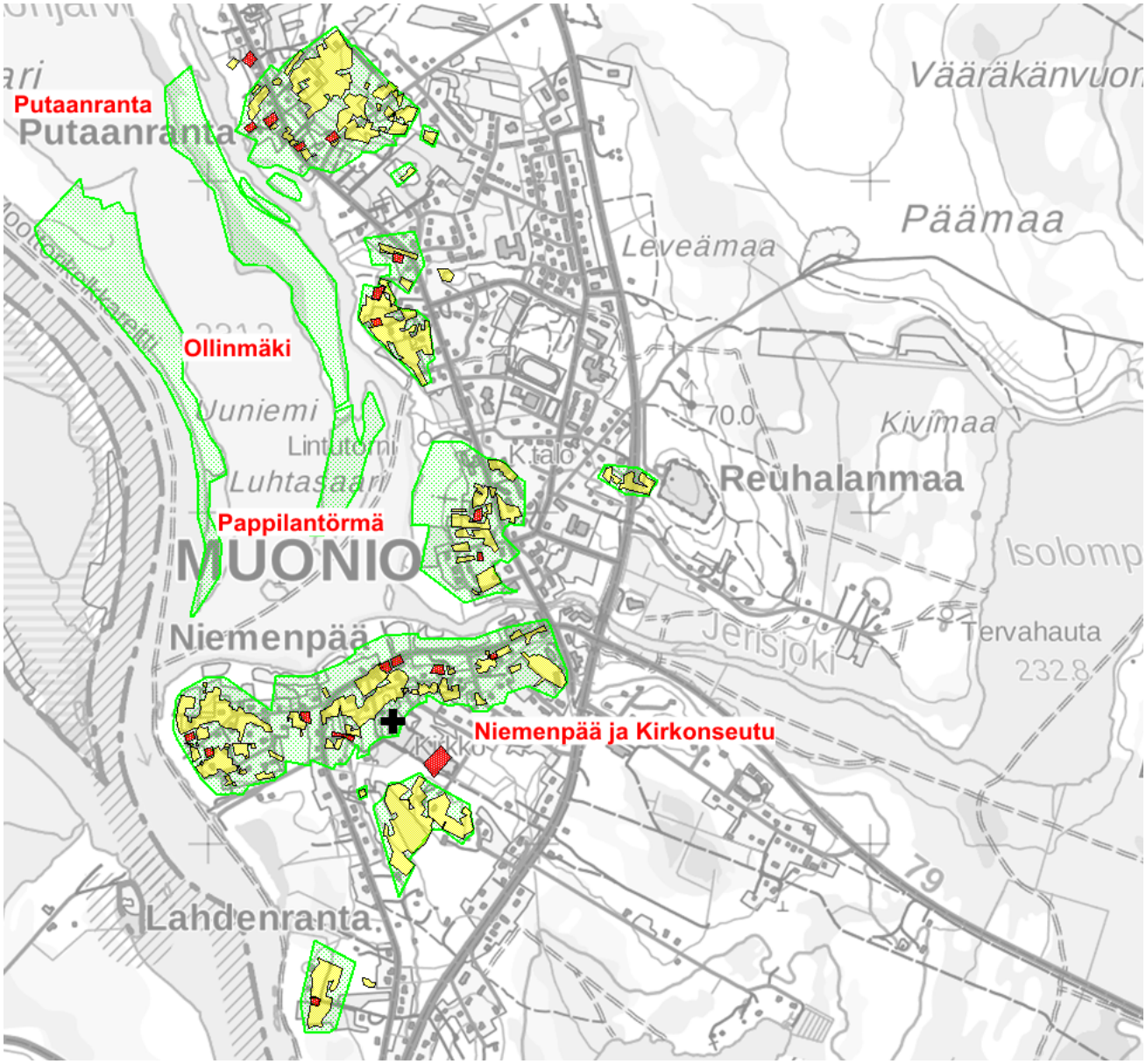
2.1 Muonio 1830-luvulla

Isojakokartta 1831. Muonion varhainen, maatalouteen perustuva asutus keskittyi saarekkeiksi. Oikealla näkyvät ylhäällä Putaanrannan perintötalojen asuintontit, pienet pellot ja laajemmat niityt, alaosassa on Ollinmäen asutusmaisema. Laajat niityt olivat merkittävä osa Muonion historiaa ja maisemaa: keskellä näkyy pieni osa Muoniojärveä kiertävästä ja rajaavasta Rukomasaaren pitkästä niittysaaresta, jotka, kuten pellot ja metsät, jaettiin perintötalojen kesken 1830-luvulla pidetyssä isojaossa. Kirjaintunnukset viittaavat perintötaloihin.

Muonion pitäjän keskustan, kirkonkylän muodostavan Alamuonion kylän maisemaa leimasi 1800-luvulla ja vielä ennen viime sotia maatalous. Päävilja oli ohra, sen lisäksi viljeltiin perunaa ja jopa heinää jo 1860-luvulta alkaen. Hyvinä vuosina Muonio oli omavarainen viljan suhteen ja karjatalous toi jopa rahaa. Asutus vahvistui, 1800-luvulla kylässä oli jo 17 taloa, joiden kesken maat jaettiin 1830-luvulla pidetyssä isojaossa. Asutus ja pellot olivat tällöin keskittyneet pieniksi ryppäiksi, pitkäksi ja harvaksi ketjuksi Muonionjoen varrelle. Talo- ja peltoryhmiä oli Jerisjoen suulla, Suukosken rannoilla, Suukoskenvaaran alarinteessä sekä Niemenpäässä. Kylän eteläpäässä sijainnut Niva muodosti yksittäisen talon. Pohjoispuolella kahden tai kolmen talon ryppäitä oli Koskenniskalla, Ollinmäessä ja Putaanrannassa. Taloja yhdistävä raitti syntyi vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, kun Tornion ja Enontekiön maantie rakennettiin. Maantie seurasi maastonmuotoja ja asutusta. Maatalouden ohella Muonio oli vilkas ja vauras alueellinen keskus 1900-luvun vaihteessa, jossa oli kirkko, kauppoja, posti, koulu ja sairaala. Liikenteellisesti Muonion asema vahvistui 1930-luvulla, kun Kittiläntie valmistui, yhtyen Torniontiehen Jerisjoella, kirkonkylässä.

Muonion 1830-luvun maisema nykykartalla

Nykykartalle eri väreillä asemoitu 1830-luvun isojakokartan asutus, pellot ja niityt. Saarten niittyjä ei ole kuvattu kokonaisuudessaan. Rakennettu kulttuurimaisema keskittyi pieniksi ryhmiksi rannoille. Maiseman yläpuolella kohosi 1822 valmistunut kirkko. Asutusta yhdistävä raitti, maantie syntyi vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, kun Torniontie–Enontekiöntie rakennettiin. Nykyinen pitkä raittikylä syntyi samaan aikaan asutuksen laajentuessa. Kirkon ja pappilan jälkeen ensimmäiset palvelut, kaupat ja julkiset rakennukset hajaantuivat kylän eri osiin: Kunnansairaala Putaanrannan viereen, kunnantupa ja urheilukenttä Ollinmäelle, ruiskuhuone ja kruununmakasiini Pappilantörmälle, johon sodan jälkeen keskittyi kunnan hallintokeskus. Jerisjoen eteläpuolella olivat mylly, sähkölaitos, osuuskaupat, matkailukoti, kirkko ja Niemenpäässä tulliasema Ruotsiin. Keskittyminen jatkui taajamakaudella, kun liikekeskusta keskittyi liikenteen solmukohtaan, raitin, valta- ja kantatien risteykseen ja julkiset palvelut ja uusi asutus Leveämaalle, josta kunta lunasti maa-alueen. Lähde: Isojakokartta 1831, nykykartalle asemointi Kalle Luoto ja Jari Heiskanen.

Maatalouden ja kirkonkylän kehittyessä 1900-luvun alkupuolella asutus muuttui yhä pidemmäksi ja nauhamaiseksi, ulottuen jo noin neljän kilometrin matkalle raitin, maantien varrelle. Kylä oli vauras ja peltoviljelyllä oli merkittävä rooli näinkin pohjoisessa osassa Suomea. Etelästä tultaessa, pitkien erämaataipaleiden jälkeen, Ala-Muonio, Muonion kirkonkylä, edusti avarine maisemineen, suurine ja maalattuine rakennuksineen ja sähkövaloineen poikkeuksellisen lappilaista maisemaa. Kulttuurimaisema, raitti, talot ja pellot olivat kapeana kaistaleena joelta nousevassa rinteessä. Alava joenranta pysyi rakentamattomana lähinnä tulvien vuoksi. Joen eteläpuolella kohovan Suukoskenvaaran rinteen päällä sijaitsivat maisemaa hallitseva kirkko ja hautausmaa. Kunnantuvaksi riitti yksi huone Ollinmäellä, muut palvelut olivat hajallaan, julkista rakentamista edustivat lähinnä kirkko, kansakoulu, sairaala, ruiskuhuone, viljamakasiini ja pappila; kolme viimeistä keskittyivät Koskenniskalle, jossa oli myös kirkonkylän vanhin kauppa, vanhan perintötalon pihapiirissä toimiva Kolström. Jerisjoen Suukoskeen, maantien sillankorvalle, perustettiin kunnan ainoa teollisuuslaitos, Alamuonion mylly-saha-sähkölaitos 1920-luvulla.

Kuvat: Kylän yhden keskustan muodosti Jerisjoen Suukosken myllypaikka, jossa Tornio–Enontekiömaantie ylitti joen.

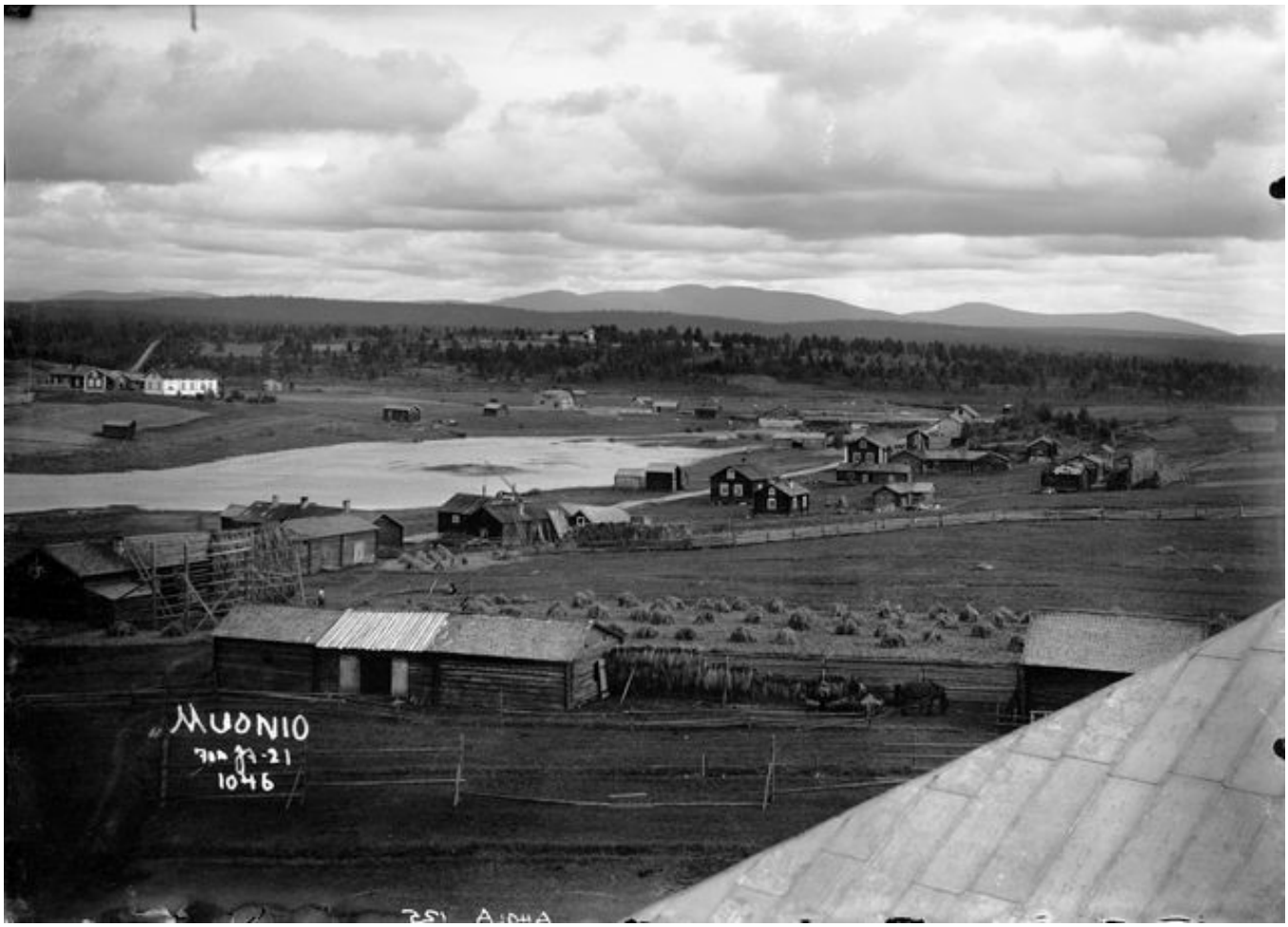
Vasemmassa kuvassa on koski 1920-luvulla, jolloin jokiuoma oli huolellisesti kivetty kanavaksi; rakenteilla olevan myllyn ja sähkölaitoksen sekä sillan kohdalla oli käytetty hakattua kiveä. Avoimessa maisemassa kirkko oli osa maisemaa. Joki ja koski olivat merkittävä elinkeinomaisema, myllyn ja sähkölaitoksen lisäksi Jerisjoki toimi uittoreittinä. Lähde: Vanha kuva, Ahola Juhani 1920-l, Museovirasto, Musketti, MO12_HK19940408.

Alakuvassa samaa rantaa 2018: vanhan kuvan mutkasta otetussa nykykuvassa kaikki merkit toiminnasta ovat kadonneet rannoilta ja jokiuomasta, viimeiset merkit vanhasta käytöstä katosivat 1960- ja 1970-luvulla, kun osuuskassan uusi liiketalo rakennettiin, uitto päättyi ja joki ennallistettiin.

Rakentamisen ominaispiirteet

Kirkonkylä kehittyi pitkäksi nauhaksi joen suuntaisesti. Myöhemmin raittina toiminut maantie seurasi samoin vesistöä ja asutusta. Sotia edeltävästä rakennuskannasta säästyi kirkonkylässä vain vähäisiä osia. Kirkko ja aitat ovat pääosin 1800-luvulta, uuden hautausmaan ruumishuone on 1910-luvulta.

Kuva: Muonion kirkonkylän nauhamaisista, rantaa seuraavaa raittia kirkon tapulista pohjoiseen kuvattuna. Punamulta ja hirsipinta muodostivat päävärit, Jerisjoen toisella puolella kauppana toiminut Kolströmin perintötalon toinen asuinrakennus loistaa jo muodinmukaisesti vaaleana. Lähde: Ahola Juhani 1921, Museovirasto, Musketti, MO12_HK19940408 125.

2.2 Jälleenrakennus ja 1950-luku

Kuva: Muonio palaa, 30.10.1944 kirkon katolta pohjoiseen otettu kuva tuo esiin hyvin asutuksen vesistöä ja harjua seuraavan nauhamaisen ketjun sekä tuhon laajuuden. Sakuva 148584 A. Viitasalo sot. virkailija 30.10. 1944.

Muonion kirkonkylä oli syksyllä 1944 lähes täysin tuhoutunut, suuren kirkonkylän sadoista rakennuksista säilyvät vain kirkkorakennukset sekä noin kymmenkunta asuinrakennusta ja talousrakennuksia, mm. aittoja. Koko kunnan rakennuskannasta säilyi vain n. 30 %, pääasiassa kirkonkylän ulkopuolella, mm. Ylimuonio säästyi kokonaisuudessaan. Henkilövahingoilta vältyttiin, koska kunnan väki oli evakuoitu Ruotsin puolelle. Evakosta palaavat muoniolaiset joutuivat aloittamaan jälleenrakennuksen lähestyvää talvea vasten. Hätäapuna saatiin mm. Ruotsista parakkeja, jotka palvelivat asuinkäytön lisäksi kauppoina, postina, kouluina ja kunnantalona. Tuhotun Jerisjoen sillan paikalle rakennettiin aluksi väliaikainen pukkisilta.

Kuva: Parakkeja rakennettiin mm. kirkontörmälle, koulun tontille ja pappilantörmälle. Kuvassa on parakki pappilantörmällä. Toisessa päässä oli kunnantoimisto ja -kirjuri, toisessa kanttori Koivunivan asunto. Lähde: Vuollo, 1999.

Rakennukset:

Jälleenrakennus pohjautui sahattuun puuhun: Muonioon tulikin useita kenttäsahoja ja toteutuneesta rakennuskannasta 90 % oli lautataloja. Maatalousministeriön mukaan Metsähallituksen tuli huolehtia tarvittavien rakennuspuiden kaatamisesta, ajosta ja luovuttamisesta rakentajien käyttöön. Puutavaran hinta oli 50 % normaalihinnasta. Ensimmäiset rakennukset nousivat talven aikana, märästä tavarasta, ja niitä pitikin korjailla myöhemmin runsaasti. Puuta lukuun ottamatta rakennustarvikkeista oli kova pula, mikä johti myös korvikemateriaalien käyttöön. Pahin materiaalipula helpotti vasta 1946 ja normaalioloihin palattiin vasta 1950-luvun alkupuolella. Jälleenrakennuskaudeksi on katsottu 1940-luvun

loppupuoli, aina vuoteen 1950 saakka. Jälleenrakennusajan rajaaminen ei ole tarkkaa. Muonio oli seuraavat vuodet ja vuosikymmenet kasvava kunta ja jälleenrakennusta jatkoi normaali rakennustoiminta, jonka rakentaminen ei 1950-luvulla poikkea merkittävästi jälleenrakennusajasta. Jälleenrakennuskauden, pula-ajan rakennuksia usein korjailtiin myös muutamaa vuotta myöhemmin. Monet toiminnot olivat aluksi väliaikaisissa parakeissa. Puun ohella uutena rakennusmateriaalina oli tiili ja rappaus, jota käytettiin vain postissa ja TVH:n rakennuksissa, sekä rappaus matkailukodin rakennuksessa, niissäkin vasta 1950-luvun puolella. Jälleenrakennuskauden ja myöhemmänkin ajan piirustuksina käytettiin pääosin tyyppipiirustuksia. Suuremmat tilat rakensivat ja hankkivat piirustukset itse. Todennäköisesti niissä käytettiin 1930-luvun tyyppipiirustuksia tai kokemuksia. Useissa suuremmissa rakennuksissa tyylipiirteet, mm. kissanpenkit, viittaavat sotia edeltävään aikaan, ajan niukkaan klassismiin. Myös funktionalismin piirteet esiintyivät vahvoina; se näkyi kolmijakoisissa vaakaikkunoissa, katoksissa ja julkisivujen yksinkertaisessa, listattomassa ilmeessä.

Alueet:

Tuhoutuneet tilakeskukset rakentuivat vanhoille paikoille kylänraitin, vanhan Torniontien ja Enontekiöntien varrelle. Uutta asutusta syntyi myös: asuintontteja ja kauppoja rakennettiin raitin varrelle, jolloin asutus venyi vielä pidemmäksi nauhaksi. Kasvua ja uutta aikaa edustivat jo tällöin myös uudet asuinalueet, jotka sijoittuivat jo kauemmaksi rannasta, ylemmäksi, kuivemmille kangasmaille, uusien sodanjälkeisten paikallisteiden varsille. Uusia asuinalueita jälleenrakennuskaudella edustivat Autiotie, Miljoonatie ja TVH:n ympäristö, joista ensimmäiseen muodostettiin pappilan maille asutustontteja maahankintalain nojalla ja kahteen viimeiseen keskittyivät rintamamiesten rakentamat talot.

Muonion koulu rakennettiin heti sodan jälkeen vanhalle tontille. Kunnan hallinnon ja palveluiden keskukseksi muodostui tai vahvistui sodan jälkeen Jerisjoen pohjoisrannan harjanne, Pappilan ympäristö, kylänraitin ja Ratsutien risteys, johon keskittyi seurakunnan hallintoa edustavan pappilan lisäksi kunnantalo, terveystalo, posti, apteekki ja kaupparakennuksia. Ratsutien varrelle rakentui lisäksi palveluita ja alueen elinkeinoihin liittyivät yhteiskoulu, rukoushuone ja eläinlääkärin virkatalo. Jerisjoen eteläpuolella, 1930-luvulla muodostuneen Torniontien ja Kittiläntien risteyksessä, oli kosken myllyn lisäksi lisää kauppoja, mm. osuuskauppa, osuuskassa sekä matkailumaja Olos. Koskenniskan keskustan lisäksi kauppoja oli pitkän raitin varrella mm. kirkon risteyksessä sekä Ollinmäellä. Vain sairaala, joka myös rakennettiin vanhalle paikalle, jäi kauemmas sodan jälkeen rakentuvasta ja keskittyvästä keskustasta. Sodanjälkeistä rakentamista leimasikin lisääntynyt hallinto- ja palvelurakennusten rakentaminen, joka liittyivät syntyvään hyvinvointiyhteiskuntaan ja laajenevaan kuntasektoriin.

Rakentamisen ominaispiirteet:

Ajalle, so. 1940- ja 1950-luvulle, tyypillinen rakennus oli satulakattoinen, pohjaltaan noppamainen tai suorakaiteen muotoinen rakennus. Rakennus oli profiililtaan korkea, joko 1,5- tai 2-kerroksinen. Julkisivut vuorattiin joko vaakapaneloinnilla tai peiterimavuorauksella. Ikkunat olivat joko pysty- tai vaakaikkunoita, 2- tai

3-ruutuisia. Sokkeli ja portaat valettiin betonista, kaiteena oli yleensä rautaputki. Rakentaminen oli jatkoa sotaa edeltävälle ajalle, jota hallitsivat funktionalismi ja niukka klassismi. Ne olivat sopivaa tyyliä pula-ajan rakentamisessa, jossa pulaa oli kaikesta muusta paitsi ammattitaidosta. Tyyppitalojen julkisivujen jäsentely ja koristelu oli niukkaa, julkisivuista puuttuivat listat, ikkunalistatkin kapenivat yksinkertaisiksi kapeiksi listoiksi. Taitava käsityö näkyi lähinnä usein lippamaisissa kuisteissa, joita koristeltiin paneloinnilla; ajan piirteitä näkyy mm. kunnantalon, terveystalon, osuuskassan ja opettajien asuntolan kuisteissa. Rakentaminen oli puurakentamista.

Ensimmäisiä kivitaloja edustivat 1950-luvun alkupuolella TVH:n ja postin rakennukset. Matkailumaja Oloksen kaksikerroksinen rakennus sai puurungon päälle rappauksen, jolla tavoiteltiin kivitalon ilmettä. Nämä kaksikerroksiset, tiilirunkoiset ja rapatut rakennukset edustivat uusia, laajenevan kunnanhallinnon kanssa huomattavia työllistäjiä kunnassa. Rakentaminen alkoi muuttua 1950-luvun loppupuolella elintason noustessa. Puolitoistakerroksinen ns. rintamamiestalo madaltui yksikerroksiseksi, julkisivuverhoilu oli aluksi vielä puuta, mataluutta korosti vaakapanelointi, kattomuotona oli loiva satulakatto. Rajapinta vanhan ja uuden välillä oli häilyvä; noppamaisia, profiililtaan korkeampia rakennuksia rakennettiin vielä 1960-luvulla. Muoniossa mm. puuvuorattu, satulakattoinen ja tyyppipiirustuksilla rakennettu rukoushuone edustaa vielä hyvin 1950-lukua, vaikka valmistui vasta 1965.

Kuva: Muonion vielä lähes puutonta ja puurakenteista jälleenrakennuskauden keskustaa 1950-luvun alussa. Jerisjoen pohjoispuolelta, rantapeltojen takaa, otetussa kuvassa maisemaa hallitsee rinteen päällä oleva, tällöin vielä rapattu Matkailumaja Olos sekä suuri asuinrakennus. Rinteen juurella on Länsi-Lapin osuuskaupan puisia parakkirakennuksia ja Torniontien ja Kittiläntien risteys. Kuvan rakennuksista on säilynyt vain matkailumaja ja sen vieressä oleva asuinrakennus. Myös näkymä on kadonnut rakentamisen ja puuston vuoksi. Lähde: Sattanen.

2.3 Moderni Muonio

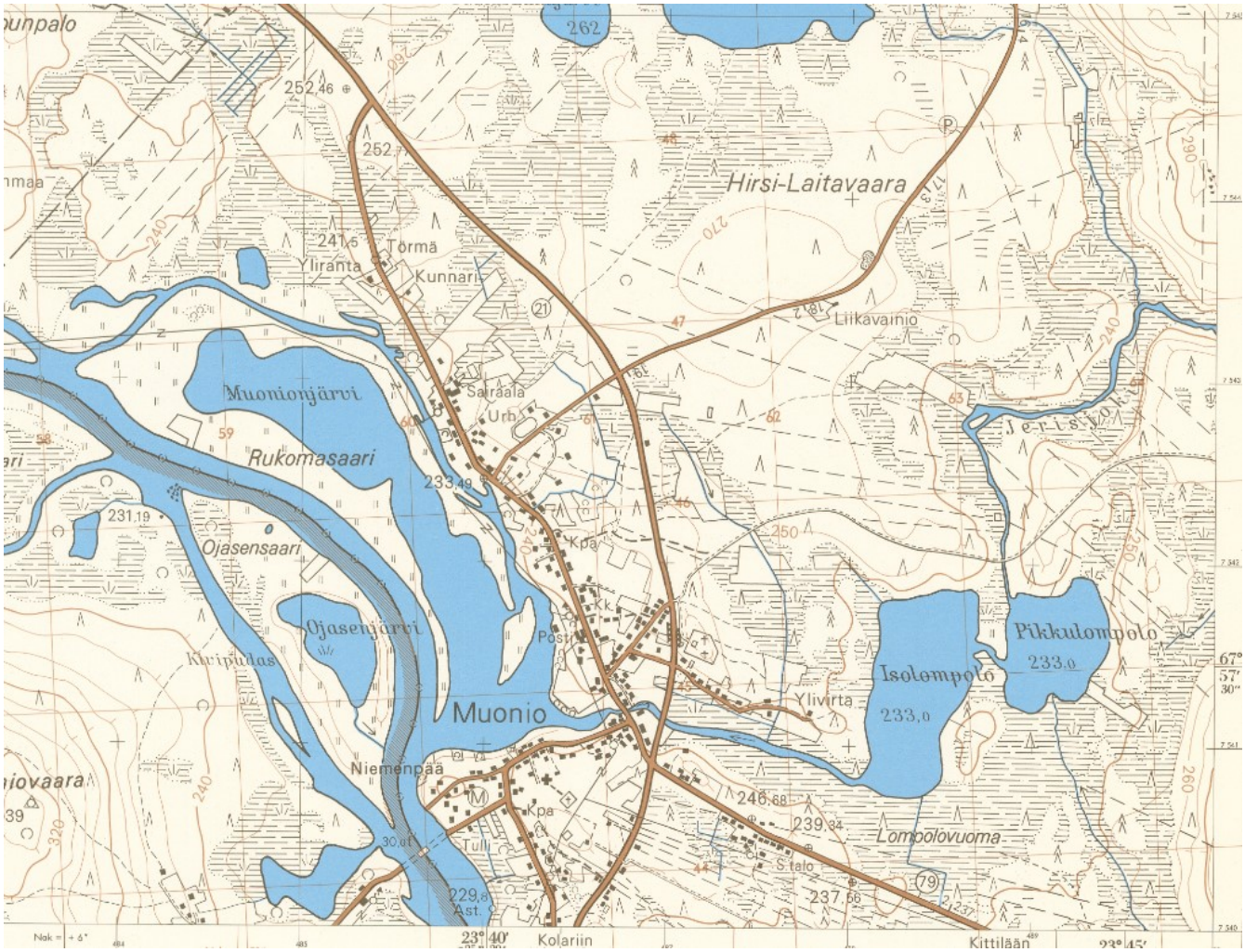
Osana elinkeinojen rakennemuutosta ja laajenevan hyvinvointiyhteiskunnan voimaperäistä rakentamista, rakennustoiminta laajeni voimakkaasti 1960-luvun jälkipuoliskolla. Aikaa leimasi omakoti- ja rivitalojen ohella vahvasti yhä suurempien julkisten rakennusten rakentaminen. Mittakaavan ohella materiaalit, kattomuodot ja julkisivut muuttuivat. Vapaa-aika ja 1930-luvulla alkanut matkailu alkoivat lisääntyä. Suomi autoistui ja väki muutti maalta kaupunkeihin, mutta myös syrjäkyliltä kuntien taajamiin. Samaan aikaan uudistuva ja kehittyvä tieverkko, valtatiet, kantatiet ja metsäautotiet, helpottivat maaltapakoa. Muonion ohitustien, uuden Torniontien, valtatien 21 rakentaminen alkoi 1950-luvun loppupuolella. Muoniossa kaupungistuminen tarkoitti asutuksen keskittymistä kunnan keskustan muodostavaan kirkonkylään sekä sen rinnalle kehittyvään taajamaan. Jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun jälkeen Muonio alkoi 1960-luvulla muuttua taajamaksi uusine rakennustyyppeineen. Perinteisen maa- ja metsätalouden ohella työtä tarjosi yhä enemmän Muonion asema aluekeskuksena sekä liikennereittien paranemiseen, elintason nousuun ja vapaa-ajan lisääntymiseen liittyvä matkailuelinkeino.

Alueet:

Jälleenrakennus oli ollut jo suuri urakka kunnalle. Asuin- ja talousrakennusten ohella oli rakennettava uudet julkiset rakennukset. Sotien jälkeen kunnan tehtävät laajenivat, joka tarkoitti uusia rakennushankkeita. Kirkonkylä myös kasvoi voimakkaasti muuton ja syntyvyyden vuoksi. Seuraava vuosikymmen, 1960-luku ei tuonut tilanteeseen helpotusta. Kasvava hallinto tarvitsi myös henkilökunnalle asuntoja. Kunnan maanomistus oli vähäistä; kylän maat oli jaettu 1830-luvulla kylän talojen kesken ja valtionmaat keskittyivät kauemmaksi kylästä, erämaihin. Vastatakseen jatkuviin rakennuspaineisiin Muonion kunta hankki 1967 noin 21 hehtaaria Vuollon ja Anttilan tiloilta. Alue sijoittui hallintokeskuksen pohjoispuolelle, vanhan kylä- ja raittiasutuksen yläpuolelle, loivapiirteiseen kangasmaastoon, jossa oli peltoja ja niittyjä, joille ei rakenne- ja elinkeinomuutoksen jälkeen ollut enää suurta käyttöä. Rakennettua ympäristöä peltojen ohella edusti lähinnä urheilukenttä sekä kankaalle rakennettu uusi Torniontie, valtatie 21, kirkonkylän ohitustie.

Alueen nimeksi tuli Leveämaa, kuntalaisten keskuudessa aluetta kutsuttiin Peittoniksi, amerikkalaisen tv-sarjan mukaan. Rakennusjärjestys alueelle hyväksyttiin 1972. Alueen rakentaminen alkoi jo 1970 ja sinne sijoittui seuraavina vuosikymmeninä omakoti- ja rivitaloja sekä kunnan palvelurakennuksia, mm. kouluja, terveyskeskus ja palvelutalo. Uuden asuin- ja julkisen rakentamisen alueen päätieksi tuli Pirkantie, josta erkanevat muut tiet. Myös kunnan palvelurakentaminen keskittyi Pirkantien varteen jatkaen vanhan Ratsutien alun rakentamista; sen varrelle ja ympäristöön rakennettiin mm. koulut, terveyskeskus, urheilukenttä ja palvelutalo. Väestön keskittyessä taajamaan kasvoi asuntojen tarve, ja kunta rakennutti 1974–1980 viisi rivitaloa purkamaan asuttamispaineita. Vanhaan hallintokeskustaan rakennettiin lisäksi Oma Tupa ry:n rivitalo vanhuksille sekä seurakuntatalo. Asutusta veti alkuunsa puoleensa myös uusi Torniontie, valtatie 21. Jerisjoen eteläpuoliselle osuudelle keskittyi matalia, puuvuorattuja omakotitaloja sekä huoltoasemia.

1969

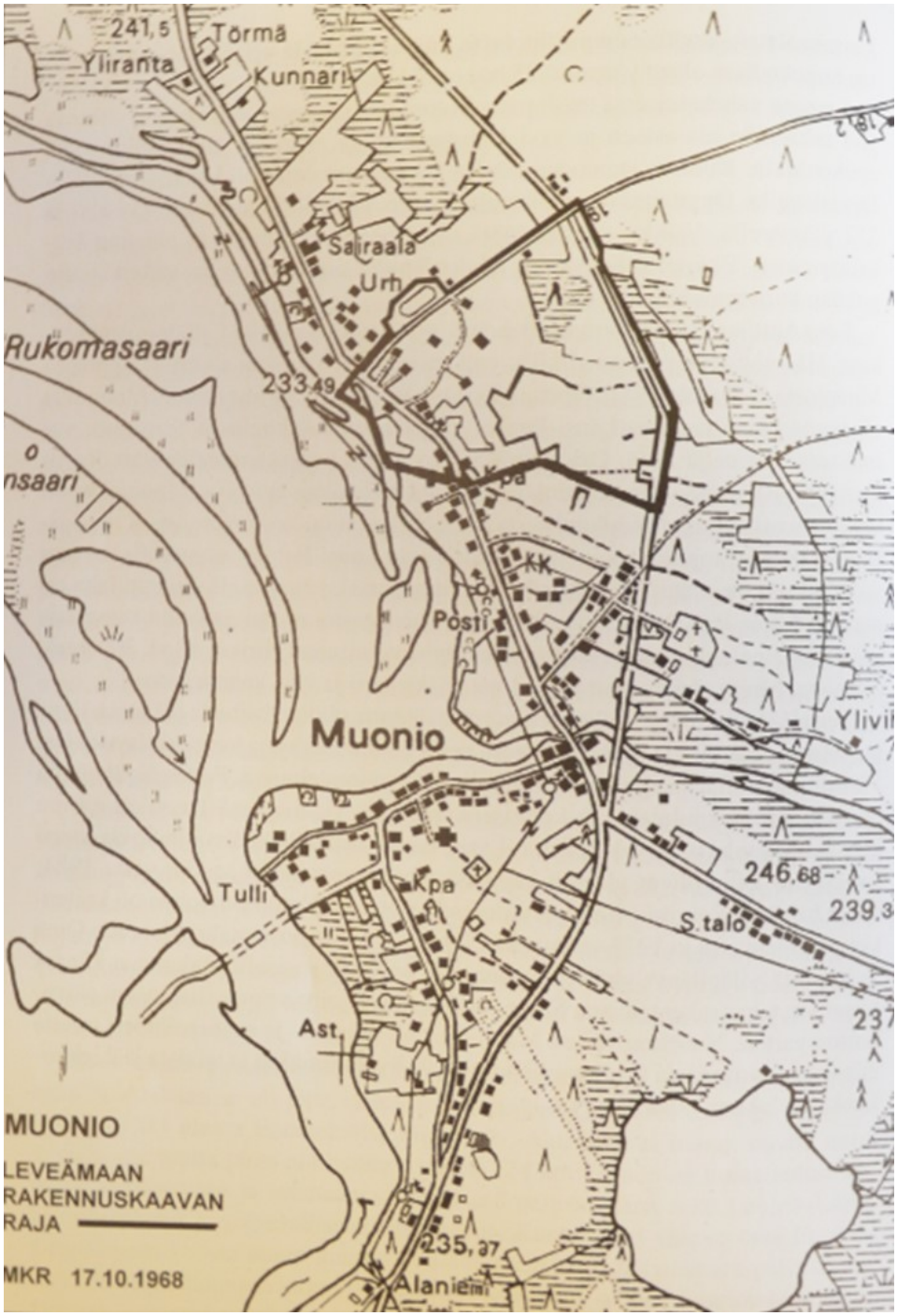

Peruskartta 1969. Ohitustie oli valmistunut, mutta asutus keskittyi vielä rantaa seuraavan vanhan maantien varrelle. Maatalousmaisema oli laajimmillaan, pellonraivaus jatkui aina jälleenrakennuskaudelle saakka. Myös jokisaaret, Muoniojärven Rukomasaari olivat edelleen niittyinä.

Taajamarakentamisen ominaispiirteet:

Moderni rakentaminen oli laatikkomaista ja matalaa, mitä korostivat rakennusten räystäättömät tasakatot ja piilosokkelit. Puu väistyi 1960-luvun jälkipuoliskolla julkisivuista, uudeksi materiaaliksi tulivat tiili tai elementti. Uusia rakennustyyppejä olivat matalat omakotitalot ja rivitalot. Julkisivua alkoivat hallita yhä enemmän autotallit ja -katokset. Teollinen, julkisivujen niukka ilme alkoi väistyä 1980-luvulla, jolloin räystäät, satulakatto, värit ja erkkerit palasivat osana historismia, postmodernismia. Osana nousukautta julkisivut muuttuivat monimuotoisiksi ja materiaaleiltaan vaihteleviksi Modernismin kehitys näkyy hyvin kaaressa valtion virastotalosta (1978) terveyskeskuksen (1981) kautta Muonion kouluun (1995) ja Kielaan. Hyvänä alkuna olisi ollut myös Yhteiskoulu (1969), mutta se ehdittiin 1990-luvulla muokata saneerauksessa ajan tyyliin. Vastaava ilmiö näkyy kunnantalossa ja yhteiskoulussa, joiden alkujaan niukkailmeiset julkisivut saivat ajalle tyypillisen kuorrutuksen ja koristeosia.

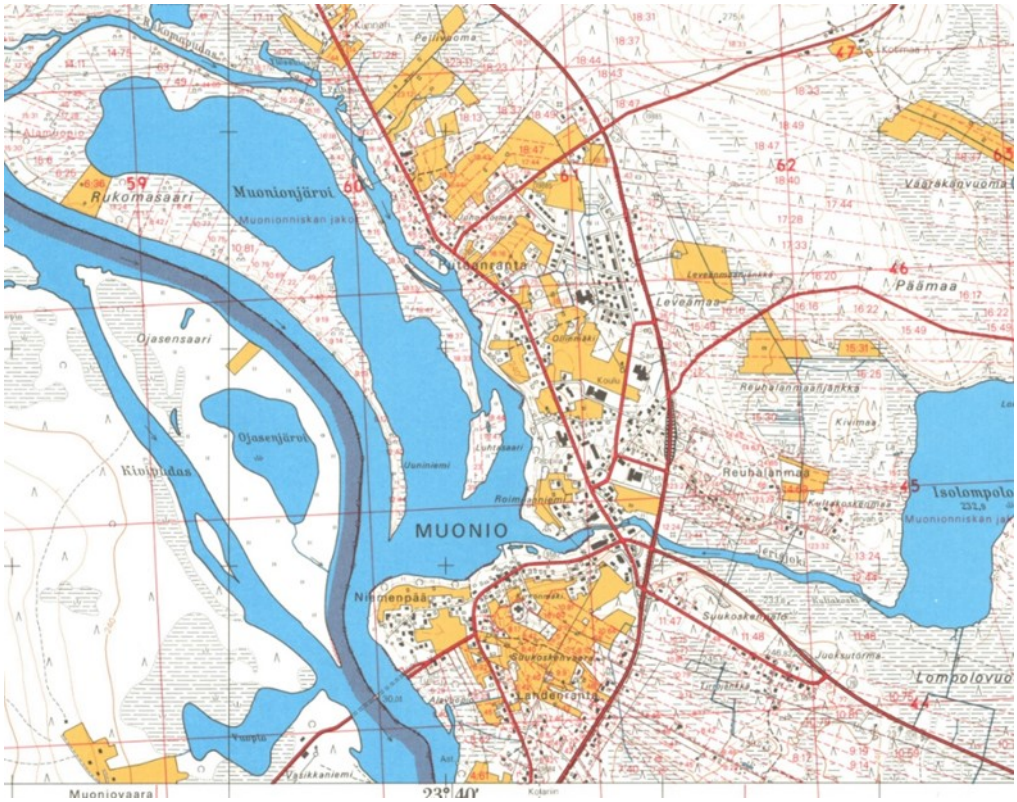
Muonion kirkonkylä, taajama, kasvaa itään ohitus- ja valtatien varteen

Kartta: Leveänmaan rakennuskaava-alue (musta viiva) 1968 taajamaa kuvaavassa kartassa. Vanhasta raitista itään, aina uuden ohitustien varteen ulottuvan alueen rakennuskaavan laati MKR (Maaseudun keskusrakennustoimisto), jonka Kuntainliitto oli perustanut 1949 helpottamaan kuntien laajenevaa ja yhä teknistyvää rakennusvastuuta. MKR suunnitteli seuraavina vuosikymmeninä Suomen kuntiin kymmeniä rakennuskaavoja sekä julkisia rakennuksia, julkaisten myös tyyppipiirustuksia mm. koulurakennuksista. MKR toimii edelleen maankäytön suunnittelutyössä, nimi muuttui myöhemmin Suunnittelukeskukseksi ja se toimii nykyisin nimellä FCG Oy.

Seuraavina vuosina kunnan julkinen rakentaminen keskittyikin Leveänmaalle, sen pääväylän Pirkantien varteen, johon nousevat kolme koulua, terveyskeskus, vanhainkoti ja uusi urheilukenttä.

1984

Muonio 1980-luvulla. Peltojen määrä oli vielä hallitseva. Leveämaan rakentaminen oli jo edennyt pitkälle: Pirkantien varteen oli rakennettu virastotalo, yläkoulu, terveyskeskus ja ammattikoulu, jotka erottuivat mittakaavaltaan suurina. Jerisjoen suulle oli valmistunut uusia liikerakennuksia.
Kirkko oli vielä peltomaiseman keskellä. Rukomasaaren karttamerkinnät kertovat avoimen maiseman katoamisesta.

2018

Muonio 2010-luvulla. Pellot ovat suurelta osin väistyneet ja asutus tiivistynyt.

2.4 Tiestö ja rakentaminen

2.4.1 Kirkonkylän tiestöä

Vielä ennen 1800-lukua ja sen jälkeenkin pääreittinä olivat vesistöt sekä helppokulkuisia vaarakankaita, maastonmuotoja seuraavat polkureitit. Tieliikenteestä on tietoja vasta 1800-luvulta, jolloin valmistui Tornio–Muonio-maantie (1893) (Nyk. Lahenrannantie), joka pohjautuu todennäköisesti vanhempaan polkutiehen. Jerisjoen pohjoispuolelta itään johti Venäjän vallan aikana ratsutie eli vanha postitie Kittilään. Muoniosta tuli rajapitäjä ja oma seurakunta pian vuoden 1809 Suomen sodan rauhan jälkeen. Ruotsi puolelle kuljettiin vanhastaan Niemenpään kautta, virallinen tulliasema siitä tuli 1900-luvun alkupuolella. Tieolot paranivat merkittävästi vasta 1930-luvulla, kun uusi tielinja, kantatie 79 Kittilästä Muonioon Jerisjoen eteläpuolelta (nyk. Miljoonatie–Puthaanrannantie) ja edelleen Kilpisjärvelle valmistui 1930-luvulla. Vaatimaton tieyhteys Enontekiölle oli kyllä ollut jo 1900-luvun alkupuolella. Ajan tiet ja sillat olivat kuitenkin vielä kapeita ja heikkokuntoisia, tarkoitettu lähinnä hevosliikenteelle. Vanhasta Tornion maantiestä (nyk. Lahenrannantie–Puthaanrannantie) tuli vielä vuoden 1938 tienumeroinnissa suureellisesti valtatie 21. Sen parantaminen jäi kuitenkin sotien jalkoihin.

Kuva: Suomalaiset joukot etenevät vanhaa Torniontietä, silloista kylänraittia ja valtatietä 21. Muonio olikin tärkeä asutuskeskus ja risteysasema vähätiestöisessä Lapissa, siellä ristesivät Torniosta ja Rovaniemeltä tulevat maantiet, joita pitkin saksalaiset joukot vetäytyivät syksyllä 1944. Lähde: finna.fi.

Taajaman tiemaisemat

Tieverkon uudistaminen alkoi Suomessa laajemmin 1920-luvulla, jolloin Suomi autoistui ja TVH (Tie- ja vesirakennushallitus) perustettiin. Vastuu siirtyi nyt paikalliselta tasolta enemmän valtion huoleksi. Laajempi tieverkon uudistustyö siirtyi kuitenkin toisen maailmansodan vuoksi aina 1950-luvulle. Muoniossa ehdittiin 1930-luvulla rakentaa uusi tielinja Kittilään ja Enontekiölle. Torniontiestä tuli 1938 luokittelussa valtatie 21, mutta sen uudistaminen siirtyi noin kaksi vuosikymmentä. TVH perusti tukikohdan Muonioon sodan jälkeen. Tieverkon, Tornio–Kilpisjärvimaantien uudistaminen alkoi Muoniossa 1959. Tielinja oikaistiin ja rakennettiin öljysoratieksi. Taajamaassa uusi Torniontie eli valtatie 21 rakennettiin 1959–1964

ja se oli kokonaan päällystetty 1971. Sen linjaus siirtyi kirkonkylän itäpuolelle, jolloin siitä tuli ohitustie. Ennen sotia valmistunut Rovaniementie, kantatie 79, oikaistiin taajamassa 1970-luvulla Jerisjoen etelärannan alavalle, suoperäiselle rantaalueelle. Yhteys Ruotsiin parani 1963 kun lossi aloitti toimintansa kirkon rannassa. Autoliikenteen nousun yhteydessä alkoi Muonion taajaman rakentaminen, sen rungoksi tuli vanhan raitin itäpuolelle, ylös kankaalle rakentunut Pirkantie. Lossin Ruotsiin korvasi vuorostaan 1986 rakennettu silta ja tulliasema taajaman eteläpuolella.

Kuva: Muonio sai lossin 1963. Se sijoittui kirkon kohdalle Muoniojoen rantaan; samassa yhteydessä oli myös tulliasema. Kuva otettu Ruotsin puolelta. Vastarannalla näkyy Muonion kirkko ja jokea seuraava asutus. Maisema oli vielä tällöin, kiitos maatalouden ja lämmitysuunien, hyvin avara. Lossin korvasi silta ja uusi tulliasema kylän eteläpuolella 1983. Lähde: Sattanen.

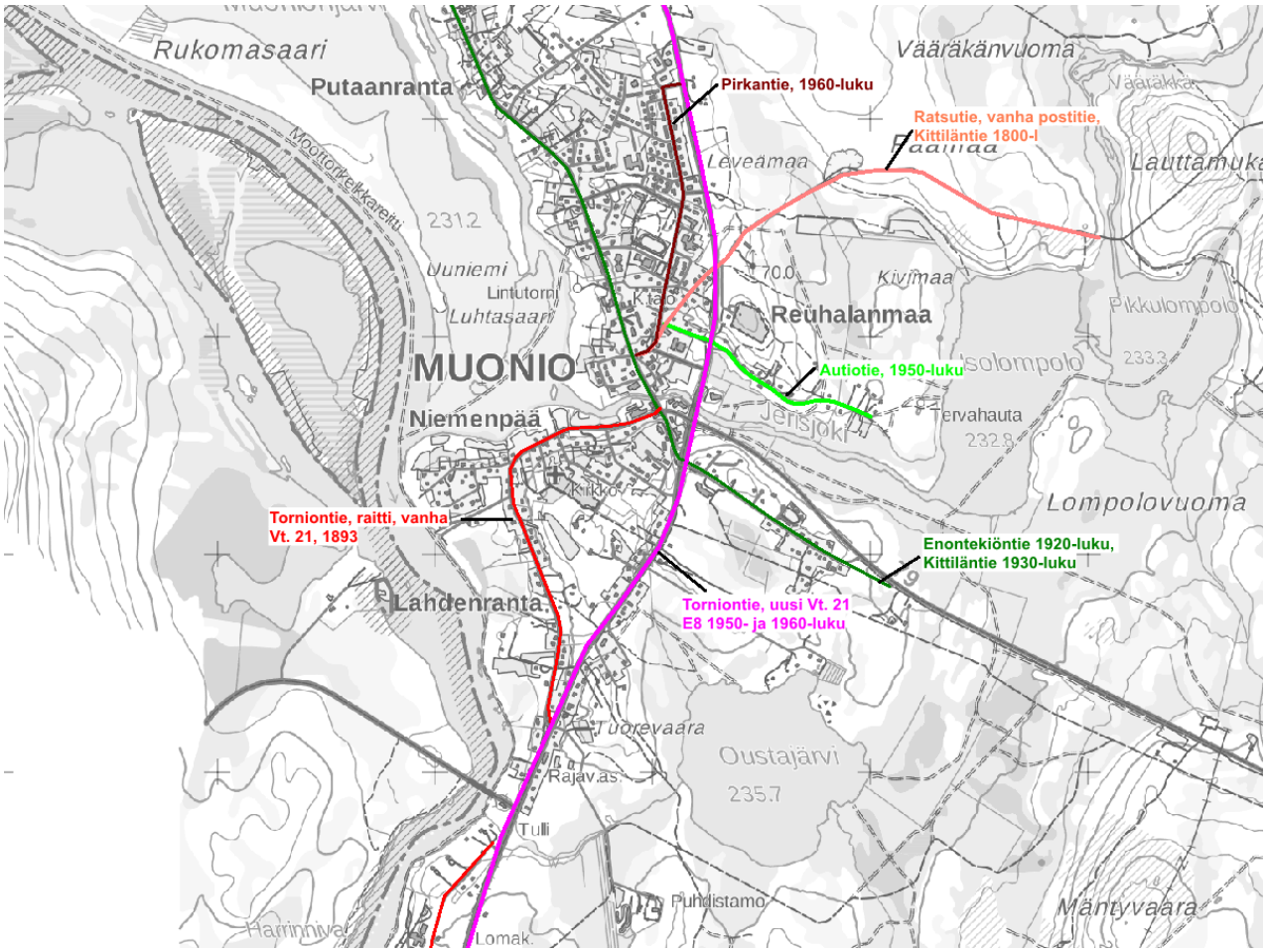

Kuva: Vanhaa, 1930-luvulla rakennettua Rovaniementietä on säilynyt lyhyt osuus vanhassa asussa Miljoonatien ja nykyisen kantatien 79 välissä.

Ratsutiestä on säilynyt 1950-luvulla käytöstä poistunut lyhyt osuus ratsutien ja valtatien **risteyksessä.**

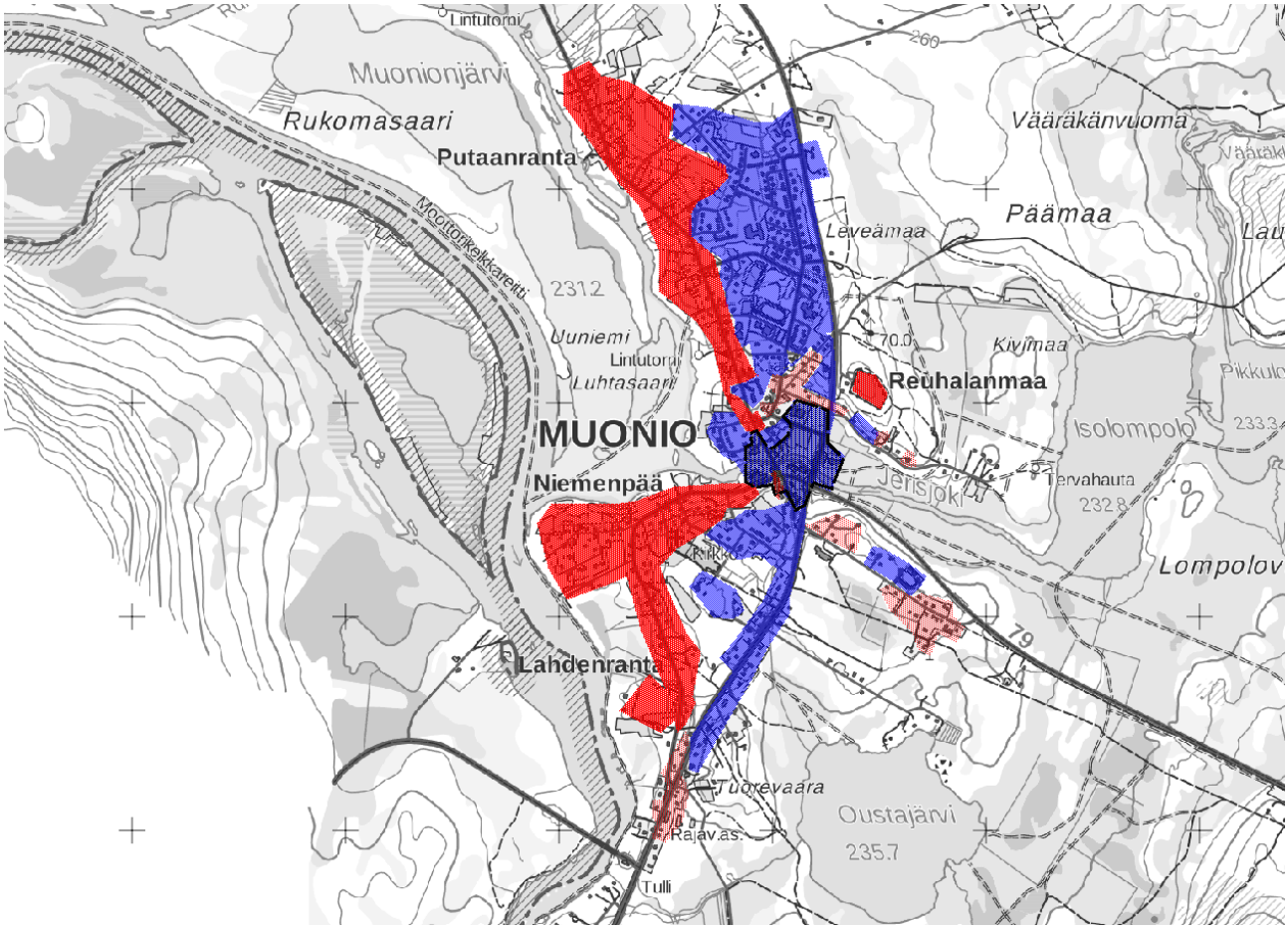
Muonion kulttuuriympäristöjen keskeiset tielinjat

Pohjakartta MML2018, merkinnät Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen &Luoto Oy

3 Alueet ja kohteet

Muonio, kirkonkylän ja taajaman ympäristöt

Muonion taajama jakautuu selkeästi vanhaan ja uuteen alueeseen, kirkonkylään ja taajamaan, joiden runkona on ajan tielinjat. Niiden solmukohdassa on liikennereittien risteykseen rakentunut liikekeskus.

Kirkonkylä: Punaisella rasterilla on vanhan kirkonkylän, vanhaa maantietä ja raittia seuraava asutus, joka rakentui uudelleen sodan tuhojen jälkeen. Asutus täydentyi ja tiivistyi edelleen 1950-luvulla. Raitin varrelle keskittyivät pappilan, koulun ja sairaalan lisäksi kunnantalo, terveystalo ja postirakennus sekä alkupäähän TVH:n varikko. Kaupat keskittyivät raitin risteyksiin ja vanhoille asuinpaikoille. **Vaaleanpunaisella rasterilla** ovat sodan jälkeen syntyneet, täysin uudet asuinalueet. Kirkonkylän sotien jälkeinen (1944–1960) rakennuskanta käsittää pääosin tyyppipiirustuksilla rakennettuja hallinnon, kaupan ja asumisen rakennuksia. Vallitsevana piirteenä on puu ja harjakatto. Alueella on yksittäisiä, aikakauden jälkeen rakennettuja omakotitaloja ja rivitaloja, mutta alueen ominaispiirteet ovat kuitenkin hyvin säilyneet. Vanhaan asutukseen liittyneet pelto- ja vesistömaisemat ovat osin kadonneet perinteisen maatalouden väistyttyä.

Taajama: Sinisellä rasterilla on merkitty 1960-luvun jälkeen syntynyt, rakennustavaltaan moderni Muonion taajama. Se rakentui kirkonkylän itäpuolelle, kuivemmille vaarakankaille. Sen runkona olivat valtatien 21 uusi linjaus, joka ohitti vanhan kirkonkylän sekä Vanhasta Ratsutiestä erkaneva Pirkantie. Rakentaminen on jatkunut nykypäiviin saakka, käsittäen omakoti- ja rivitaloja sekä erilaisia palvelurakennuksia, mm. kouluja, terveyskeskus jne.

Liikekeskus: Musta pystyrasteri mustalla katkoviivalla. Vanhan, nauhamaisen asutusmaiseman katkaisee lähinnä vanhojen ja uudistuneiden pääteiden risteykseen syntynyt liikekeskus, jonka rakennukset on rakennettu pääosin 1960-luvun jälkeen. Rakennuskantaa on eri vuosikymmeniltä, eivätkä ne muodosta yhtenäistä kokonaisuutta.

Kohde- ja aluelistaus

Muonion kirkonkylän sotia edeltävät ja jälleenrakennuskauden inventointikohteet ja arvoalueet

Vanha Muonio:

3.1. Kirkko ja hautausmaa
3.2. Ruumishuone, hautausmaa
3.3. Muoniojoen saariladot

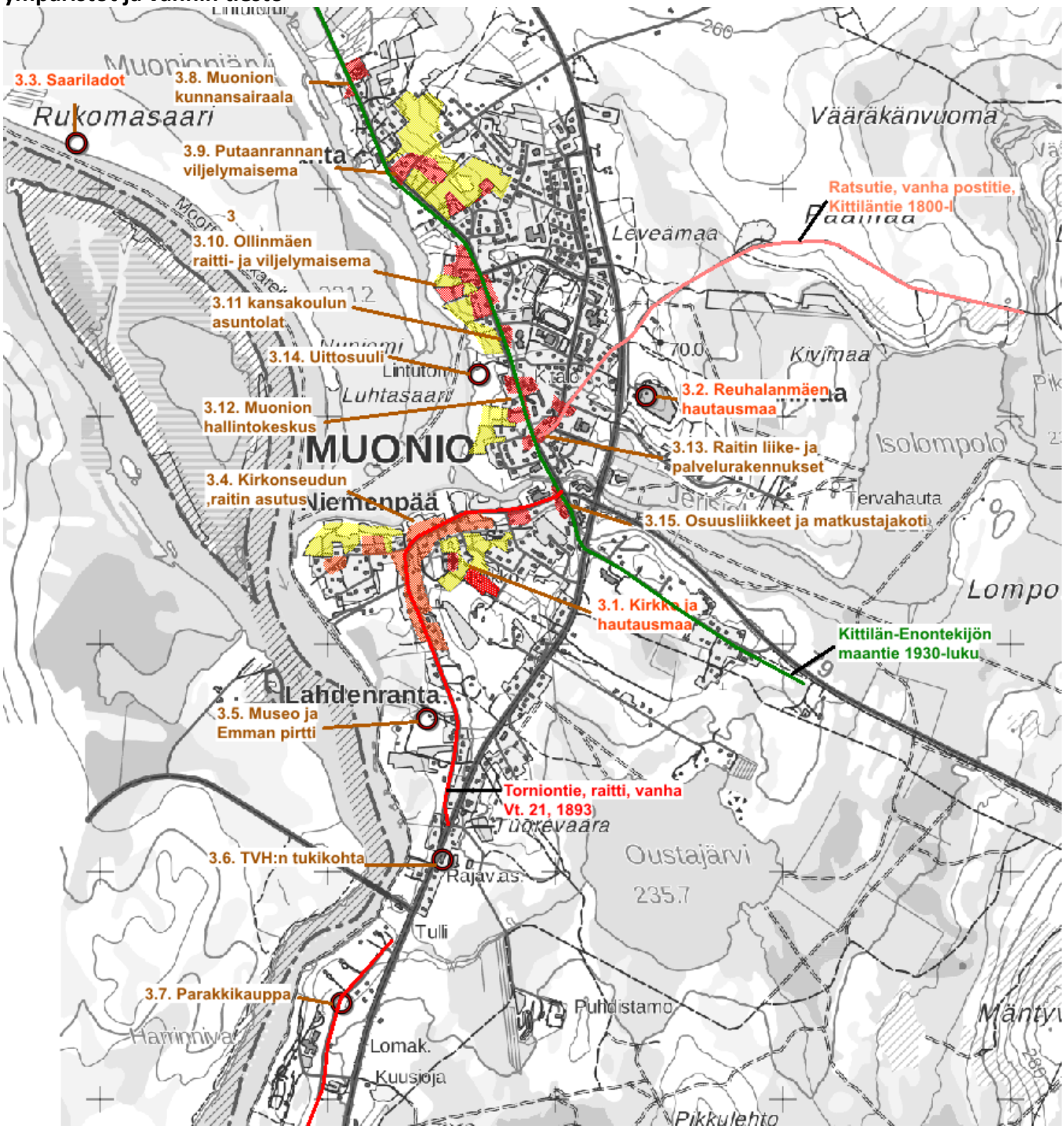
Jälleenrakennus ja 1950-luku

3.4 Alue: Raitin, vanhan Torniontien asutus
3.5 Muonion museo ja Emman pirtti
3.6. TVH:n tukikohta
3.7. Parakkikauppa
3.8. Kunnansairaala ja lääkärintalo
3.9. Alue: Putaanrannan viljelymaisema
3.10 Alue: Ollinmäen raitti- ja viljelymaisema
3.11 Kansakoulun asuntolat
3.12 Alue: Muonion hallintokeskus
3.13 Alue: Raitin ja -postitien liike- ja palvelurakennukset
3.14 Uittosuuli
3.15 Osuusliikkeet ja matkustajakoti Olos

Taajama-aika, modernin Muonion rakennuksia 1969-1995

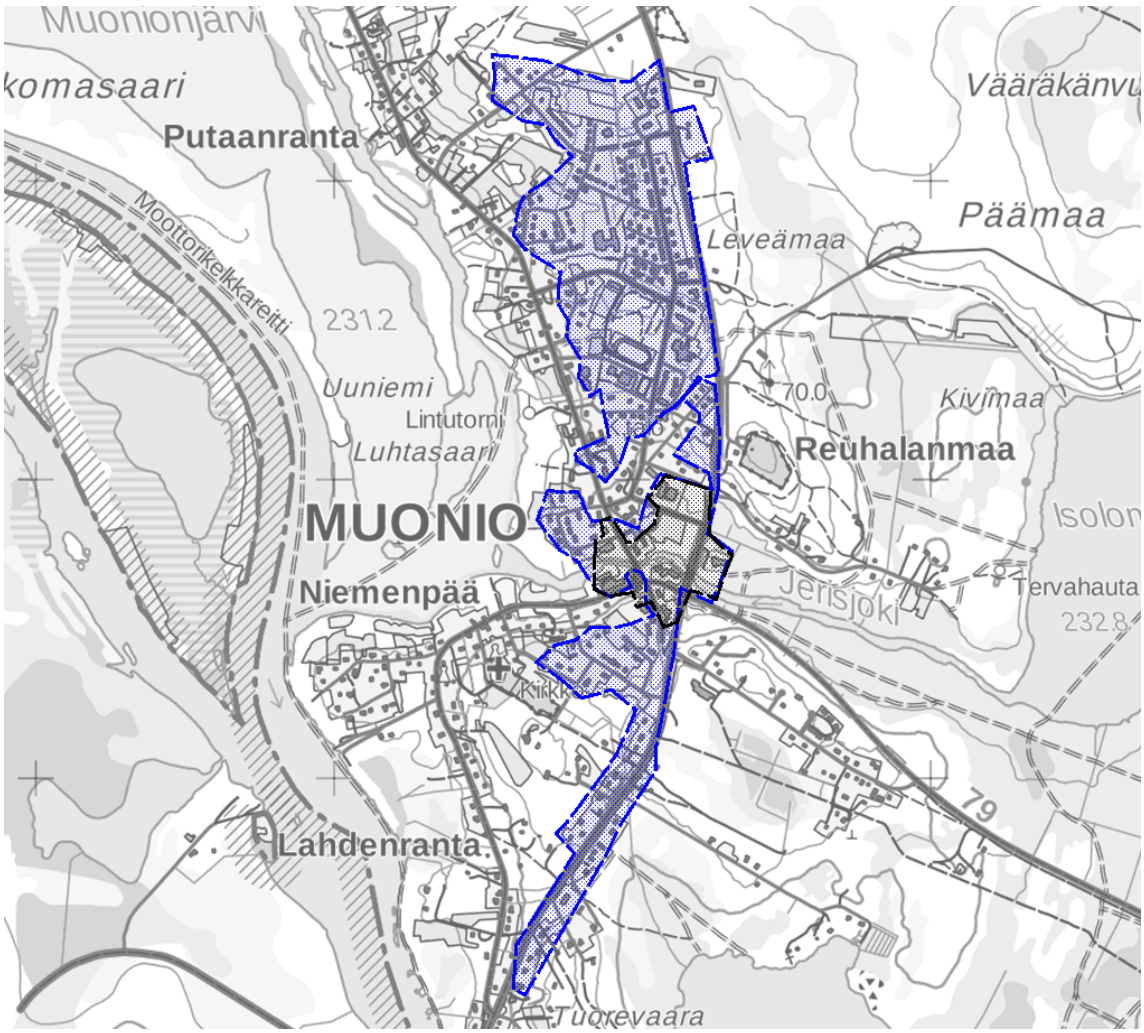
3. 16 Koulu- ja palvelurakennukset
- 3.16.1. Yläkoulu
- 3.16.2. Virastotalo
- 3.16.3. Seurakuntakoti
- 3.16.4. Terveyskeskus
- 3.16.5. Palvelutalo
- 3.16.6 Muonion koulu
- 3.16.7 Luontokeskus Kiela

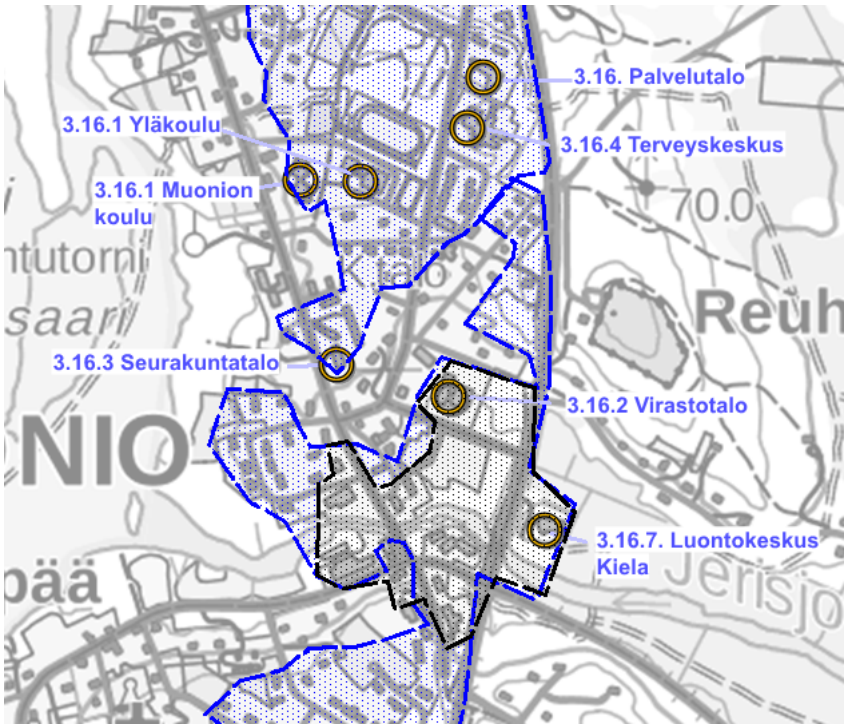
Kartta: Muonion kirkonkylän historialliset sekä hyvin säilyneet jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun ympäristöt ja vanhin tiestö

Tummanpunaisella rasterilla ja punaisella tekstillä ovat sotia edeltävät kohteet ja tielinjat, 3.1 kirkko, 3.2 hautausmaa, 3.3 saariladot sekä punaisella ja vihreällä tielinjat Torniontie, Enontekiöntie ja Kittiläntie.
Punaisella rasterilla ja ruskealla tekstillä on sotienjälkeinen aika, vuodet 1944–1959. Raittiin liittyvät, maisemallisesti keskeiset peltoalueet on merkitty keltaisella.

Kartta: Muonion taajamakauden asutuksen ja palveluiden alueet sekä liikekeskus

Sinisellä rasterilla on rajattu taajamakauden, 1960-luvulla alkanut rakentamisen ympäristöt.
Mustalla rasterilla on alue, jolle liikerakentaminen on keskittynyt. Keltaisella ympyrällä on taajamakauden selvityksessä huomioidut kohteet.

Pohjakartta MML2018, merkinnät Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen &Luoto Oy

3.1 Kirkko ja hautausmaa

Kartta ja kuva: Kirkko ja sen kaakkoispuolelle jäävä kirkkomaa, hautausmaa punaisella rasterilla, kirkkoon rajautuvat pellot ja avoimet tilat keltaisella. kuvassa kirkko eteläpuolelta kuvattuna.

Os. Kirkkotie 4, rek. Kirkkomaa 498-401-881-1, Vanha hautausmaa 498-401-881-2, Uusi kirkkotarha rek 498-401-9-5. Uusi kirkkotarha on erotettu Lahti-nimisestä talosta 1971.

Suukoskenvaaran päällä, rinteen reunalle sijoittuvalla tontilla on 1822 valmistunut kirkkorakennus. Erivartisen ristikirkon länsisiipeen liitetiin aikaisemmin erillisenä ollut tapuli 1884. Tontilla on lisäksi kaksi pientä, uudehkoa talousrakennusta sekä erillinen hautausmaa. Sankarihauta on kirkon tapulin pohjoispuolella.

Kirkko on rakennettu karkeasti lohkotuista kivistä tehdylle kivijalalle. Myöhemmin liitetyssä tapulissa on säännöllisemmistä lohkokivistä tehty kivijalka. Hirsirunko on vuorattu alhaalta matalalla pystypaneloinnilla, muuten on käytetty vaakapaneloinnilla. Seinäpintaa jäsentää pysty- ja vaakalistoitus. Ikkunat ovat korkeat ja pyöräkaareen päättyvät, voimakkaasti kehystetyt. Paneloinnit on maalattu keltaiseksi, listoitus valkoinen, ovet ruskeat. Julkisivuissa ja ikkunoissa on empiren piirteitä, joskin vielä 1880-luvulla kirkko oli vielä vuoraamaton. Katto on konesaumattu peltikatto, päistä aumattu. Kirkkosali on T-muotoinen, sakasti on lyhyemmässä itäsakarassa.

Muonion seurakunta perustettiin 1812, ensimmäinen kirkollinen rakennus rakennettiin kirjallisuustietojen mukaan 1781, jolloin Muonio oli Ylitornion seurakunnan kappeli. Muonion ensimmäinen, vaatimaton kirkkorakennus oli Ollintörmällä. Pappilan tiluskartassa 1786 on myös merkintä ja kuva kirkosta, joka sijoittui pappilan pihamaan reunalle. Muonion ensimmäinen hautausmaa oli Ruotsin puolella oleva Akamellan hautausmaa, joka oli muoniolaisten käytössä vielä Venäjän vallan aikana. Nykyisen kirkon rakennustyöt alkoivat 1817 ja se vihittiin 1822. Erillinen hautausmaa perustettiin samoihin aikoihin kirkon kaakkoispuolelle. Valtion varoilla rakennetun kirkon rakentamisesta vastasi pellolainen kirkonrakentaja Adam Vuopio. Kirkossa on paikkoja 600 hengelle vaikka seurakunnassa oli vain 300 jäsentä. Kirkolla saattoi olla seurakunnallisten tehtävien lisäksi myös edustustehtävä valtakunnan rajalla, näkyihän se Suukoskenvaaran päällä hyvin naapurivaltion Ruotsin puolelle. Puisen ristikirkon suunnittelijaksi mainitaan yleisissä lähteissä

arkkitehti Charles Bassi, joka oli intendentinkonttorin ensimmäinen johtaja vuosina 1810–1824. Mahdollisesti kirkon suunnitteli Bassin alainen arkkitehti A.W.Arppe, jonka allekirjoitus löytyy piirustuksista. Hänet myös mainitaan suunnittelijaksi Suomalaisia kirkonrakentajia -teoksessa ja seurakunnan 200-vuotishistoriikissä. Kellotapuli oli alkujaan erillinen ja sen suunnitteli Oulun lääninarkkitehti Frans Wilhelm Luchow, tapuli liitettiin kirkkoon 1884 kirkon peruskorjauksen yhteydessä. Muutos näkyy hyvin kivijalassa, joka tapulissa on tehty hyvin lohkotuista kiviharkoista. Kirkkoa on korjattu 1906, jolloin se muutettiin lämmitettäväksi, urut kirkko sai 1926. Peruskorjaus tehtiin 1949.

Kirkkotarhan hautausmaa sijaitsee kirkon kaakkoispuolella. Se oli alkujaan kirkosta erillinen tontti, keskellä Lahden talon peltoja. Hautausmaa jäi pois käytöstä 1880-luvulla kun uusi hautausmaa valmistui 1895 Reuhalanmaalle. Uudelleen vanha hautausmaa otettiin käyttöön 1983 kun Reuhalanmaa kävi ahtaaksi. Vanhin hautausmaa näkyy nykyisin vanhaan tapaan puustoisena, luonnonmukaisena, uusi puoli on nurmikenttää.

Kuva oikealla ylhäällä: Vanhin hautausmaa erottuu metsäisenä kirkkotarhana, taustalla oleva nurmikenttä on uutta hautausmaata.

Kuva oikealla alhaalla: Kirkko ilmakuvassa ennen sotia. Vanha hautausmaa näkyy metsäisenä saarekkeena peltojen keskellä kuvan alareunassa. Lähde: Sattanen. Vielä 1984 julkaistussa Lapin rakennusperintökirjassa kirkkoa koskeva kuvaus viittasi avaraan kylämaisemaan, myöhemmin maisema on umpeutunut kasvillisuuden ja ympäristön rakentamisen seurauksena.

Kuva alhaalla: Kirkon länsipuolella on sankarihauta-alue, muistomerkin suunnitteli Vilho Aalto ja sen paljastettiin 1958. Muistomerkin ”Sotaanlähtö” toteutti Peipohjan Kivenhakkaamo.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kirkko, Intendentinkonttori ark. W. Arppe/C. Bassi 1817. Muonion kirkonkylä, kiintopiste raitti- ja vesistömaisemassa.

Alue: Kirkko ja hautausmaa, viljelymaisema.

Arvoluokka: I, MK, H, R.

Suositukset: Kirkko ja sen vanhaa raittia ja vesistömaisemaa hallitseva asema, so. kiintopisteenä lähi- ja kaukomaisemassa, tulee ehdottomasti säilyttää. Kirkkoa perinteisesti ympäröineet avoimet tilat pellot, kertovat Muonion poikkeuksellisen vahvasta maatalousluonteesta, tulisi pyrkiä säilyttämään edes osittain. Merkittävää uudisrakentamista kirkon ympäristöön ei suositella. Kunnostustöissä tulee huomioida rakennuksen ominaispiirteet ja kerrostumat. Kunnostustöissä on käytettävä perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

Kuvat: Kirkko näkyy hyvin ranta- ja vesistömaisemassa, osin myös raittimaisemassa.

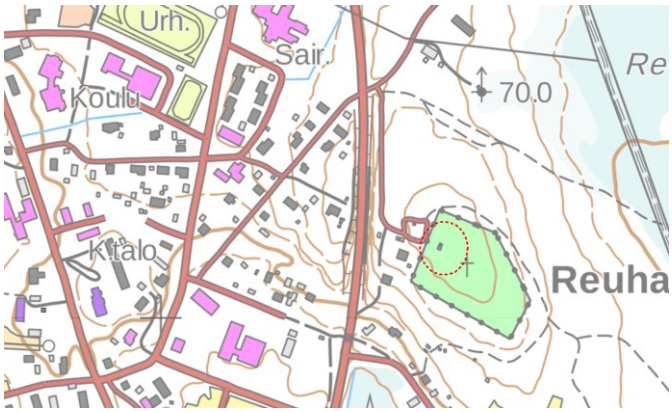
Ylinnä oikealla: Kirkko Rukomasaarelta, Muonionjärven takaa katsottuna.

Keskellä oikealla: Kirkko Ollinmäeltä nähtynä.

Vasemmalla: Näkymä 1960-luvulta 1980-luvulle käytössä olleesta lossirannasta.

Alinna oikealla: Kirkkoon vuosisatoja liittynyt ja taajamakaudella kadonnut maiseman avaruus näkyy enää paikoin kirkon lähimaisemassa, jossa rakentamisen ohella puusto peittää kirkkoa. Kuva on otettu kirkon pohjoispuolelta.

3.2 Reuhalanmäen hautausmaa

Kartta ja kuva: Ruumishuone on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennus luoteesta kuvattuna.

Os. Kilpisjärventie, rek. Hautausmaa 498-401-14-1, Hautausmaa I 498-401-14-12.

Mäntykankaalla, korkeimmalla kohdalla sijaitseva hautausmaa on metsäinen, ja sen luonnonpuustoa edustavat lähinnä männyt. Maanpinta on pääosin hiekkainen, ja alkuperäinen aluskasvillisuus, kuntta, on kulunut pääosin pois. Hautausmaata kiertää julkisivun puolella, vanhalla puolella kiviaita, takana on valkoinen lauta-aita. Kiviaitaa edelsi lauta-aita. Lähellä pääporttia on ruumishuone vuodelta 1915. Hautausmaa rakennettiin 1890-luvulla kirkonkylän ulkopuolelle, Ratsutien varrella olevalle asumattomalle kankaalle. Sotien jälkeen uusi taajama ja liikennereitit ovat rakentuneet hautausmaan länsi- ja eteläpuolelle.

Ruumishuone, Ullakko-nimellä kulkeva rakennus, on rakennettu lohkottujen kiviharkkojen päälle. Pitkänurkkainen, punaiseksi maalattu hirsirunko on vuoraamaton. Ikkunat ja ovet keskittyvät julkisivuun. Pariovi on vinopaneloitu, mustaksi maalattu. Oven ja neliömäisen ikkunan vuorilaudoissa on lehtisahakoristelua. Satulakatto on katettu palahuovalla.

Kuva: Ruumishuoneen julkisivu etelään. Ovessa ja ikkunoiden vuorilaudoissa on nähtävissä klassismin ja nikkarityylin vaikutteita.

Muonion ensimmäinen, vanha hautausmaa sijaitsi kirkon lähellä, peltojen keskellä. Vuoden 1879 hautausmaata koskevassa asetuksessa määrättiin, että hautausmaan pitää olla soveliaan matkan päässä kylästä ja mielellään siellä missä maaperä on hiekkainen. Hautausmaa piti myös aidata ja mahdollisuuksien mukaan sinne piti laittaa istutuksia.

Muoniossa uudeksi hautausmaaksi valikoitui kirkonkylän asumaton kangasalue. Reuhalanmäen hautausmaalla on kaksi tonttia, vanhempi osa ja myöhemmin hankittu laajennusosa. Hautausmaan vanha osa on erotettu pakkoluovutuksen kautta Ollin kantatilan maista 1883, uudemman puolen tontti ostettiin Ollilan ja Kultakosken perintötiloilta 1931. Reuhalanmäen hautausmaa valmistui ja vihittiin käyttöön 1895. Hautausmaalle siirrettiin alkuvaiheessa vanhalta hautausmaalta Ullakoksi kutsuttu ruumishuone. Hautausmaa oli pitkään keskeneräinen, sen kuntoa moitittiin 1913 piispantarkastuksessa. Tämän jälkeen hautausmaata kunnostettiin: hautausmaata kiertävä aita maalattiin, ja pääkäytävältä tehtiin suoria sivukäytäviä, jotka päällystettiin hiekalla. Hautausmaalle rakennettiin hautausmaahuone, nykyinen Ullakko 1915. Uudelleen hautausmaata kunnostettiin laajennuksen yhteydessä, mm. aita maalattiin tervalla. Seuraava kunnostus tehtiin 1950-luvulla, jolloin ilmeisesti hautausmaa sai nykyisen portin ja julkisivun kiviaidan. Ruumiskellari rakennettiin 1960, pysäköintialue 1967 ja 1971 ullakko kunnostettiin ja varustettiin kylmähuoneella. Aitaa ja porttia kunnostettiin 1983 ja 2000.

Kuva: Näkymä hautausmaan pääportilta

Kulttuurihistorialliset arvot: Hautausmaa 1895, ruumishuone 1915. Kirkkohistoria.

Arvoluokka: I, H, R.

Suositukset: Hautausmaan vanhat ominaispiirteet, ruumishuone, aita ja yleisilme tulisi huomioida tulevissa kunnostustöissä. Korjaustöissä tulee käyttää alkuperäisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

3.3 Muoniojoen saariladot

Kartta ja kuva: Rukomasaaren esimerkki saariladosta on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennus etelästä kuvattuna.

Muonionjoen Rukomasaaressa on muutamia vastaavia hirsirakennuksia, osa on tuhoutumassa. Kuvan hyväkuntoisiin kuuluva rakennus on valittu esimerkiksi saarten käyttöön, maatalouteen liittyvästä rakennuskulttuurista.

Maatalouden peltojen ohella tärkeän osan historiallisia elinkeinoja ja maanomistusta muodostivat talojen Muoniojoen ja -järven alavien saarien laajat niittyalueet, joista saatiin vuosisatoja kerättyä karjan tarvitsema talviheinä. Hyvät ja laajat niityt vaikuttivat asutuksen juurtumiseen Muonioon ja kylän kehittymiseen pitäjän keskukseksi. Kuten pellot ja metsät, jaettiin saari- ja jokivarsiniityt 1831 isojaossa talojen kesken. Maatalous ja talojen omavaraisuus hiipuivat Suomen kaupungistuessa ja kehittyessä 1960-luvulla nopeasti. Rantojen ja saarien niityt alkoivat metsittyä, pitkään jatkuneesta saarien käytöstä kertovat enää lähinnä saarien karja- ja niittyladot.

Pitkänurkkainen, vuoraamaton ja perinteistä rakennustapaa edustava hirsirakennus sijaitsee metsittyneessä maisemassa. Lautakatto on historiallinen katetapa, ollen laajemmin käytössä aina 1800-luvun lopulle, jonka jälkeen päreet ja teolliset materiaalit syrjäyttivät sen.

Kuvan rakennuksen tontti, rek. Suopelto 498-401-8-17, on erotettu omaksi, kapeaksi niittytontiksi 1955 Pietikäisen tilan perinnönjaossa. Pietikäisen tila oli muodostunut, kun Mäen perintötaloa jaettiin 1927. Tontin Suopelto-nimen ohella kartassa on merkintä Navettahakapalsta, joka myös kertoo saarten käyttöhistoriasta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Muoniojoen saariladot 1800/1900-l. Muonion elinkeinohistoriallinen ominaispiirre, asutuksen ja karjatalouden historia. Latoihin liittyvät avoimet niittyalueet ovat kasvaneet umpeen.

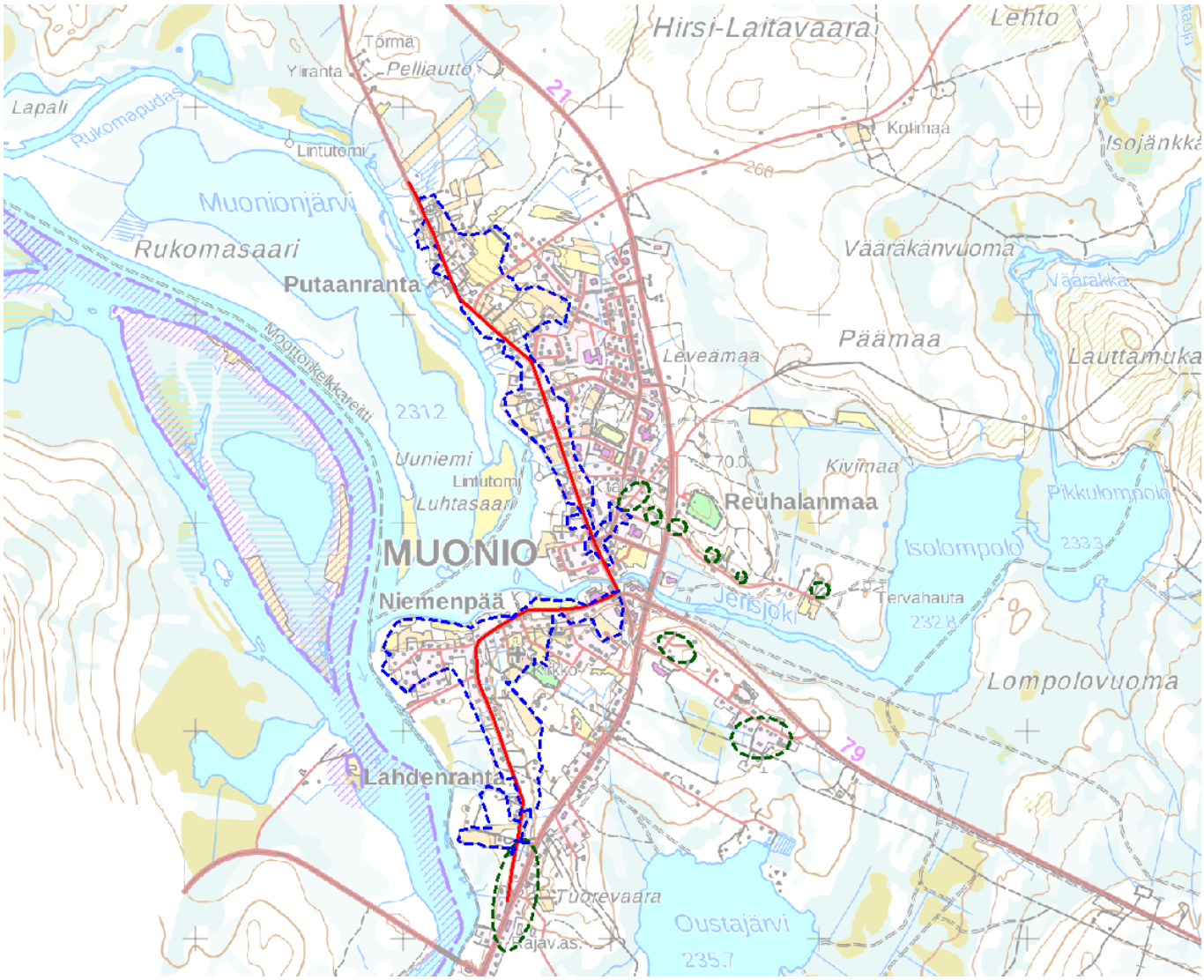
Alue: Jokien ja saarten rantamaiseman ladot, ei rajausta, ilmiö, rantojen latorakennukset.

Arvoluokka: II, H.

Suositukset: Yksittäiset, ilmiöön liittyvät rakennukset säilyisivät kattojen kunnossapidolla ja yksinkertaisilla, perinteisillä hirsikorjauksilla.

Jälleenrakennuksen ja 1950-luvun Muonio

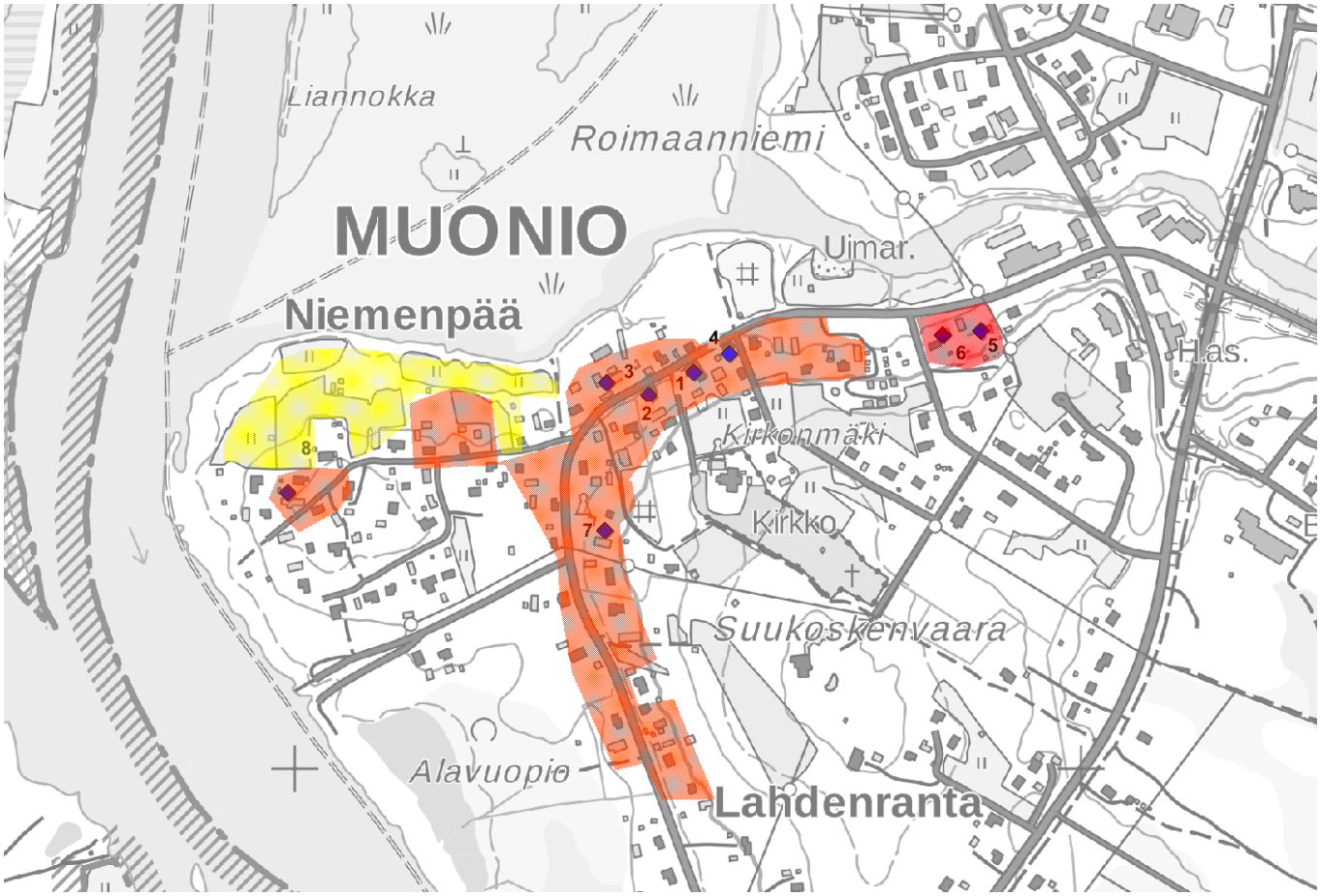
Muonion jälleenrakennuskaudeksi on katsottu vuodet 1944–1950. Sen aloittama rakentaminen jatkui 1950-luvulla vastaavilla rakennustyypeillä. Harjakattoinen, korkeaprofiilinen, julkisivuiltaan niukkailmeinen puurakentaminen jatkui osin aina 1960-luvun puolelle, väistyen vähitellen matalien, tasakattoisten, julkisivuiltaan usein muurattujen taajamakauden rakennustyyppien tieltä.

Kartta:
Sinisellä katkoviivalla on merkitty sotien jälkeen vanhoille pohjille rakennetut ja säilyneet alueet sekä niihin liittyviä, säilyneitä avoimia viljelymaisemia.
Tumman vihreä katkoviiva osoittaa sodan jälkeen syntyneet uudet asuinalueet.
Punainen viiva on vanhan Tornio–Kilpisjärvi-maantien, kylän raitin linjaus.

3.4 Alue: Kirkonseudun, raitin asutus ja liikeyritykset

Kirkonseudun ja Niemenpään jälleenrakennuskauden tiemaisemia ja rakennuksia

Kartta: Punaisilla rastereilla on rajattu yhtenäisiä, hyvin säilyneitä, vanhaan asutukseen pohjautuvia ja sodan jälkeen rakennettuja asutus- ja tiemaisemia. Keltaisella on rajattu säilyneet, asutukseen liittyvät avoimet peltomaisemat. Sinisillä ruuduilla on esitelty alueen kohteita. Kirkko on käsitelty omana kohteena 3.1.

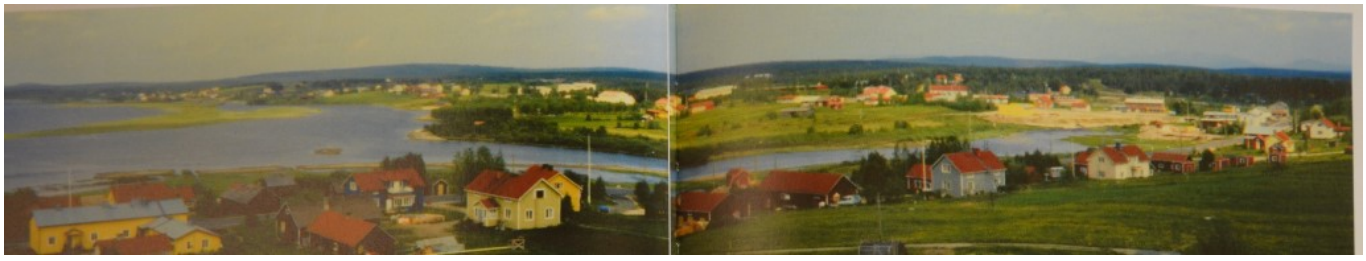
Kirkonseutu eli Suukoskenvaaran alarinne, entisen Torniontien varsi ja Niemenpää muodostavat Muonion yhden sodanjälkeisen asutuksen laajimman maiseman, kirkonkylän yhden keskustan. Sodan jälkeen vanhalle pohjalle rakentunut asutus käsittää sotien jälkeen rakennettuja vanhoja perintötaloja, asuintontteja sekä kauppoja ja sahan. Taustan muodostivat Suukoskenvaaran päällä ja rannoilla olevat pellot ja kirkko. Liikenteellisinä solmukohtina ovat vanha Torniontie sekä vanhoina paikallistien risteyksinä Niemenpäätie, Kirkkotie ja sotien jälkeen, 1960-luvulla lossipaikalle vienyt Evakkotie. Niiden risteyksiin keskittyi asutusta ja palveluita, esim. kauppoja Kirkkotien risteykseen. Vanhempi, sotia edeltävä asutus oli nykyistä harvempaa, keskittyen enemmän vanhoja kyläalueita edustavalle Jerisjoen Suukosken koskenniskalle. Nykyinen, pitkäksi nauhaksi venynyt ja paikoin tiivis asutusmaisema on syntynyt vasta sotien jälkeen. Yhtenäinen, keskeisiä aikakauden rakennuksia ja ominaispiirteitä sisältävä alue on rajattu omaksi kokonaisuudekseen.

Vielä 1830-luvulla vanhin asutus sijoittui Jerisjoen ja Muoniojärven rantamaisemaan. Nykyinen Lahenrannantie, entinen Torniontie oli tällöin lähinnä rinteen ala-

osassa kulkeva polkureitti. Maantieksi Tornioon johtava polku, kylänraitti rakennettiin 1895. Tie päättyi Jerisjoelle. 1900-luvun puolella tietä jatkettiin, jolloin siitä tuli Enontekiö–Torniontie. Kirkonseudun liikennettä lisäsi valtakunnan rajan ylitys, tulliasema, joka sijoittui Niemenpäähän. Tullirakennuksen virkaa toimittivat kuusien alustat ja ladot, vasta myöhemmin paikallisia pirttirakennuksia. Oma tullikoppi saatiin vasta 1950-luvulla, jonka jo seuraavalla vuosikymmenellä korvasi Niemenpään eteläpuolelle rakennettu lossiyhteys, jonka korvasi taasen silta ja tulliasema 1980-luvulla. Vielä ennen sotia asutus oli harvaa. Tilat sijoittuivat vanhoille paikoille, usein vähän irti tielinjasta. Nykyinen tiemaisema, kaupat, saha ja pientalot, syntyi vasta sotien jälkeen.

Kuva: Omavaraistalouden aikana perintötaloista lohkotut raitin tontit ovat raitin varrella melko suuria, joten tiemaisema on nykyisin varsin epäyhtenäinen ja vehreä. Sotien jälkeen rakentunut noppamainen omakotiasutus ja kaupat sijoittuvat pääosin tien varteen; vanhemmat, ennen tietä perustetut perintötalot ja vanhat osatalot ovat usein vanhoilla, tuhoa edeltäneillä tonteilla. Näkymät vesistöön ja viljelymaisemiin ovat suurelta osin kadonneet maatalouden ja puun käytön muuttuessa. Vaaleasävyisten asuinrakennusten ohella tiemaisemaan liittyy usein punainen talousrakennus. Kirkko on osin säilyttänyt asemansa tiemaiseman taustalla.

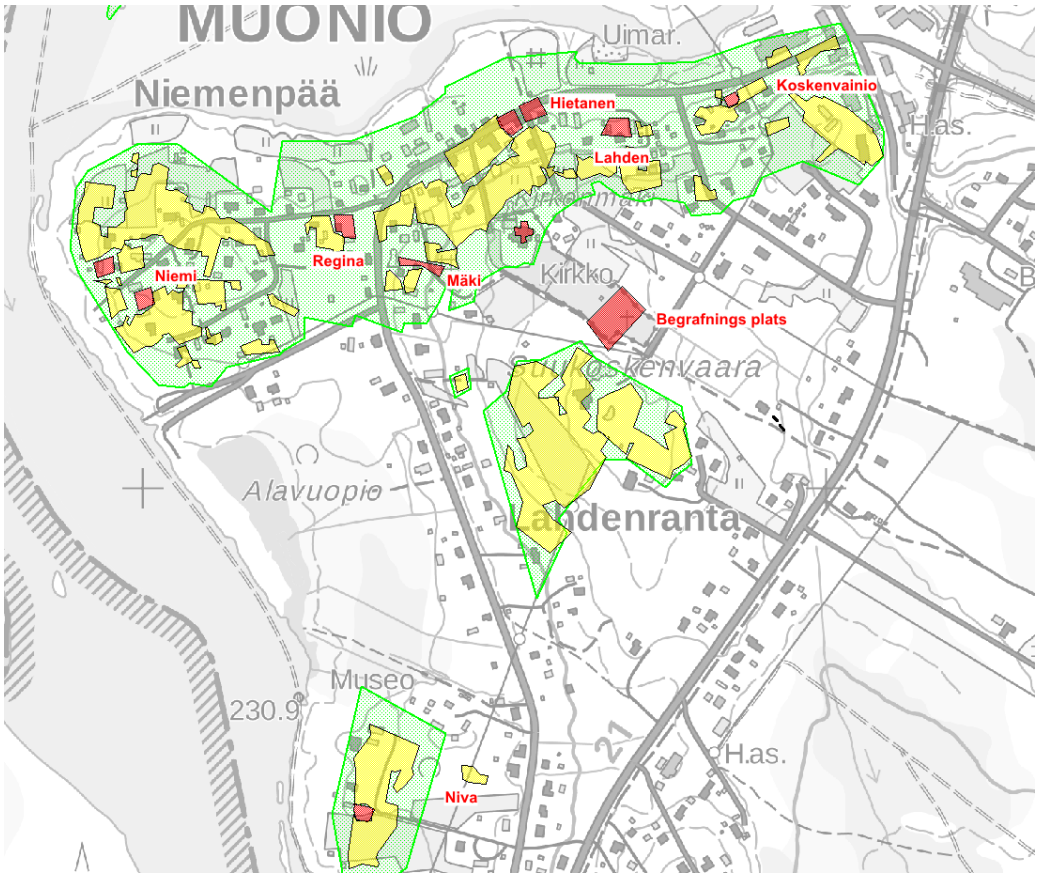

Kuva: Näkymä kirkontornista pohjoiseen 1970-luvulla. Muonion vanhimmat asutusseudut näkyvät Jerisjoen molemmin puolin. Lähde: Anttila.

Muonio 1830-luvulla

Isojakokarttaan (1831) pohjautuva Pitäjänkartta 1850-luvulta. Alueen vanhoja perintötaloja olivat mm. Lahti (nro. 9), Hietanen (10), Yliniemi (6), Alaniemi (5), Mäki (8), Koskenvainio (11) ja Regina (7), jotka muodostivat asutusmaiseman Kirkon pohjoispuolella, Muoniojärven rannalla. Etelämmäksi jäi vielä Niva (4). Kirkko ja hautausmaa jäivät enemmän mäen päälle. Niittyjen ja peltojen ohella maisemaa hallitsivat ruskealla merkityt laajat rantojen suoalueet.

Kirkonseutua 1830-luvulla. Nykykartalle on asemoitu väreillä asutus (punainen), pellot (keltainen) ja niityt (vihreä). Asutus oli pieninä ryhminä, peltoja oli Niemenpäässä ja Suukoskenvaaran rinteessä ja lakiosilla. Nykyinen pitkä raittimaisema syntyi vasta kun Tornion maantie rakennettiin 1890-luvulla seuraamaan Suukoskenvaaran rinnettä, lopullisen muodon raitti sai jälleenrakennuskaudella asutuksen lisääntyessä.

1. ja 2. Kirkkotien ja raitin/maantien risteyksen kaupat

Torniolaakso

Kirkkorinta

Torniontien ja Kirkkotien risteys muodosti yhden liikenteen solmukohdan, joka veti puoleensa kauppoja. Sotien jälkeen rakennettujen rakennusten kauppapiirteet ovat säilyneet, vaikka käyttö on päättynyt jo vuosikymmeniä sitten. Kirkkorinnan tontilla rakennuksen julkisivut ovat jo vahvasti saneeratut, tielle aukeava ovi ja portaat muistuttavat vielä kauppa-ajasta.

1. Kaupparakennus, os. Lahenrannantie 18, rek. Tornionlaakso 498-401-10-16. Kaupan tontti on erotettu 1943, tontti kuului Hietasen kantatilaan sekä siitä omaksi tilaksi erotettuun Liikamaan tilaan.

2. Kaupparakennus, os. Lahenrannantie 20, rek. Kirkkorinta 498-401-7-8. Erotettu Reginan kantatilasta 1936.

3. Saha

Kuva: Nykyisin tiloissa toimii Pietikäisen saha ja höyläämö.

Kauppojen ohella yritystoimintaa ja jälleenrakennukseen liittyvää toimintaa edustaa raitin varrelle rakennettu ja edelleen toimiva saha, os. Lahenrannatie 25, rek. Ranta 498-401-8-4. Se on erotettu omaksi, tällöin vielä niittytontiksi 1920-luvulla. Saha on rakennettu sotien jälkeen, tienvarren pitkä saharakennus kolmijakoisine vaakaikkunoineen on ajalle tyypillinen.

4. Lahden perintötalo

Os. Örninpolku 1 ja 3, rek. Lahti 498-401-9-14 ja Välilahti 498-401-9-39. Etualalla on Lahden perintötalo ja takana siitä lohkottu Välilahti edustavat sodan jälkeistä tilarakentamista. Rakennuksissa on paljon piirteitä talonpoikaisesta, sotaa edeltävästä ajasta: pystyikkunat, kissanpenkit ja suorakaiteen muotoinen rakennusrunko. Lähinnä vain 2- ja 3-ruutuiset ikkunat ja julkisivun listattomuus kertovat sodanjälkeisestä ajasta. Taustalla näkyy mäen päälle rakennettu kirkko.

5. Koskenvainion perintötalo

Os. Lahenrannatie 8, rek. Koskenvainio 498-401-11-63. Koskenvainio on vanha perintötalo sotia edeltävällä tontillaan, pihapiiriin kuuluu uudistettu asuinrakennus ja kookas talousrakennus.

6. Ylivainion osatalo

Os. Aapontie 2, rek. Ylivainio 498-401-10-4. Pihapiiri, jossa on vanha, sotia edeltävää rakentamista edustava poskellinen aittarakennus; ei ehkä alkuperäisellä paikallaan. Ylivainio erotettiin 1915 Hietasen perintötilasta.

7. Mäen perintötalo

Tilakeskus, Katri Valan muistokivi, os. Lahenranta 26, rek. Mäki 498-401-8-52. Mäen perintötalon pihapiiri on vanhalla, sotia edeltävällä paikallaan. Perintötalot sijoittuivat vanhastaan irti niitä nuoremmasta maantiestä. Tontilla on kaksi sotien jälkeen rakennettua asuinrakennusta ja suurehko, tiemaisemaa hallitseva talousrakennus. Tontilla on 1971 paljastettu Katri Valan muistokivi. Vala syntyi Muoniossa ja hänen äitinsä oli omaa sukua Mäki.

8. Yliniemen perintötalo

Os. Niemenpääntie 17, rek. Yliniemi, 498-401-6-78. Yliniemi kuuluu tilana Niemenpään vanhimpaan asutuskerrostumaan. Pihapiiri rakennettiin sodan jälkeen. Sotia edeltäviä piirteitä omaava asuinrakennus on hyvä esimerkki tilojen jälleenrakennuksesta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kirkonseudun asutus 1940- ja 1950-luku, vanhempi asutushistoria ja jälleenrakennuskausi. Vanha asutus ja jälleenrakennuskausi keskittyivät kirkon alarinteeseen, raitin muodostavan vanhan Torniontie varrelle. Alueella on säilynyt runsaasti sodan jälkeen vanhoille asuintonteille rakennettuja tilakeskuksia sekä pienempiä asuintontteja. Tontilla on tyypillisesti asuinrakennus ja yksi tai kaksi talousrakennusta. Muuta rakennuskantaa edustavat kaksi kauppaa ja saha. Osin alueeseen liittyy nuorempaa omakotiasutusta.

Alue: Kirkonseudun ja raitin asutus ja liikeyritykset.

Arvoluokka: I, H, R, M, HH.

Suositukset: Raitin, vanhan Torniontien varrelle ja Niemenpäähän sijoittuvan jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun rakennuskannan keskeiset ominaispiirteet tulisi säilyttää. Rakennusten kunnostuksissa ja mahdollisessa uudisrakentamisessa tulisi huomioida historiallinen julkisivujen jäsentely, mittakaava, materiaalit, värit ja rakennusten sijoittuminen tontille. Tiemaisemaan ja tilakeskuksiin liittyvät peltoalat tulisi säilyttää. Myös näkymät kirkolle ja vesistöön tulisi säilyttää.

3.5 Museo ja Emman pirtti

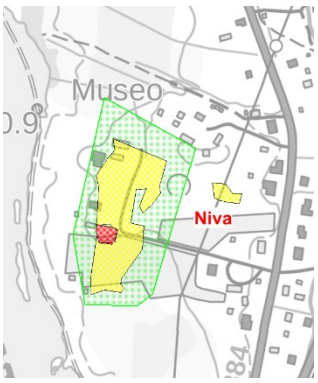

Kartta ja kuva: Museoalue ja jälleenrakennuskauden pihapiiri on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa pihapiiri pihatieltä, itäpuolelta kuvattuna.

Os. Lahenrannnatie 51, rek. Museo 498-401-4-63, rek. Männikkö 498-4014-1.

Metsään ja umpeenkasvaneisiin peltoihin rajautuvassa pihapiirissä sijaitsevat jälleenrakennuskauden Männikön asuinrakennus (1.) ja sen ennen sotia rakennettu talousrakennus (2.). Neliöpihan etelä- ja länsisivun muodostavat paikalle siirretyt museorakennukset, joihin kuuluu Kihlangista siirretty asuinrakennus (3.) sekä vilja-aittoja, riihilato sekä venekatos (4.–7.). Rakennus nro. 5 on kirkonkylän keskustasta 1983 siirretty kunnan vilja-aitta 1800-luvun lopulta.

Männikön eteläpuolella oli jo 1800-luvulla kirkonkylän vanhoihin taloihin kuuluvan Nivan pihapiiri peltoineen. Niva oli kylän perintötaloista nro. 4. Nykyiset jälleenrakennuskauden asuinrakennuksen ja ennen sotia rakennetun talousrakennuksen käsittävä tontti, pientila, erotettiin Nivan tilasta Männikkö-nimellä 1925. Sodan jälkeen Emma ja Alfred Niva rakennuttivat museona toimivan asuinrakennuksen. Ennen sitä vanhempi, sodalta säästynyt talousrakennus toimi väliaikaisena asuntona. Museorakennukset käsittävä tontti on erotettu Nivan tilasta 1982, jolloin museo perustettiin. Pihapiiriin siirrettiin 1800-luvun rakennuksia eri puolilta pitäjää ja museo avattiin 1991.

Kartta vasemmalla: Nivan tontti, pellot ja niityt 1830-luvulla. Tilan kotipellon reunalle sijoittuva Männikkö lienee talon yhdelle pojalle erotettu pientila tai syytinkitila.

Kuvat: Siirretyt museorakennukset, Kihlangista asuinrakennus ja riihilato. Keskellä Ylimuoniosta siirretty vilja-aitta 1850-luvulta, oikealla kunnan 1800-luvun lopun viljamakasiini, joka toimi myöhemmin kunnan ilmoitustauluna.

Kuvat: Alkuperäiset, jälleenrakennuskauden asuinrakennus ja sodalta säästynyt talousrakennus.

Yhden piipun ympärille rakennettu yksikerroksinen asuinrakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille. Rakennuksen pitkänurkkainen hirsirunko on vuoraamaton. Vintinpäädyt ovat lautarakenteiset, sininen peiterimavuoraus. Ikkunat ovat vanhoja 2- ja 3-ruutuisia, vaaka- ja pystyikkunoita. Vuorilaudat ovat kierrätystavaraa, mahdollisesti vanhoja kattolautoja. Haukkaikkunat ovat laudoitettu umpeen sisäpuolelta. Satulakatto on katettu päreillä. Ulko-ovi on vanha paneeliovi ikkunalla, ja sitä suojaa pieni, seinään tuettu katos. Rakennus on säilynyt julkisivuiltaan alkuperäisessä asussaan. Rakennustyyppi edustaa sotia edeltävää aikaa, kuten myös rakennuksen hirsirunko.

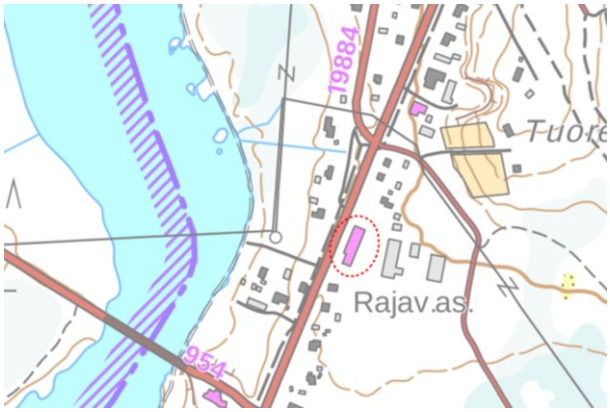
Kulttuurihistorialliset arvot: Asuinrakennus ja talousrakennus, 1900-luvun alun pientila, jälleenrakennuskausi 1940-luku, Museotoiminta 1980-luku, siirretyt museorakennukset 1800-luvulta.

Alue: Emman pirtti ja talousrakennus.

Arvoluokka: I, H, R.

Suositukset: Museoalue, siirretyille ei suosituksia. Alkuperäisellä paikalla olevat ja hyvin säilyneet jälleenrakennuskauden asuinrakennus ja vanhempi talousrakennus tulisi säilyttää. Kunnostustöissä tulee käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja. Pihapiiriin liittyneiden peltojen palauttaminen avoimeksi tilaksi tukisi museoaluetta.

3.6 TVH:n tukikohta

Kartta ja kuva: TVH:n entinen toimitilarakennus on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa on rakennuksen autohalliosuus pohjoispuolelta kuvattuna. Varikko rakennettiin 1940-luvulla ja uudistettiin seuraavalla vuosikymmenellä. TVH:n samaan aikaan urakoima ohitustie, uusi valtatie 21, erkanee vanhasta tiestä tontin kohdalla.

Os. Torniontie 174, rek. Hakala II 498-401-4-87.

Vanhan ja uuden Torniontien (valtatie 21) risteyksessä olevalla tontilla on 1950-luvulla rakennettu suuri TVH:n asuin- ja autotallirakennus sekä tontin takaosassa eri-ikäisiä varastorakennuksia.

TVH:n pitkä toimitilarakennus, autotalli- ja asuinrakennus, sijoittuu tien varteen. Rakennuksessa on kaksi osaa, kaksikerroksinen rakennusosa, johon liittyy 1. kerroksinen siipiosa, joka porrastuu vähäisessä määrin pääosaan nähden. Kaksikerroksiseen osaan sijoittui toimisto- ja asuintiloja, matala on pääosin autohallina. Rakennus on todennäköisesti rakennettu tyyppipiirustuksin (nro. 117), jotka laadittiin Tie- ja vesirakennushallituksen talonrakennusosastolla. Vastaava rakennus rakennettiin samoilla piirustuksilla myös Pelloon. Rakennusta ympäröivä mäntymetsikkö on osa rakennuksen aikaan liittyvää ominaispiirrettä.

Valtion rakennuttamat maantie Muonioon valmistui 1893 ja Kittilä–Muonio–Kilpisjärvi 1938. TVH perustettiin 1925 kehittämään ja rakentamaan tieverkkoa. Yleisten teiden kunnossapito siirtyi TVH:n vastuulle 1946. Muonio muodosti yhden alueellisen keskuksen, johon TVH rakensi jälleenrakennuskaudella uuden tukikohdan. Sota oli tuhonnut lukuisat sillat, mutta myös lumiaidat. Jälleenrakennuskaudella ensimmäisiä toimia oli väliaikaisten siltojen rakentaminen, jotta tiet saataisiin auki. TVH:n toiminta oli laajimmillaan sotien jälkeen, myöhemmin sen rooli alkoi vähentyä Suomen koneellistuessa. Muoniossa tukikohdan rakentaminen ja laajentaminen liittyvä Torniontien uudistamiseen ja uuteen linjaukseen, joka alkoi 1950-luvulla. TVH oli merkittävä työllistäjä Muoniossa.

Nykyinen päärakennus valmistui 1956. Tukikohtaa on uudistettu 1983. Nykyisin tiloissa toimii rajavartijalaitos sekä yksityisiä yrittäjiä. Rakennukset ovat kolmella tontilla, vanhin tontti, Hakala, on erotettu Nivan talosta 1951, päärakennus on erotettu omaksi tontiksi 2002.

Kulttuurihistorialliset arvot: TVH:n asuin- ja autotallirakennus 1956, tyyppipiirustukset. Muonion rooli keskeisenä TVH:n aluekeskuksena. Sotien jälkeinen aika, liikenne- ja maisemahistoria, vanha Torniontie/uusi valtatie. Sotien jälkeinen valtatieverkon rakentaminen ja uudistaminen. Samaan aikaan rakennetun valtatien varressa sijaitseva kivinen rakennus edustaa 1950-lukua, mutta myös Muonion taajaman rakentamisen alkuvaihetta. Pellon kunnassa on toinen TVH:n varikko, jossa on vastaava rakennus valtatien varressa.

Arvoluokka: II, H, LH.

Suositukset: Rakennus ja sen perinteinen asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Rakennuksen kunnostus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

3.7 Parakkikauppa

Kartta ja kuva: Vanhan päätien, Torniontien varteen rakennettu Metsähallituksen varastorakennus, jota käytettiin väliaikaisena kauppatilana sodan jälkeen. Rakennus on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennus pohjoispuolelta kuvattuna.

Os. Käpytie 32, rek. Karistamo 498-401-61-18.

Vanhan, sorapintaisena säilyneen entisen Torniontien, varressa, nykyisen paikallistien varrella oleva rakennus rakennettiin sodan jälkeen Metsähallituksen varastoksi. Rakennuksessa toimi sodan jälkeen myös parakkikauppa, mistä johtuen julkisivussa on edelleen ovi ja neliöikkunoina. Muoniossa useat toiminnot olivat väliaikaisissa tiloissa, parakeissa, joita saatiin Ruotsista lahjoituksena. Väliaikaisissa parakkirakennuksissa toimivat mm. kansakoulu ja kunnantalo. Harkoille myöhemmin nostettu rakennus on vuorattu kapealla peiterimavuorauksella, joka on maalattu punamullalla. Satulakatto on katettu profiilipellillä. Rakennuksen kauppaosaan liittyy vinopaneloitu ovi ja pystypaneloitu pariovi. Ikkunat ovat neliruutuiset, neliömäiset.

Kulttuurihistorialliset arvot: Metsähallituksen parakkivarasto- ja kauppa n. 1944. Jälleenrakennuksen alku, väliaikaiset rakennukset ja käyttö, Torniontien vanha linjaus. Rakennus on säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä, katemateriaali on uudempaa, samoin varasto-osan liukuovi, maalaus on uusittu.

Arvoluokka: II, H.

Suositukset: Rakennus tulisi ehdottomasti säilyttää. Kunnostuksessa tulisi käyttää rakennusajan materiaaleja, värejä ja työtapoja.

3.8 Kunnansairaala ja lääkärintalo

Kartta ja kuvat: Rakennukset on merkitty karttaan punaisilla ympyröillä. Ylhäällä oikealla 1. kunnansairaala. Alarivissä vasemmalla 3. lääkärin virkatalo ja oikealla 2. henkilökunnan asuntola.

Os. Puthaanrannantie 85 sairaala, Puthaanrannatie 78 lääkärintalo; rek. Sairaala, 498-401-18-5 ja Sairaala II 498-401-18-14, Tohtorila 498-401-18-77

Vanhan Ounasvaaran maantien, kylänraitin pohjoispäähän sijoittuvalla tontilla on 1947 valmistunut sairaalarakennus sekä ehkä vähän nuorempi asuin- ja talousrakennus. Sairaalaa suojaa tienvarressa korkea kuusiaita. Kokonaisuuteen kuuluu tien toisella puolella oleva, sodan jälkeen rakennettu lääkärintalo.

Sairaalarakennus on säilynyt hyvin alkuperäisessä tai vastaavassa asussa ja materiaaleissa. Rakennuksessa on kaksikerroksinen osa, johon liittyy pitkä sairaalasiipi. Rakennuksessa on punaiseksi maalattu betonisokkeli ja vaaleaksi maalattu peiterimavuoraus. Ikkunat ovat vanhat 2-ruutuiset, joista toiseen on tehty pieni, 1930-luvulla yleistynyt tuuletusikkuna. Pokat ovat valkoiset, karmi punainen ja kapea vuorilista valkoinen. Satulakatto on katettu punaisella betonitiilellä. Uudisosia on vähän, lähinnä yksittäinen ulko-ovi.

Sairaalan 1-kerroksinen asuin- ja talousrakennus on muuttunut julkisivuiltaan. Rakennuksessa on punainen betonisokkeli ja keltainen peiterimavuoraus. Julkisivusta on uusittu ikkunat, ovet ja katto, sekä lisätty pitkä kuisti. Varasto-osa on säilynyt alkuperäisessä asussaan, ovet ja betonitiilikatto.

Pulpettikattoisessa, kaksikerroksisessa lääkärintalossa on betonisokkeli ja keltaiseksi maalattu peiterimavuoraus, ikkunat ovat 2-ruutuiset pystyikkunat, ja ne uusittu. Katto on vanha betonitiilikate. Rakennukseen liittyy kuisti, johon liittyy rakennusta nuorempi, pulpettikattoinen mm. autotallin sisältävä siipiosa. Rakennus toimi myöhemmin myös hoitokäytössä, nykyisin asuinkäytössä.

Muonion kunta sai ensimmäisen lääkärin 1900-luvun vaihteessa ja sairaalan jo 1913. Sairaala ja lääkärintalo sijoittuivat kylän pohjoispäähän, Anttilan perintötalon ja siitä erotetun Ylianttilan tilan maille, muodostaen näin kylän pohjoispäähän oman kokonaisuutensa. Ylianttilan, sairaalan rakennukset tuhoutuivat Lapin sodassa. Nykyinen sairaala on suunniteltu 1946 Lääkintöhallituksessa ja sen urakoi Oy Constructor Ab. Rakennukseen tuli aluksi 17 potilaspaikkaa, myöhemmin niitä oli 27. Sotien jälkeinen pula-aika vaikeutti rakentamista ja rakennusta korjattiin jo 1951 olojen normalisoituessa. Sairaalatoiminta päättyi, kun uusi terveyskeskus valmistui 1981. Tontit Sairaala ja Sairaala II tontit ovat erotettu vuonna 1912 Ylianttilan tilasta, Tohtorilan tontti on erotettu Ylianttilan tilasta 1997.

Kulttuurihistorialliset arvot: Sairaala 1947, asuinrakennus ja varasto 1940-l, lääkärintalo 1940-l. Jälleenrakennusaika, sosiaalihistoria, vanha sairaalatontti, Muonion kirkonkylän pohjoispään portti. Vanha sairaalarakennus on säilynyt alkuperäisessä asussaan, se ei ole käytössä ja rakennuksessa on nähtävissä vaurioita. Lääkäritaloa ja asuin- ja talousrakennusta on uudistettu, ominaispiirteet ovat säilyneet.

Arvoluokka: I, R, H, M.

Suositukset: Rakenuskokonaisuus tulisi säilyttää. Käyttö tulisi sopeuttaa rakennuksen luonteeseen ja tiloihin. Kunnostuksessa tulisi käyttää rakennusajan materiaaleja, värejä ja työtapoja.

Kuvat: Kunnansairaalan ikkunoista toiseen ruutuun on tehty pieni, 1930-luvulla yleistynyt tuuletusikkuna.

3.9 Alue: Putaanrannan viljelymaisema

Kartta ja kuva: Punaisella rasterilla on merkitty tilakeskusten alueet, keltaisella avoin peltomaisema. Kuvassa on näkymä kylänraitin varrelta, eteläsuunnasta. 1. rek. Rantatalo 498-401-17-45 Ranta (N), 2. rek. Mäkipudas 498-401-16-37, 3. rek. Rantapudas 498-401-16-40, 4. rek. Pudas 498-401-16-16 (M), 5. rek. Hietapudas 498-401-16-39.

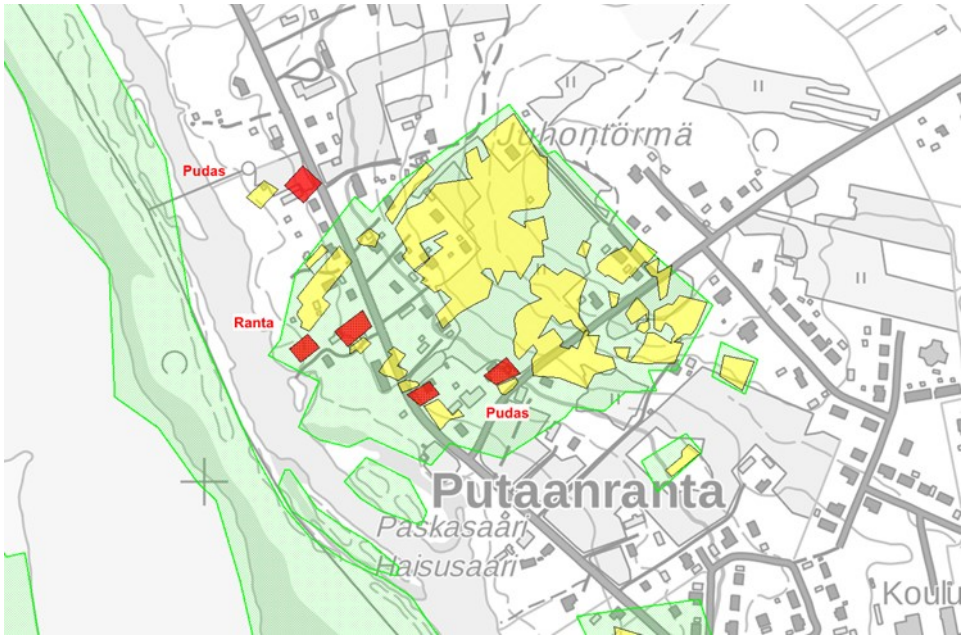
Putaanrannan asutus- ja viljelymaiseman muodostuu viidestä tilakeskuksesta, kahdesta perintötalosta ja kolmesta osatalosta, joita yhdistää vanha ja avoin viljelymaisema. Rakennukset sijoittuvat loivaan rinteeseen pohjoiseen vievän maantien, Muonion vanhan raitin varrelle. Maisemaan liittyy myös Rannan kohdalta lähtevä keskeinen ja vanhempi paikallistie. Tilakeskuksissa on jälleenrakennuskaudella rakennetutut pihapiirit, asuinrakennus ja suurehko talousrakennus, rakennusten ohella pihapiiriä merkitsevät korkeat kuusiaidat. Rantatalon pihassa on säilynyt myös vanha aitta.

Vanhin historiallinen asutus keskittyi Muoniossa 1800-luvulla neljälle alueelle, lähelle Muonionjoen rantaa. Pohjoisimman asuin- ja viljelymaiseman muodosti nykyinen Putaanranta. Sen lähtökohtana on kolme perintötaloa Ranta (17, M), Pudas (16, N) ja Anttila (18, N), joiden ympärille rakentui nykyinen tila- ja viljelysmaisema silloin, kun etupäässä Pudaksen perintötaloa jaettiin uusiksi tiloiksi 1900-luvun alkupuoliskolla. Tilakeskukset tuhoutuivat syksyllä 1944 ja ne rakennettiin uudelleen jälleenrakennuskaudella. Koska Muoniossa asutukseen ja raittiin liittyneet avoimet pelto- ja niittymaisemat ovat suurelta osin kadonneet maatalouden muuttuessa ja supistuessa, Putaanranta muodostaa laajimman ja yhtenäisimmän vanhaa maatalouden Muoniota edustavan maisemakokonaisuuden.

Kuvat: Vasemmalla Mäki- ja Rantapudas sekä oikealla Hietapudas. Maisema on raivattu pääosin vasta isojaon jälkeen

Putaanrannan 1830-luvun maisema nykykartalla

Kartta: Putaanrannan kulttuurimaisema 1830-luvulla. Asuinpaikat punaisella, pellot keltaisella ja niityt vihreällä. Pudas ja Ranta olivat jo tällöin jakautuneet viideksi asuinpaikaksi. Pohjoispuolella oleva, Pudas-nimellä oleva asuinpaikka on peltojen perusteella nuorin perintötaloista, ja se tunnetaan Anttila-nimellä. Vanhin asutus ja pellot keskittyivät arvoalueen pohjoisreunalle. Peltoja ympäröivät niittyalueet.

Kuvat: Vasemmalla Pudas ja oikealla Ranta (Rantatalo). Maisema on raivattu pääosin vasta isojaon jälkeen.

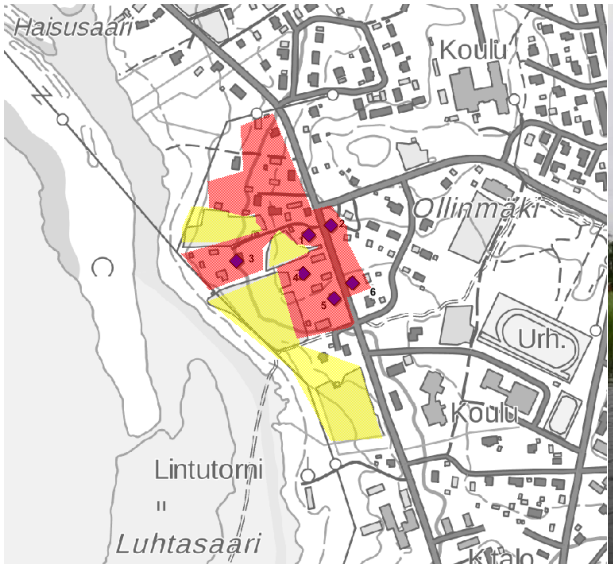
Kulttuurihistorialliset arvot: Vanha raittiin liittyvä asutus- ja viljelymaisema, 1800-luvun pellot ja jälleenrakennuksen tilakeskukset. Vanhempaan aikaan pohjautuva, jälleenrakennusajan maisema tilakeskuksineen ja avoimine peltoineen on kohtuullisen hyvin säilynyt. Vastaavia kokonaisuuksia ei ole säilynyt taajama-alueella.

Alue: Muonion kirkonkylän maisemia, Putaanrannan viljelymaisema, 1800-l/1940-l.

Arvoluokka: II, H, M.

Suositukset: Miljöö, tilakeskukset ja niiden asema pelto- ja raittimaisemassa tulisi säilyttää. Pellot tulisi säilyttää avoimina, merkittävää uudisrakentamista ei suositella. Myös viljelymaiseman yhteys vesistöön pitäisi säilyttää. Tilakeskusten kunnostuksissa ja täydennysrakentamisessa tulee huomioida pihapiirin rakenne, ominaispiirteet, materiaalit, sijoittelu ja mittakaava.

3.10 Alue: Ollinmäen raitti ja viljelymaisema

Kartta ja kuvat: Ollinmäen rakennukset ja pellot.

Oikealla ylhäällä: Ollin perintötila sijoittuu keskeiselle paikalle niemellä, lähelle rantaa. Vanhalla paikalla sijaitsevassa neliömäisessä pihapiirissä on jälleenrakennuskauden asuinrakennus ja vanhempia, perinteisiä talousrakennuksia sekä vanhaan tapaan vilja-aitta pihatien varrella, pihapiirin ulkopuolella.

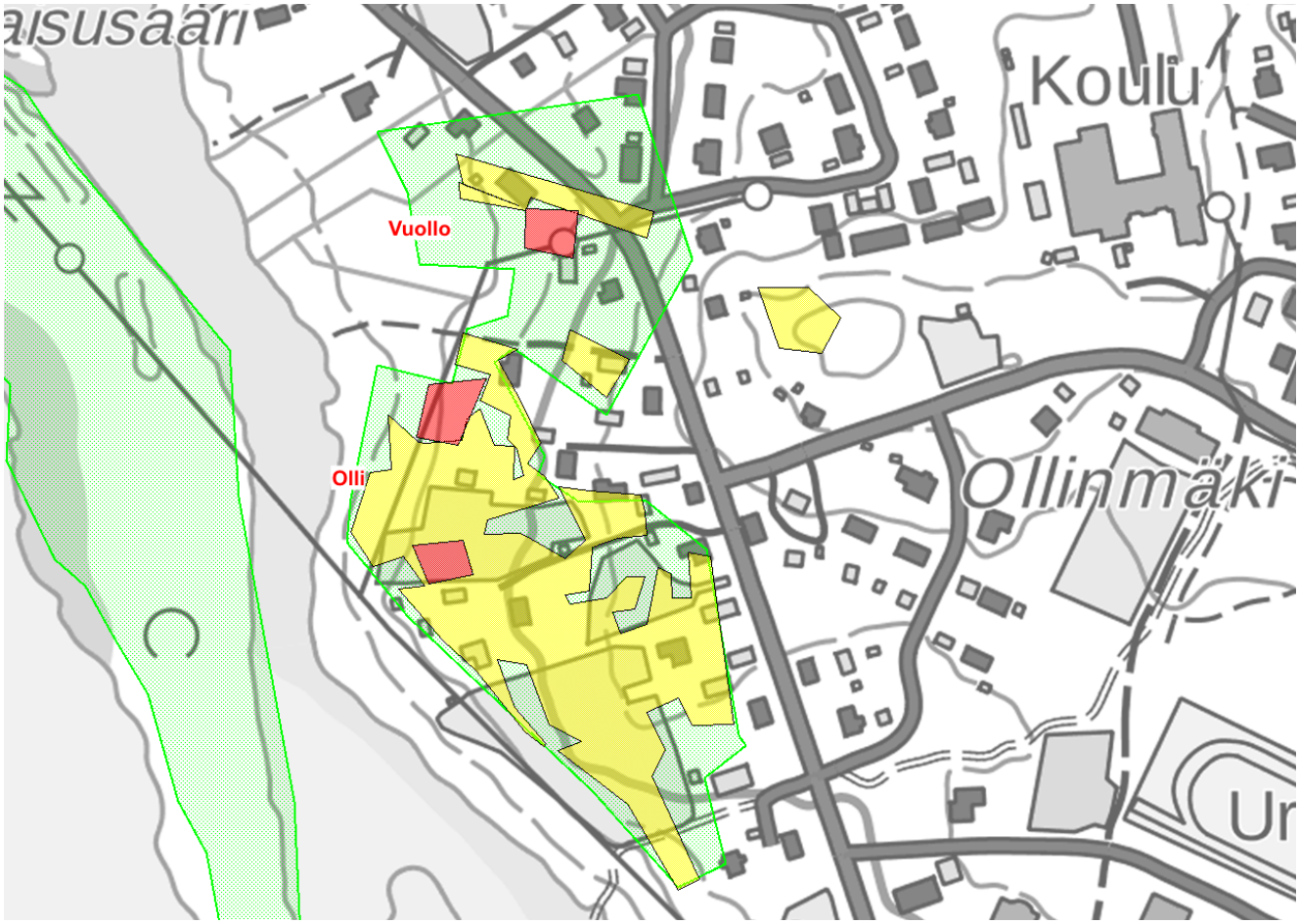
Oikealla alhaalla: Ollinmäkeä etelästä kuvattuna, korkeimmalla kohdalla ovat kaupat (1–2 kartassa) ja rannassa Ollin (3) perintötalo. Niiden lisäksi tilarakentamista edustavat mm. Peltolan ja Aholan tilat (5–6). Jälleenrakennuskaudella tilarakentamisessa perinteet olivat vielä vahvoina, niitä edustaa mm. Ahola. Toinen perintötalo, Vuollo ja siitä muodostetut tontit jäävät Ollinmäen pohjoisreunalle.

Vanhin asutus keskittyi Muoniossa neljälle alueelle, joista Ollinmäki muodosti yhden. Topografialtaan Ollinmäki muodostaa vesistöön työntyvän vähäisen niemen, jonka harjanteen päälle sijoittui jo 1800-luvulla kolme taloa, perintötalot Olli (14) ja Vuollo (15) peltoineen. Niemeltä aukeaa hyvät näköalat Muoniojärvelle. Alue oli asutuksellisesti keskeinen, kirjallisuustietojen mukaan ensimmäinen Muonion kappelin kirkollinen rakennus rakennettiin Ollintörmälle vuonna 1781 ja myöhemmin myös ensimmäinen kunnantupa toimi Ollinmäellä. Sodassa alue tuhoutui pahoin, mutta rakennettiin uudelleen sodan jälkeen. Samalla asutus tiivistyi, kun tiloista lohkotuille tienvarsitonteille rakennetiin asuinrakennuksia. Ollinmäelle rakannettiin myös kaksi kaupparakennusta.

Ollinmäen raitin varressa on säilynyt sodan jälkeen rakennettuja tilakeskuksia talousrakennuksineen sekä kaksi kauppaa. Niemen kärjessä on edelleen vanhalla paikalla Ollin talo. Vanhaan asutukseen ja maisemaan liittyviä avoimia peltoalueita on säilynyt, jolloin mäellä korkeammalle kohoavassa tienmaisemasta aukeaa rakennusten välistä edustavia näkymiä Muonionjärvelle ja -joelle.

Ollinmäen 1830-luvun maisema nykykartalla

Kartta: Ollinmäen kulttuurimaisema 1830-luvulla. Ollin kaksi ja Vuollon asuintontti sijoittuivat lähelle rantaa, peltojen ja niittyjen yhteyteen. Myöhemmin rakentunut raitti, maantie sijoittui maiseman itäpuolelle. Asemointi ei ole karttojen epätarkkuuden ja maiseman muutosten vuoksi kovin tarkka, mutta on suuntaa antava ja kertoo ajan peltojen vähäisyydestä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vanha Ollinmäen asutus- ja viljelymaisema, tiivis raittimaisema, jälleenrakennuksen tilakeskukset, 1940- ja 1950-luku. Vanhempaan aikaan pohjautuva, jälleenrakennusajan maisemarakenne tilakeskuksineen ja avoimine rinne- ja rantapeltoineen sekä kaupparakennuksineen on säilynyt kohtuullisesti hyvin.

Alue: Ollinmäen raitti-, asutus- ja viljelymaisema, 1800-l/1940-l.

Arvoluokka: II, H, M.

Suositukset: Miljöö, raittimaisema, tilakeskukset ja niiden asema tulisi säilyttää. Pellot tulisi säilyttää avoimina, merkittävää uudisrakentamista ei suositella. Uudisrakentamisessa tulee huomioida alueen mittakaava, materiaalit ja rakennusten sijoittelu. Tieltä, rakennusten välistä aukeavat näkymät Muoniojärvelle tulisi säilyttää.

Kuva: Ollinmäki Muoniojärveltä, tilakeskuksia yhdistää edelleen rantapuolen avoin peltovainio.

Kuvat: Ollinmäen kaupat, vasemmalla Tienvieri-nimisellä tontilla oleva kaupparakennus, jonka kauppatoiminta päättyi vuosituhannen vaihteessa, rakennuksen nuorempi laajennusosa jää julkisivun taakse. Oikealla entinen kauppa, Muotkan kauppa Mäkiluusua-nimisellä tontilla.

Ollin ja Vuollon perintötalot

Kuvat: Peltola, Tapani ja Ahola. Kauppojen ja Ollin ohella tiemaisemaan liittyvät Ollinmäen perintötaloista erotetut Peltolan ja Tapanin tilakeskukset asuin- ja talousrakennuksineen, oikealla Ahola, joka rakennustyyppinä edustaa vahvimmin sotia edeltävää aikaa.

Kuvat: Toinen Ollinmäen perintötalo, Vuollo, jaettiin jo 1900-luvun alkupuolella useiksi tiloiksi ja tonteiksi, jotka rakennettiin sodan jälkeen uudelleen.

3.11 Kansakoulun asuntolat

Kartta ja kuva: Asuntolat on merkitty karttaan punaisella renkaalla; sodan jälkeen rakennettu koulu sijoittui niiden itäpuolelle, samalla paikalla missä on vuonna 1995 valmistunut, pohjaltaan monimuotoinen koulurakennus. Kuvassa asuntolat luoteiskulmalta kuvattuna.

Os. Puthaanrannantie 21, rek. Tietola 498-401-14-35.

Muonion kunnan vanhalla koulutontilla sijaitsevat sotien jälkeen rakennetut oppilaiden ja opettajien asuntolat. Pihan kolmas sotien jälkeen rakennettu rakennus oli koulurakennus, joka purettiin 1990-luvulla nykyisen koulun tieltä. Opettajien asuntola puretaan piakkoin. Kaikki kolme rakennusta valmistuivat 1948. Muistitiedon mukaan urakoitsija olisi ollut Stenforss. Puretun koulun paikalle rakennettu uusi peruskoulu, ala-aste, on käsitelty osan modernia Muoniota ja sen kouluja. Sen julkisivut, pääovet suuntautuvat pois vanhasta pihasta. Vanhaa koulupihaa ja opettajien asuntolaa suojaa tien varressa korkea kuusiaita, joka muodostaa oman maamerkkinsä raittimaisemassa.

Muonion koulutontilla oli Muonion ensimmäinen, vuonna 1899 valmistunut koulurakennus. Uusi koulu rakennettiin 1928 ja se tuhoutui Lapin sodassa syksyllä 1944. Koulun tontilla toimi rakennusten tuhoutumiseen saakka Muonion suojeluskunta ja Lotta-Svärd. Sodan jälkeen käytössä oli aluksi parakkikoulu, ennen koulun ja asuntoloiden valmistumista.

Kuva: Paikoin harvaan asutulla raitilla opettajien asuntola muodostaa keskeisen osan katumaisemaa. Tonttia rajaa korkea kuusiaita, kuten entistä kunnansairaalaa.

1. Oppilaiden asuntola

Kuva: Oppilaiden asuntola eteläpuolelta kuvattuna.

Puolitoistakerroksisessa rakennuksessa on betonisokkeli, peiterimavuoraus on maalattu siniseksi, satulakatto on katettu konesaumatulla pellillä. Ikkunat ovat 1-ruutuiset vaakaikkunat tuuletusikkunalla tai 1-ruutuiset pystyikkunat. Ikkunoiden kohdalla on haukkaikkunat räystään alla. Pihaan aukeavaa pääovea suojaa vinotuilla tuettu katos, portaat ovat betonia, putkikaiteet ja pallovalaisin. Päädyissä on vastaavat sisäänkäynnit, toisessa ovea suojaa vintin asuintilojen parveke, putkikaiteet, vanha paneloitu ovi. Pääkerroksen ulko-ovet on uusittu rautakauppaovilla.

2. Opettajien asuntola

Kuvat: Vasemmalla opettajien asuntolaa koillisesta lounaaseen päin. Oikealla detaljikuvassa pihan puolen sisäänkäynnin avokuisti, jonka päällä on yläkerran parveke.

Puolitoistakerroksinen, keskeltä kaksikerroksisessa asuntolarakennuksessa on betonisokkeli, runko on vuorattu peiterimavuorauksella, satulakatto on konesau-

mattua peltiä. Ikkunat ovat vaakaikkunat, 1-ruutuiset tuuletusikkunalla tai 1-ruutuiset pystyikkunat, vinttiosassa on räystään alla haukkaikkunat. Ajalle tyypilliseen pelkistettyyn julkisivuun tuo vaihtelua keskiosan korotus sekä kaksi tiepuolen erkkeriä sekä pihapuolen sisäänkäynnit. Keskeisen yksityiskohdan muodostavat pylväillä varustetut, umpiaidatut avokuistit, joihin kuuluu tasakaton päällä oleva yläkerran parveke, jonka valkoisessa säleaidassa on käytetty pallomaista ja tähtimäistä sahauskoristelua, joka tuo muuten pelkistettyyn julkisivuun romanttisen, koristeellisen piirteen. Samantyyppistä tähtimäistä koristelua käytti mm. ark. Salokangas Lappiin suunnittelemissaan jälleenrakennuskauden rakennuksissa. Ikkunat ja paneloidut, ikkunalla varustetut ulko-ovet ovat vanhat. Rakennusta on kunnostettu 1990-luvulla. Rakennus on tyhjillään.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kansakoulun opettajien ja oppilaiden asuntolat 1948, jälleenrakennuskausi, puurakentaminen, raittimaisema ja kuusiaita. Rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäiset, pelkistetyt ominaispiirteensä, julkisivujäsentelyn ja materiaalit. Opettajien sisäänkäyntien yhteydessä olevien kuistin parvekkeiden aidan rikasmuotoinen koristelu tuo oman, jälleenrakennuskauteen liittyvän romanttisen piirteen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kansakoulun oppilaiden asuntola 1948, jälleenrakennuskausi, raittimaisema, rakennukset ovat säilyttänyt alkuperäiset, pelkistetyt ominaispiirteensä, julkisivujäsentelyn ja materiaalit; vain pieniä julkisivumuutoksia. Rakennukset sijaitsevat vanhalla koulutontilla; pihan itäreunalla olleen, samaan aikaan rakennetun koulun paikalla oleva uusi, 1990-luvun koulurakennus tuo oman kerrostumansa pihaan. Rakennukset ovat vanhin osa laajempaa koulumaisemaa, johon kuuluvat 1990- ja 1960-luvulla rakennetut koulut ja niiden kenttä.

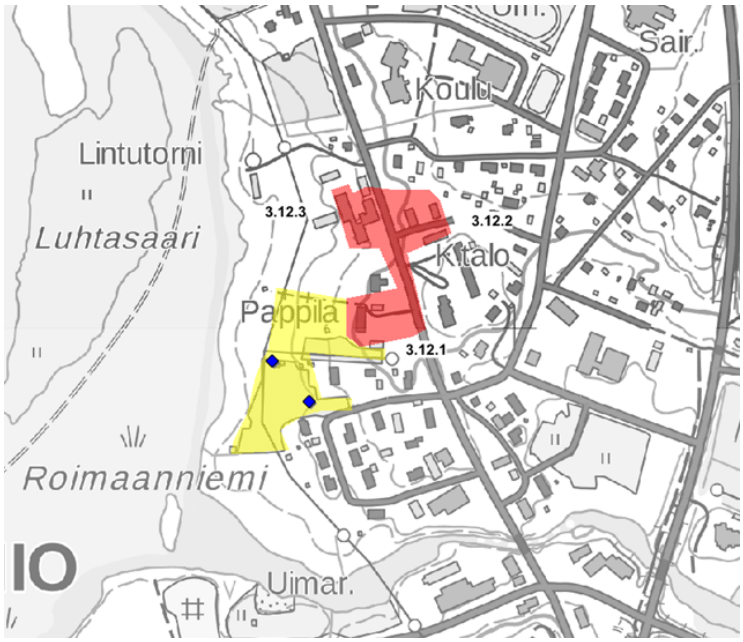
Arvoluokka: I, H, M, R.

Suositukset: Rakennukset ja niiden perinteinen asema raittimaisemassa tulisi säilyttää. Rakennusten kunnostus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

Kuva: koulun asuntolat sijoittuvat uudempien koulujen ja niiden kenttien laidalle.

3.12 Alue: Muonion hallintokeskus, kunnantalo, pappila ja posti

Kartta ja kuva: Punaisella rasterilla on merkitty 1946–1956 valmistuneet pappila, posti, kunnantalo ja terveystalo. Keltaisella rasterilla on maisemassa harvinaiseksi käynyttä peltomaisemaa, johon liittyy vanhoja aitta- ja latorakennuksia (sin. neliöt). Pellot ovat Pappilan ja Kolströmin perintötilan (3.13.1.), kylän vanhimman kaupan vanhoja pelto- ja niittyalueita.

Kuva alhaalla: Vuosina 1951 ja 1950 valmistuneet posti/poliisitalo ja kunnantalo muodostavat raitille, silloiselle Tornio–Enontekiö-maantielle porttimaisen, 1950-lukua edustavan näkymän. Miljöötä vahvistavat samalta ajalta olevat Terveystalo, talonmiehen asunto ja Pappila. Muita aikakauden ja ympäristön palveluita ovat eläinlääkärintalo ja rukoushuone mäkialueen itäreunalla, Pirkantien varrella.

Kunnantalo, talonmiehen talo ja terveystalo, os. Puthaanrannantie 15, rek. Puistola 498-401-110-1 ja Puistola II 498-401-124-; Pappila, os. Puthaanrannantie 14, rek. Autio 498-401-13-26; Posti, os. Puthaanrannantie 18, rek. Teletalo 498-401-109-2.

Sota tuhosi 1944 kunnan, postin ja pappilan käytössä olleet toimitilat. Sodan jälkeen mm. posti ja kunnantalo toimivat väliaikaisesti parakissa aina 1950-luvun alkuun saakka.

Vanhan maantien varrelle, vesistöstä nousevalle mäelle rakentunut kokonaisuus on rakennettu vuosina 1946–1959 pappilasta lohkotuille tonteille. Kokonaisuus, pappila, kunnantalo, posti ja terveystalo, kertoo yhteiskunnan, kunnan ja valtion, rakennustoimen laajentumisesta ja keskittymisestä sodan jälkeen. Kokonaisuuteen kuuluvat myös eläinlääkärin virkatalo sekä rukoushuone, jotka sijoittuvat

vanhan ratsutien varteen (alue 3.13). Alueen rakennustoiminta liittyy yhteiskunnan murrokseen, hallinnon ja palveluiden kasvuun, ollen alkua laajenevan hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiselle. Sodan jälkeen ja 1950-luvulla rakentaminen oli pienimuotoista puurakentamista, uutta aikaa, jo sodasta toipuvan yhteiskunnan rakennustoimintaa ja Muonion asemaa alueellisena keskuksena edustaa suuri, kivirakenteinen Postitalo. Kunta sai sodan jälkeen selkeän keskustan, johon sijoittuivat hallinnon palvelut. Paikalla oli jo 1780-luvulta alkaen ollut pappila, joka oli maatilan ja papin virka-asunnon lisäksi myös kirkon hallinnon keskus. Mahdollisesti sen yhteydessä oli myös kirkkorakennus 1780-luvulla. Muuta julkista rakentamista edustavat rakennukset, kruunumakasiini ja ruiskuhuone, sijoittuivat ennen sotia pappilan tuntumaan. Kunnantalon kaksi tonttia ja postin tontti on erotettu kirkkoherrantilasta, Autiosta 1950-luvulla.

Pappilan ja Kolströmin 1830-luvun maisema nykykartalla

Kartta: Pappilan ja Lahden (Kolström) kulttuurimaisema 1830-luvulla. Pappila oli tällöin nykyisellä paikallaan, Kolström vähän lähempänä rantaa. Raitti, maantie rakentui myöhemmin seuraamaan niittyalueen reunaa, peltojen väliin. Vanhemmasta, vuoden 1786 kartasta on asemoitu mustalla ristillä merkitty kirkkorakennus, jota ei näy 1830-luvun kartassa.

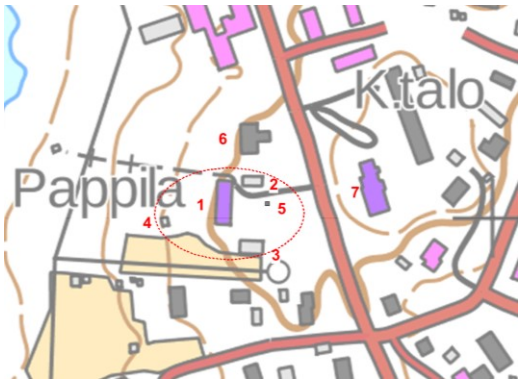
Kulttuurihistorialliset arvot: Muonion jälleenrakennuskauden hallintokeskus, pappila, kunnantalo, terveystalo ja postitalo. Pappila jälleenrakennettiin sodan jälkeen vanhalle, 1780-luvun paikalleen. Sen viereen ja maille keskittyivät kunnan ja valtion palvelurakennukset, jotka kuvastavat hyvin hallinnon ja palveluiden kasvua sotien jälkeen. Posti ja kunnantalo muodostavat porttimaisen elementin vanhan raitin varrella. Pappilan ja rannan nurmialueina säilyneet vanhat niityt/pellot ja hirsiladot edustavat Muonion, pappilan ja Kolströmin perintötalojen maatalousaikaa, joka on väistynyt suurelta osin. Kappalaisen talon kulmalla on mahdollisesti ollut 1780-luvulla kirkkorakennus

Alue: Muonion jälleenrakennuskauden hallinto- ja palvelukeskus.

Arvoluokka: I, H, M.

Suositukset: Rakennusten hallitseva asema raittimaisemassa tulisi säilyttää. Rakennusten kunnostustöissä tulee käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja. Kunnantalon alkuperäinen julkisivujäsentely tulisi palauttaa. Täydennysrakentamisessa tulee huomioida pihapiirien rakenne, ominaispiirteet, materiaalit, sijoittelu ja mittakaava.

3.12.1 Pappila

Kartta ja kuva: Pappilan pihapiiri, pappila, pikkupappila ja talousrakennus on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa Pappilan asuinrakennukset kaakosta kuvattuna.

Pappila, arkkitehti Kaj Englund 1947

Pappilan avara, nurmipintainen pihapiiri sijoittuu vanhan kylänraitin varteen; ympäristössä on useita jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun liike- ja hallintorakennuksia. Itään aukeavaa pihapiiriä rajaavat 1. pappila 1948, 2. pikkupappila 1946 ja 3. talousrakennus 1955. Rannan puolella on erillään pieni 4. saunarakennus sekä pihapiirissä vanha 5. leikkimökki. Seurakunnan rakennuksia ovat lisäksi modernia rakennustapaa edustavat 6. kanttorila ja 7. seurakuntakoti.

Pappila ja sen kahdeksan muuta rakennusta tuhoutuivat Lapin sodassa. Jälleenrakennus alkoi 1946, kun ensimmäinen rakennus valmistui. Tämä Pikkupappila oli tarkoitettu väliaikaiseksi pappilaksi. Rakennukseen tuli papin asunto, kanslia ja puuvarasto. Varsinainen pappila valmistui 1948, sen piirustukset laati arkkitehti Kaj Englund 1947. Pappilaan kuuluva talousrakennus valmistui 1955, piirustukset laati rakennusmestari Väinö Häkkinen. Alkuperäisiä piirustuksia supistettiin, kun Kirkkohallitus huomautti kustannuksista. Rakennukset rakensi muistitiedon mukaan urakoitsija Stenforss. Pappila sai keskuslämmityksen 1957, ja rakennus peruskorjattiin 1978 ja 2000. Pihassa on lisäksi leikkimökki ja tienvarressa vuonna 2000 pystytetty punainen maitolaituri, jossa on joulun aikaan jouluseimi. Pappilassa on 2010-luvulla toiminut äitiys- ja lastenneuvola, kotisairaanhoito ja psykiatrinen sairaanhoito.

Vasemmalla olevan vuoden 1786 tiluskartan mukaan pappilan pihapiirin luoteispuolella olisi kirkkorakennus. Kirjallisuustietojen mukaan ensimmäinen kirkkorakennus olisi ollut Ollintörmällä 1781. Pellot ja nimi Autio viittaavat siihen että ennen pappilaa paikalla on jo ollut asutusta ja maataloutta. Rakennukset sijoittuivat usein peltojen keskelle, joten vanhempi asuinpaikka voisi olla peltojen ja aidatun alueen keskellä. Kartta: Aution tiluskartta 1786, johon on merkitty vihreällä niityllä sijaitseva pappila sekä aluetta kiertävään aidan yhteyteen kirkkorakennus. Pellot on merkitty vaaleankeltaisella. KA.

Autio-niminen kirkkoherran virkatalo sijaitsee Muonionniskalla. Suukoskelta ja Muonionjärveltä nousevan rinteen päällä sijaitsevan pappilan ensimmäiset rakennukset rakennettiin 1780-luvulla, kun kappeliseurakunta perustettiin ja Autio-niminen uudistila perustettiin. Ensimmäinen kappelisaarnaaja oli vuodesta 1788 Mathias Kolström, josta tuli 1812 perustetun seurakunnan kirkkoherra. Pappila tuhoutui tulipalossa 1790-luvulla ja toisen kerran 1944.

1. Pappila: Yksikerroksinen pappilarakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille, runko on vuorattu vihreäksi maalatulla peiterimavuorauksella, ikkunat ovat 1-ruutuiset vaakaikkunat tuuletusikkunalla, karmit punaiset, kapea, kehystävä listoitus on valkoinen. Räystäässä on haukkaikkunat. Satulakatto on konesaumattua peltiä. Avo- ja umpikuisti, ulko-ovet huonosti kokonaisuuteen istuvat ja rakennusta nuoremmat. Rakennukseen liittyy päädyssä myöhemmin rakennettu matalampi ja kapeampi siipiosa. Rakennus on kunnostettu 2000-luvulla. Rakennuksessa ovat säilyneet ajalle tyypilliset ominaispiirteet, perinteinen maaseudun asuintalo, jossa modernismia edustavat vaakaikkunat ja listattomuus.

2. Pikkupappila: Rakennuksessa on matala betonisokkeli, runko on vuorattu vaakapaneloinnilla, ikkunat ovat 6-ruutuiset pystyikkunat. Satulakatto on vuorattu huovalla. Rakennukseen kuuluu umpikuisti. Väliaikaiseksi tarkoitetussa raken-

nuksessa on asuintilat, kanslia ja itäpäässä puuvarasto. Rakennus on kunnostettu 2000-luvulla. Rakennuksen ominaispiirteet, jotka viittaavat vielä sotia edeltäneeseen aikaan, ovat säilyneet hyvin.

Ympäristö: Pappilan viereen ja vastapäätä rakennettiin 6. kanttorila (1960-l/2000-l) ja 7. seurakuntakoti (1980, ark. Mikko Knuuti)

3. Talousrakennus

4. Sauna

5. Leikkimökki

6. Kanttorila (pappilan ympäristöön sijoittuvat 1980-luvun rakennukset raitilta kuvattuna)

7. Seurakuntakoti (pappilan ympäristöön sijoittuvat 1980-luvun rakennukset raitilta kuvattuna)

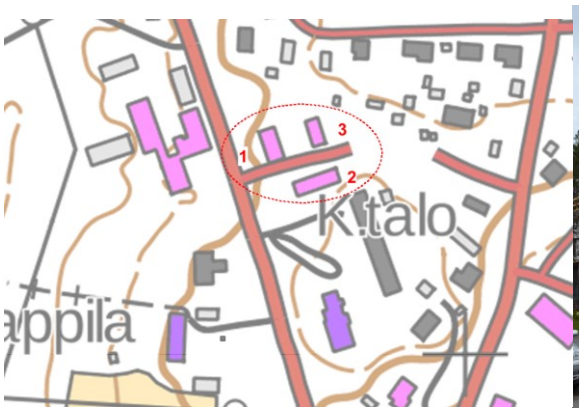
Kulttuurihistorialliset arvot: Pappilan pihapiiri, Pikkupappila 1946, Pappila 1948, talousrakennus 1955, vanha saunarakennus. Autio-niminen tila perustetiin kappalaisen, myöhemmin papin virkataloksi 1780-luvulla. Jälleenrakennusaika, seurakunta- ja kirkkohistoria, raittimaisema. Pappila muodostaa yhtenäisen ja hyvin säilyneen sotien jälkeisen pihapiirin.

Aluekokonaisuus: Muonion hallintokeskus 1940-ja 1950-luku. Pappila liittyy jälleenrakennuskauden tiemaisemaan sekä 1940- ja 1950-luvulla rakentuneeseen hallinto- ja liikekeskukseen.

Arvoluokka: I, H, M.

Suositukset: Pappilan pihapiiri ja rakennukset tulisi säilyttää. Rakennus ja sen perinteinen asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Rakennusten kunnostus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

3.12.2 Kunnantalo ja terveystalo

Kartta ja kuva: Kunnantalon rakennukset: 1. kunnantalo, 2. terveystalo ja keskellä 3.talonmiehen asuinrakennus.

Kylänraitin varrella, vastapäätä pappilaa ja postia olevassa kunnantalon pihapiirissä ovat 1950 valmistunut kunnantalo ja 1959 valmistunut Terveystalo sekä samalta ajalta oleva talonmiehen asunto.

Kunnantalo valmistui 1950, muistitiedon mukaan rakennuksen olisi suunnitellut kunnan rakennusmestari Niemelä. Ennen sotia kunnantoimisto toimi yhdessä huoneessa Ollinmäellä sekä sodan jälkeen parakissa Pappilanmäellä. Kuntien velvollisuudet ja henkilökunta kasvoivat sotien jälkeen, mikä lisäsi tilojen tarvetta. Kunnantaloon sijoitettiin kunnan tilojen lisäksi tilat kirjastolle, verotoimistolle sekä palokunnalle, jonka tilatarve näkyy edelleen julkisivussa letkujen kuivaustornina. Korkea piippu kertoo ensimmäisistä keskuslämmityksellä varustetuista taloista Muoniossa. Yläkertaan tuli lisäksi henkilökunnan asuntoja. Rakennuksen julkisivut saneerattiin 1990-luvulla, jolloin se sai alkuperäisestä merkittävästi poikkeavan julkisivujäsentelyn. Hallinnon henkilökunnan kasvu näkyi 1950-luvulla siten, että pihaan rakennettiin talonmiehelle asunto ja varastotilaa. Pihapiirin kolmas rakennus, Terveystalo, valmistui 1959, ja rakennukseen tuli neuvola ja hammaslääkäri sekä yläkertaan henkilökunnan asuntoja. Kellariin tuli tila paloautolle. Terveystalot ja neuvolat yleistyivät sotien jälkeen lainsäädännön ja Ruotsin tukemina. Ne ovat ilmiönä olennainen osa sotien jälkeisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista, mutta konkreettisesti myös sotien jälkeinen suuri syntyvyys lisäsi tarvetta tiloille. Muonion kirkonkylä kasvoi voimakkaasti sotien jälkeen, elinkeinorakenne alkoi muuttua ja taajama muotoutua.

Kuva: Näkymä Terveystalon itäpuolelta länteen: maisema aukeaa pihapiiristä pitkälle yli Muonionjoen.

1. Kunnantalo

Kaksikerroksinen, kellarillinen rakennus on rakennettu betonisokkelille. Runko on vuorattu 1990-luvulla eri suuntaisilla, listoilla erotetuilla paneelikentillä, jakorytmi pysty-, vaaka- ja pysty tuo muistumia uusrenesanssista, joskin letkutornin, sisäänkäyntien ja päätyjen yhteydessä on käytetty vielä erityyppistä, horisontaalisen paneloinnin katkaisevaa panelointia. Uusitut, kolmijakoiset vaakaikkunat ovat saaneet lehtisahatut konsolit vuorilautoihin. Vanhoja tai alkuperäisosia edustavat vain kahden pylvään kannattamat avokuistit sisäänkäyntien yhteydessä. Myös ulko-ovet ovat 1990-luvun rautakauppaovia. Ikkunat on uusittu. Yleisväritys on valkoinen, paneelien väri on hieman taitettu valkoinen. Vanhaa betonitiilikatetta korvataan parhaillaan huopakatolla.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kunnantalo 1950. Rakennuksen alkuperäinen, pelkistetty ulkoasu on kadonnut, tilalla on 1990-luvun postmodernismiin liittyvä, historiaa lainaileva julkisivu. Rakennuksella on keskeinen rooli osana raittimaisemaa ja pihapiiriä.

Aluekokonaisuus: Muonion jälleenrakennuskauden hallinto- ja palvelukeskus 1950-luku; Kunnantalo on osa 1950-luvun hallintokeskusta sekä raittimaisemaa.

Arvoluokka: I, H, M.

Suositukset: Julkisivut tulisi seuraavissa kunnostuksissa palauttaa alkuperäiseen asuunsa.

2. Terveystalo ja neuvola

Kaksikerroksinen, kellarillinen rakennus on rakennettu betonisokkelille, runko on vuorattu peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat kolmijakoiset, uusitut. Ikkunan karmeina ovat säilyneet ajalle tyypilliset kapeat, ikkunaa kehystävät ruskeaksi maalatut vuorilaudat. Päädyssä on paneloidut parvekkeet. Kellarin entiset paloautojen autotallit on muutettu muuhun käyttöön ja ovia suojaavat rakennukseen huonosti sopivat katokset. Kattoa uusitaan parhaillaan, betonitiilen tilalle tulee huopakate.

Rakennuksen kahta sisäänkäyntiä suojaavat funkkishenkiset katokset, loivaa pulpettikattoa tukevat sivuseinät ja korkea räystäsosa, rakenteet ovat peitetty huolellisesti kapealla paneloinnilla, jonka listattomuus tekee kokonaisuudesta veistoksellisen. Katoksen päällä on ollut parveke, jonka kaiteet on poistettu, parvekkeen ovi alkuperäinen.

3. Talonmiehen asuinrakennus

Rakennuksessa on matala betonisokkeli, runko on vuorattu kellertävällä peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat vanhat, 2-ruutuiset pystyikkunat. Ulko-ovet ovat vanhat, paneloidut ja ikkunalliset. Satulakatto on katettu betonitiilellä, katto jatkuu suojaamaan sisäänkäyntejä, lapetta tukee pitkä portaisiin nojaava diagonaalipilari. Yksikerroksisessa rakennuksessa oli talonmiehen asunto ja varastotiloja. Rakennus valmistui 1950-luvulla.

Kulttuurihistorialliset arvot: Hallintokeskus, kunnantalo, terveystalo ja talonmiehen asunto muodostavat historialtaan ja rakennetulta ympäristöltään merkittävän ja edustavan kokonaisuuden. Rakennuksissa näkyvät 1950-luvun niukkailmeiset julkisivut, joissa erilaiset kuistit tuovat hyvin esiin ajan rakentamisen varioinnin.

Alue: Muonion jälleenrakennuskauden hallinto- ja palvelukeskus.

Arvoluokka: I, H, M.

Suositukset: Rakennuskokonaisuus tulee säilyttää. Kunnantalon alkuperäinen asu tulisi palauttaa seuraavissa julkisivuremonteissa.

3.12.3 Posti- ja teletalo

Kartta ja kuva: Postin ja poliisin entinen toimitilarakennus on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennus kaakosta kuvattuna. Rakennus muodostaa kunnan hallinto- ja palvelurakennusten kanssa portin raittimaisemassa.

Suurikokoinen asuin-, toimisto-, palvelu-, huolto- ja varastotiloja sisältävä kivirakennus muodostuu kaksikerroksisesta rakennuksesta sekä siihen liittyvistä kolmesta yksikerroksisesta siipirakennuksesta. Rakennusmassa sijoittuu vanhan raitin varrelle, kunnantalon ja pappilan muodostamaan hallintokeskukseen. Tien perusparannus on jättänyt rakennuksen aavistuksen monttuun. Betonisokkelille rakennetussa rakennuksessa on sileäksi rapattu tiilirunko; punaiseksi maalattu kate on konesaumattua peltiä. Räystäät ovat lyhyet, päädyissä ne puuttuvat kokonaan. Ikkunoita on eri tyyppejä, vaaka- ja pystyikkunoita, 1-, 2- ja 3-jakoisia. Rakennusosiin kuuluu tiejulkisivun puolella parveke ja kolme sisäänkäyntiä, joita suojaa lippamainen katos. Posti sijoittui yksikerroksiseen osaan, poikittain tielinjaan nähden. Tätä rakennusosaa korostaa keskelle rakennusta sijoitettu sisäänkäynti, leveä lippa, oviaukon kehys ja leveät betoniportaat rautaputkikaiteineen. Päädyssä on lisäksi kehystetty ikkunarivi. Rakennuksen ovet on uusittu, muuten ulkoasu on säilynyt alkuperäistä vastaavana. Tontilla on lisäksi nuorempia peltihalleja. Takapihaa leimaa varastokäyttö.

Muonion sijainti oli Tornionjokilaakson yläosassa keskeinen. Sivutoiminen postiasema perustettiin Muonioon jo 1888 ja se itsenäistyi 1909, jolloin se sai viralliset toimitilat postitien päätteenä olevaan Kolströmin taloon. Postinkuljetusreitti oli Kittilästä Muonioon, pitkin vanhaa ratsutietä, jota kutsutaan vanhaksi postitieksi. Taajamassa tie on nykyisin nimellä Pirkantie–Ratsutie. Sodan jälkeen posti toimi pitkään parakissa, koska valtion rahapulan ja suuren rakennustarpeen vuoksi uutta postitaloa ei saatu rakennettua heti. Jälleenrakennuskaudella, 1950-luvun alkuun mennessä Lappiin rakennettiin 17 postia tai postiautovarikkoa tuhottujen rakennusten tilalle. Muoniossa hanke venyi aina 1950-luvun vaihteeseen, jolloin kunnantaloa vastapäätä rakennettiin suurikokoinen valtion talo, johon yhdistettiin ajan hengen mukaisesti telen ja postin ohella poliisilaitos, sekä postiautojen varikko ja useita asuntoja. Rakennus valmistui 1951. Tontti lohkottiin Autiosta, kirkkoherran tilan maista.

Toimisto- ja liiketilojen lisäksi rakennuksessa oli myös putka ja suuri autovarikko sekä henkilökunnan asuntoja. Virastotalo työllisti useita kymmeniä henkilöitä, ollen merkittävä työnantaja sotien jälkeen. Posti oli TVH:n varikon ohella kunnan ensimmäinen kivirakennus. Tiilet poltettiin Eskelisen tiilitehtaalla Kuusiojalla. Posti muutti 1976 keskemmälle kylää ja vuonna 1978 valtion virastotaloon. Nykyinen rautakauppatoiminta alkoi postin vanhassa kiinteistössä 1990-luvulla. Tiloissa toimii myös metsänhoitoyhdistys.

Kuvat: Ylempi kuva teoksesta Sattanen, alemmassa kuvassa pohjoiseen aukeavaa sisäpihaa, korjaamo-, varikko- ja varastosiivet sekä lastauslaiturit.

Kulttuurihistorialliset arvot: Posti- ja teletalo 1951. Muonion sodan jälkeinen hallintokeskus, raittimaisema. Muuttuva ja kehittyvä kirkonkylä, ensimmäinen kivirakennus, muodostaa porttirakennus kunnantalon (1950) kanssa. Rakennuksen pelkistetyssä ulkoasussa on piirteitä sotia edeltäneestä funktionalismista.

Alue: Muonion jälleenrakennuskauden hallinto- ja palvelukeskus.

Arvoluokka: I, H, M.

Suositukset: Postin rakennus, erityisesti katujulkisivut tulisi säilyttää alkuperäisinä; kunnostustöissä tulisi käyttää ajan rakennusmateriaaleja, työtapoja ja värejä.

3.13 Alue: Raitin- ja postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset

Kartta: Sodan jälkeen rakennetut puurakennukset sijoittuvat risteykseen ja vanhan ratsutien/postitien alkupäähän. Alue oli rakennusaikana osa mäellä olevaa hallintokeskustaa. Myöhempi rakentaminen on erottanut alueet toisistaan. Ratsutien alku on merkitty karttaan mustalla katkoviivalla.

Kuva: Risteysaluetta etelästä kuvattuna: vasemmalla entinen apteekki, Tippala, taustalla rukoushuone ja oikealla Sivukarin kirjakauppa.

Puthaanrannantie (raitti) ja Pirkantien alku (Ratsutie) muodostivat Muonion kirkonkylässä keskeisen risteyksen ennen sotia, siihen sijoittui jo 1900-luvun vaihteessa kunnallisen toiminnan ja kaupan palveluita. Ratsutie toimi Kittilään johtavana postitienä jo 1800-luvulla. Nykyisin sen alkupää on osa Pirkantietä, joka on taajamakauden keskeinen paikallistie. Risteyksen tuntumassa olivat ennen sotia pappila, ruiskuhuone, viljamakasiini ja Muonion vanhin kauppa, Kolström, jossa toimi mm. ensimmäinen posti ja pankki. Sodan tuhojen jälkeen risteys rakentui uudelleen. Kolströmin uutta kauppaa ja maatilaa vastapäätä rakennettiin 1950-luvulla apteekki ja Sivukarin kirjakauppa. Ratsutien alkupäähän rakennettiin vuosina 1946–1965 puurakenteiset eläinlääkärin virkatalo, yhteiskoulu ja rukoushuone.

Kulttuurihistorialliset arvot: Raitin ja ratsutien muodostama keskeinen risteys, jossa hallinnon ja kaupan toimintaa jo 1900-luvun vaihteesta.

Alue: Raitin- ja postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokka: II, H.

Suositukset: Rakennusten hallitseva asema raittimaisemassa tulisi säilyttää. Rakennusten kunnostustöissä tulee käyttää perinteisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja. Täydennysrakentamisessa tulee huomioida pihapiirien rakenne, ominaispiirteet, materiaalit, sijoittelu ja mittakaava.

3.13.1 Kolström

Kartta ja kuva oikealla: Entinen asuin- ja kaupparakennus on merkitty karttaan punaisella renkaalla; kuvassa rakennus itäpuolelta, risteyksestä kuvattuna. Pulpettikatoinen laajennusosa on myöhempi lisäys.

Kuva 1960-luvulta, jolloin rakennuksessa piti kauppaa Akseli Pitkänen. Lähde: Sattanen.

Os. Roimaantie 10, rek. Roimaa 498-401-12-38.

Kolströmmin raitin varteen sijoittuva asuin- ja kaupparakennus valmistui 1948. Betonisokkelille rakennetussa rakennuksessa on vaakapanelointi, satulakatto on katettu konesaumatulla peltikatolla, jalkaränni. Vintinpäädyissä kissanpenkit viittaavat vielä klassismiin, sotia edeltäneeseen rakentamiseen. Ikkunat ovat vaakaikkunoita tuuletusikkunalla, yläpuolella on lisäksi haukkaikkuna. Entisessä kauppapäädyssä, pohjoispäädyssä, on uudempia 1-ruutuisia ikkunoita. Rakennusta on jatkettu samoin pulpettikattoisella kauppaosalla. Kauppatoiminnan merkit ovat nykyisin kadonneet rakennuksen julkisivuista. Kolströmin nykyinen liikerakennus sijaitsee vanhan kaupparakennuksen eteläpuolella. Kolström on yksi kylän vanhoista perintötaloista, nro 12. Rakennus edustaa kauppahistorian ohella vanhan raitin, kirkonkylän keskustan vanhaa maatalousaikaa, neliömäiseen pihapiiriin kuuluu mm. betonitiilestä muurattu navetta.

Kolströmin tontti on kirkonkylän vanhimpia asuin- ja kauppapaikkoja, kauppaa on tilalla pidetty jo 1800-luvun puolella, jolloin tila sijoittui ajan pääteiden, vanhan raitin ja Kittilän postitien risteykseen. Rakennukset tuhoutuivat Lapin sodassa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kolströmin asuin- ja kaupparakennus, tilakeskus 1948. Jälleenrakennusaika. Osa sodanjälkeistä liike- ja palvelukeskusta. Asuinrakennus on vanhalla asuin- ja kauppapaikalla, historiallisessa tienristeyksessä olevan tilakeskuksen asuinrakennuksella on maisemallinen asema raittimaisemassa. Rakennukseen liittyneet kauppapiirteet ovat poistettu.

Alue: Raitin- ja vanhan postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokka: III, H, M.

Suositukset: Rakennus tulisi säilyttää osana jälleenrakennuskauden ympäristöä.

3.13.2 Tippala

Kartta ja kuva: Entinen apteekki on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennuksen tiejulkisivu eteläpuolelta kuvattuna.

Os. Pirkantie 2, rek. Tippala 498-401-12-12.

Raitin varrelle, vanhaan risteykseen sijoittuvassa kaksikerroksisessa asuin- ja liikerakennuksessa on betonisokkeli, runko on vuorattu vaakapaneloinnilla, jiirinurkat. Ikkunat on uusittu, nykyiset ovat 1-ruutuiset vaakaikkunat, välissä valkoinen panelointi yhdistämässä. Rakennuksessa on loiva satulakatto. Ovia suojaavat pienet, lippamaiset katokset, ulko-ovet on uusittu. Betoniportaat, rautaputkikaiteet, invaluiska. Rinteeseen sijoittuvassa rakennuksessa on takapihalla autotalli kellariosassa, sen pariovi on muutettu myöhemmin henkilöoveksi. Nykykäyttöä edustaa aidattu terassi.

Vanhaan raitin ja postitien risteykseen rakennettu kaksikerroksinen rakennus on rakennettu muistitiedon mukaan 1958 apteekin liike- ja asuintaloksi. Talon ja tontin nimi viittaavat apteekkitoimintaan. Tontti erotettiin 1958 vastapäisestä, Muonion vanhoihin tiloihin ja kauppatoiminnastaan tunnetun Kolströmin maista. Samalla paikalla oli ennen sotia ruiskuhuone. Rakennus on toiminut apteekin jälkeen kunnan nuorisotalona.

Kulttuurihistorialliset arvot: Tippala, asuin- ja liikerakennus 1950-luku. Historiallinen ja maisemallinen. Vanhassa kirkonkylän ajan tienristeyksessä olevalla asuin- ja liikerakennuksella on historiallisia ja maisemallisia arvoja raittimaisemassa. Osa kokonaisuutta. Rakennuksen julkisivuja on muutettu.

Alue: Raitin- ja vanhan postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokkka: II, H, M.

Suositukset: Rakennus ja sen asema raittimaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäinen asu tulisi palauttaa seuraavassa julkisivuremontissa.

3.13.3 Rukoushuone

Kartta ja kuvat: Entinen rukoushuone on merkitty karttaan punaisella renkaalla; keskimmäisessä kuvassa rakennus kuvattuna etelästä, oikeassa kuvassa kaakosta kuvattuna.

Os. Pirkantie 4, rek. Rauhantörmä 498-401-13-31.

Vanhan postitien varrella olevalla tontilla on kaksikerroksinen, rukoushuoneeksi rakennettu rakennus. Betonisokkeli ja kellari. Runko on vuorattu pystypaneloinnilla, ikkunat 1-ruutuisia pysty- ja vaakaikkunoita. Rakennuksessa on matalampi kulmaosa, jossa sijaitsevat rakennuksen kaksi sisäänkäyntiä; ikkunat ja ulko-ovet on uusittu ja sisäänkäyntiä muutettu vanhasta poikkeavin 2000-luvun materiaalein ja yksityiskohdin. Puuportaat, metallikaiteet. Loiva satulakatto on konesaumattu peltikatto. Rakennuksessa oli aikaisemmin sali ja toisessa päässä asuintila. Nykyisin rakennus on yksityiskäytössä, asunto- ja toimistotilana. Rakennuksen edessä on laajahko sorapiha. Pihan nurkalla on rukoushuoneen aikainen pieni talousrakennus.

Rakennus valmistui 1965 rukoushuoneeksi ja se sijaitsi kirkkoherran tilalta vuokratulla tontilla. Rakennus rakennettiin talkoilla, urakoitsijana oli muistitiedon mukaan kirvesmies Kalervo Koskinen. Rakennuksen tontti on erotettu Autiosta 2015.

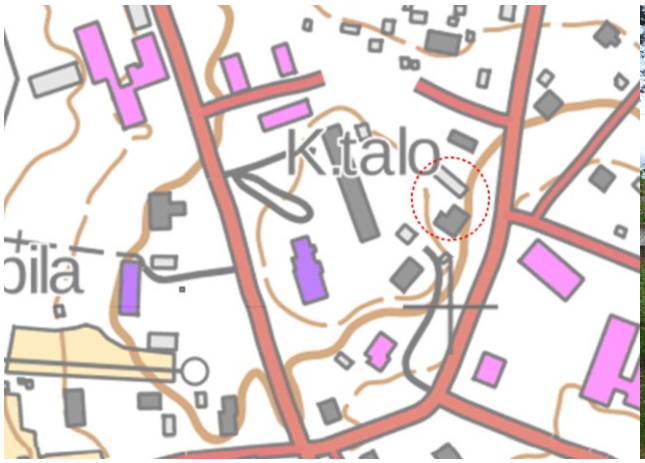
Kulttuurihistorialliset arvot: Rukoushuone, talousrakennus 1960-luku. Historiallinen. Vanhan kaukoliikenteen reitin, postitien varrella olevalla historiallisia arvoja raittimaisemassa. Tyyppipiirustuksilla rakennettu pelkistetty puurakennus edustaa rakennustavaltaan ja julkisivuiltaan vielä jälleenrakennuskautta seurannutta 1950-lukua.

Alue: Raitin- ja postitien sotien jälkeiset liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokka: II, H.

Suositukset: Rakennus ja sen asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäinen, pelkistetty asu ja julkisivujäsentely tulisi pyrkiä säilyttämään.

3.13.4 Eläinlääkärin virkatalo

Kartta ja kuva: entinen eläinlääkärin virkatalo on merkitty punaisella renkaalla, kuvassa pihapiiri, talous- ja asuinrakennukset länsipuolelta kuvattuna.

Os. Pirkantie 8, rek. Mäntykumpu 498-401-1-9-1.

Vanhalta postitieltä nousevan mäen päällä olevassa pihapiirissä on asuin- ja talousrakennus. Asuinrakennuksessa on rapattu sokkeli, runko on vuorattu peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 2-ruutuiset pystyikkunat. Ikkunat on uusittu uusilla alkuperäistä vastaavilla puuikkunoilla. Satulakatto on katettu betonitiilellä, joka jatkuu rakennuksen avokuistin katoksi. Kuistia kannattaa viisi pilaria, joiden välissä on matala rima-aita. Muutoksia ovat ulko-ovi ja kuistia suojaava profiilimuovi. Päädyssä on lippamaisen katoksen, kahden pilarin suojaama toinen sisäänkäynti.

Kuvat: Asuinrakennus pohjoisesta päin kuvattuna, oikealla lähikuva kuistista.

Rakennukset ja pihapiiri ovat säilyttäneet hyvin ominaispiirteensä. Rakennukset vaatisivat kunnostusta, vaurioita näkyy mm. katon räystäissä. Ominaispiirteisiin kuuluvat myös pihan nurmi- ja hiekkapiha sekä pihaa rajaava luonnonmetsä.

Kuva: Pitkä talousrakennus on vastaava kuin asuinrakennus, peiterimavuoraus, satulakatossa betonitiilet, ovet uusittu myöhemmin.

Pihapiiri sekä asuin- ja virkataloksi rakennetut rakennukset valmistuivat muistitiedon mukaan ilmeisesti heti sodan jälkeen valtion eläinlääkärin käyttöön. Rakennukset olivat ehtona sille, että eläinlääkäri saadaan Muonioon. Muistitiedon mukaan rakennuksen urakoi rakennusliike Valjus. Ensimmäinen piirieläinlääkäri vuosina 1945–1950 oli Yrjö Kokko, joka tunnetaan myös kirjailijana. Vapaaksi kirjailijaksi hän siirtyi 1950. Hän asui virkatalossa vuosina 1946–1950. Seinässä on muistolaatta asiasta. Myöhemmin rakennuksessa oli verotoimisto, nykyisin rakennus on asuinkäytössä ja sen omistaa kunta. Virkatalon tontti on erotettu Autiosta, kirkkoherran tilasta 1954.

Kulttuurihistorialliset arvot: H, RH. Eläinlääkärin virkatalo ja talousrakennus, pihapiiri 1946. Jälleenrakennuskausi, tyyppipiirustukset, Muonion hallinto- ja palvelurakennusten historia, virkatalot 1940-luku. Sotien jälkeisen hallintokeskuksen tuntumaan, vanhan postitien varrelle rakennettu eläinlääkärin virkatalo edustaa sotien jälkeistä laajenevaa palvelurakentamista, korostaen Muonion kirkonkylän asemaa alueellisena keskuksena. Henkilöhistoriallisesti rakennus liittyy kirjailija Yrjö Kokkoon, joka oli sodan jälkeen ensimmäinen piirieläinlääkäri. Rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen asunsa, vain pieniä muutoksia.

Alue: Raitin- ja postitien 1940- ja 1950-luvun puiset liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokka: I, H, R, HH.

Suositukset: Rakennus ja sen asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys tulisi pyrkiä säilyttämään, kunnostuksessa käytettävä alkuperäisiä materiaaleja, värejä ja työtapoja.

3.13.5 Yhteiskoulu

Kartta ja kuva: Entinen yhteiskoulu, nykyinen kirjasto eteläpuolelta kuvattuna.

Os. Pirkantie 3, rek. Yhteiskoulu 498-401-11-3.

Pitkä, yksikerroksinen, eteläpuolelta hieman korotettu rakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille. Runko on vuorattu vaakapaneloinnilla, ei listoitusta. Ikkunat ovat 1-ruutuisia vaaka- ja pystyikkunoita, ne ovat uusittu viimeisessä saneerauksessa. Alkuperäisestä poikkeavia ikkunoita on mm. päädyssä, jossa on uusgotiikkaan viittaava kiilaikkuna. Satulakatto on katettu kolmiorimahuovalla. Pohjoispuolella on nähtävissä alkuperäiset avo- ja umpikuistit, joissa rakennuksen katto jatkuu kuistin päälle, myös vinotuet ovat ajalle tyypillisiä. Eteläpuolella vastaavaa kuistia on muokattu rakentamalla sen päälle frontoni, valokaappi, alkuperäinen katto lienee katolta jatkunut pulpettikatto, kuten pohjoispuolella. Rakennusta on jatkettu itäpäästä autotallilla. Julkisivun ikkuna- ja kuistimuutokset, jatko-osa sekä sisätilan saneeraus on tehty 1990-luvulla.

Kuva: Entinen yhteiskoulu pohjoispuolelta kuvattuna. Vasen pääty halliovineen on rakennettu kirjastoaikana kirjastoauton tilaksi. Rakennuksen ominaispiirteet, aukkojulkisivu, vaakaikkunat ja panelointi, lippamaiset ja vinotuetut katokset edustavat rakennusajan tunnistettavia ominaispiirteitä.

Muonion yhteiskoulu perustettiin 1948 ja se sai oman rakennuksen 1954 vanhan Ratsutien varrelle. Rakennukseen tuli yhteiskoulu ja vuosina 1974–1994 siinä toimi

lukio. Rakennus saneerattiin 1995 aluearkkitehti Päivi Tallbergin suunnitelmin kirjastoksi. Sisätilat ovat tältä ajalta, mm. välikatto on avattu, jolloin kirjastotilasta on saatu avara. Itäpäätyä laajennettiin, jotta saatiin tilat kirjastoautolle.

Kirkkoherran tilan maihin kuulunut koulun tontti on muodostettu 1955, vuonna 1978 siitä erotettiin virastotalon tontti.

Kulttuurihistorialliset arvot: H. Yhteiskoulu 1954, muutettu ja laajennettu kirjastoksi 1995. Koulutuksen merkitys ja arvostus nousi sodan jälkeen osana rakennemuutos- ja hyvinvointi-Suomea. Kouluja sekä myös peruskoulua laajempaa opetusta varten rakennettiin useisiin kuntiin yhteiskouluja. Koulu on rakennettu sotien jälkeisen hallintokeskuksen tuntumaan, vanhan postitien varrelle. Alkujaan linjakas, ajan puurakentamista edustava koulurakennus sai 1990-luvulla saneerausajan historiaa lainailevat, postmodernit lisäykset.

Alue: Raitin- ja postitien 1950-luvun liike- ja palvelurakennukset.

Arvoluokka: III, H.

Suositukset: Rakennus ja sen asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäisen julkisivun jäsentely, kuistit, materiaalit, väritys tulisi pyrkiä säilyttämään. 1990-luvun postmodernistisen kerrostuman, valokaapin ja kiilaikkunoiden poistamista sekä hallioven sopeuttamista paremmin kokonaisuuteen tulisi harkita tulevissa kunnostustöissä; muutokset rikkovat alkuperäisen julkisivun, aikaan liittyvän vahvan horisontaalisuuden ja yksinkertaisuuden. Selkeästi tunnistettavilla muutoksilla on oma arvonsa rakennuksen rakennuskerrostumissa.

3.14 Uittosuuli

Kartta ja kuva: Uittosuuli on merkitty punaisella renkaalla, kuvassa rakennus itäpuolelta kuvattuna.

Os. Puthaanrannantie 20, rek. Yhteiset maa-alueet 498-401-0878-25.

Muonionjärven rannalla, lähellä kirkonkylän raittia sijaitseva pitkä uittosuuli on rakennettu matalien nurkkakivien päälle. Rankorakenteinen runko on vuorattu punamullalla maalatulla peiterimavuorauksella. Satulakatto on katettu kolmiorimahuovalla.

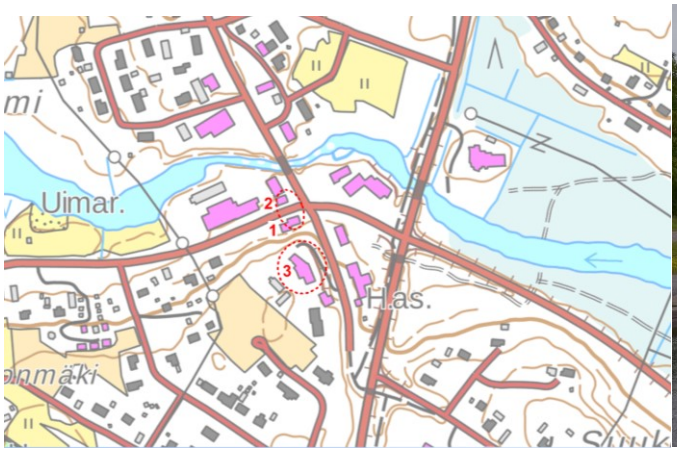
Uitto muodosti Muoniossa yhden elinkeinon 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Uittorakennukset tuhoutuivat syksyllä 1944. Uusi, ilmeisesti uittoveneiden säilytykseen tarkoitettu rakennus valmistui sodan jälkeen. Muonion kirkonkylän alavilla rannoilla ei ole muuta rakennuskantaa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Uittosuuli 1940-luku. Elinkeinohistorian rakennukset, vesistön maisemahistoria ja rakennukset. Uitto oli erittäin merkittävä työllistäjä koko Suomessa 1800-luvun lopulta aina 1960-luvulle saakka. Sen vaikutukset ulottuivat rannikon satamista aina erämaihin saakka. Uiton laajalle levinneet rakenteet ovat pääosin kadonneet uiton päätyttyä ja 1970- ja 1980-luvulla tehtyjen kunnostusten seurauksena.

Arvoluokka: II, H, M.

Suositukset: Rakennus ja sen näkyvä asema joki- ja järvimaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäinen julkisivu, materiaalit ja väritys tulisi pyrkiä säilyttämään.

3.15 Osuusliikkeet ja matkustajakoti

Kartta ja kuva: Osuusliikkeen rakennukset muodostavat historiallisen portin uuden Torniontien suunnasta lähestyttäessä. Rakennukset sijoittuivat kylänraitilla 1930-luvulla syntyneeseen vanhan Torniontien ja uuden Kittiläntien risteykseen. Rakennukset muodostavat historiallisen kiintopisteen uudistuneessa liikekeskuksessa. Mäelle sijoittuvan matkailumajan asema on kadonnut rinteen metsittyessä.

1. Osuuskauppa, os. Lahenrannantie 1, rek. Osuuskauppa 498-401-11-1

2. Osuuskassa, os. Lahenrannantie 5, rek. Osuuskassa 498-401-11-14

3. Matkailumaja, os. Kosotuskeino 3, rek. Vanha-Olos 498-401-197-3

Vanha postitie, ns. ratsutie toimi yhteytenä Muoniosta Kittilään jo 1800-luvulla. Suomen tieverkon kehittäminen kasvaneen liikenteen ja autoilun tarpeisiin alkoi laajemmin 1930-luvulla. Uusi maantie Kittilään valmistui 1938. Tie liittyi vanhaan Tornion maantiehen, kylänraittiin, Jerisjoen ja Suukosken etelärannalla, jossa vanha Torniontie teki mutkan ja ylitti joen. Paikka oli jo tällöin keskeinen, koskeen oli 1920-luvulla rakennettu mylly-, saha- ja sähkölaitos. Palveluista ainakin Osuuskauppa oli rakentanut toimitilansa tienmutkaan jo ennen sotia.

Sotien jälkeen kirkonkylän uusi tienristeys veti puoleensa lisää kauppoja ja palveluita. Osuuskauppa jatkoi toimintaansa ensin väliaikaisissa parakeissa, nykyinen osuuskauppa ja -kassa valmistuivat 1950-luvulla, samoihin aikoihin rakennettiin törmän päälle uusi matkustajakoti Olos, josta aukesivat hyvät näköalat Jerisjoelle ja Tornionjoelle. Risteyksen pohjoispuolella oleva tontti, Osuuskassa, erotetiin Koskenvainion tilan 1917 erotetusta Myllypalsta -nimisestä tontista 1954. eteläpuolen tontti, Osuuskauppa lohkottiin 1915 Koskenvainion tilasta.

Uusi Torniontie, Vt 21, rakennettiin 1960-luvulla, jolloin uusi risteys syntyi vanhan itäpuolelle, vetäen puoleensa mm. huoltamon ja liikerakentamista. Risteysalueelle ja kosken pohjoisrannalle on syntynyt taajaman liikekeskus kauppoineen. Senrakennuskanta on pääosin 1960-luvun jälkeen syntynyttä. Osuusliikkeen rakennukset muodostavat alueen vanhimman, maisemassa selkeästi erottuvan kerrostuman.

Osuuskauppa

Kuva: Entinen osuuskauppa 1950-luku, oikealla nuorempi laajennus.

1. Entinen osuuskauppa, 1950-luku. Kaksikerroksinen asuin- ja liikerakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille. Runko on vuorattu vaakapaneloinnilla. Ikkunat ovat vaakaikkunoita, julkisivussa on alakerrassa suuret näyteikkunat. Rakennukseen on tehty paljon julkisivumuutoksia; mm. ikkunat, vuorilaudat, ovet ja näyteikkunoita suojannut kapea lista ovat muutettu sekä julkisivuun on lisätty terassi. Rakennusta on jatkettu matalalla siivellä 1900-luvun loppupuolella. Rakennuksessa on huopakate, kolmiorima. Rakennuksessa toimii nykyisin pitseria.

Osuuskassa

Kuva: entinen osuuskassa 1950-luku, takana näkyy kassan matala uudisrakennus 1960-luvulta.

2. Entinen osuuskassa, 1950-luku. Muonion osuuskassa perustettiin 1922. Matalalle betonisokkelille rakennetun rakennuksen runko on vuorattu peiterimavuorauksella. Vaakaikkunat, alakerrassa suuret näyteikkunat, ikkunat ja vuorilaudat uusittu. Rakennuksen pääsisäänkäynti on rakennuksen julkisivun keskellä, ovi uusittu. Ovea suojaa pieni katos, johon liittyy puolipyöreät, urakoristellut pilasterit. Rakennuksen pohjoispuolella on osuuspankin matala liikerakennus 1960-luvulta.

Matkustajakoti Olos, Hotelli Muonio

Kuvat: Matkustajakodin vanha osa itäpuolelta kuvattuna, oikealla eteläpuolelle sijoittuvaa laajennusta.

3. Entinen matkustajakoti Olos 1950-/70-luku. Osuusliikkeen rakennusten eteläpuolelle, ylös Oloksen törmälle rakennettiin matkailumaja Olos sotien jälkeen. Kaksikerroksiseen rakennukseen liittyy yksikerroksinen siipiosa, satulakatto on katettu konesaumatulla pellillä, päädyissä kissanpenkit. Puurunkoinen rakennus oli alkujaan rapattu, siten tavoiteltiin 1950-luvulla kivirakennuksen olemusta. Nykyinen tiilivuoraus on ehkä 1970-luvulta, jolloin rakennusta laajennettiin yksikerroksisella, matalalla ja tasakattoisella siivellä, jonka julkisivua jäsentävät suuret ikkunapinnat, tiilimuuraus sekä räystään korkea, petsattu puupanelointi. Myös sen maisemallinen asema on kadonnut maatalouden väistymistä seuranneessa maisemien umpeenkasvussa. Nykyisin rakennus on tyhjillään, lähinnä varastokäytössä.

Kuva: Matkustajakoti Olos, myöhempi Hotelli Muonio, Suukoskenvaaran päällä. Rinteen alla olevat rakennukset ovat osuuskaupan parakkeja, jotka korvattiin myöhemmin nykyisillä rakennuksilla. Taustalla näkyvä, sodan jälkeen rakennettu kookas maalaistalo on myös säilynyt. Maisema oli 1950-luvulla vielä huomattavan puuton. Lähde: Sattanen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osuusliikkeen rakennukset, kauppa- ja kassarakennukset sekä Matkustajakoti Olos edustavat 1950-luvun liike- ja elinkeinorakentamista 1930-luvulla pääteiden risteykseen syntyneessä raitti- ja risteysmaisemassa. Rakennuksiin liittyy 1960- ja 1980-luvuilla rakennettuja nuorempia siipirakennuksia. Rakennusten julkisivut ovat muuttuneet, joskin 1950-luvun piirteet ovat hyvin tunnistettavissa. Tiemaisemassa porttimaiset kauppa- ja kassarakennukset muodostavat 1960-luvun jälkeen uudistuneessa ja laajentuneessa liikekeskustassa vanhimman rakennuskerrostuman.

Kuva: Torniontien ja Kittiläntien risteys vanhassa postikortissa 1950-luvulla, taustalla matkailukoti.

Arvoluokka: II, H, M.

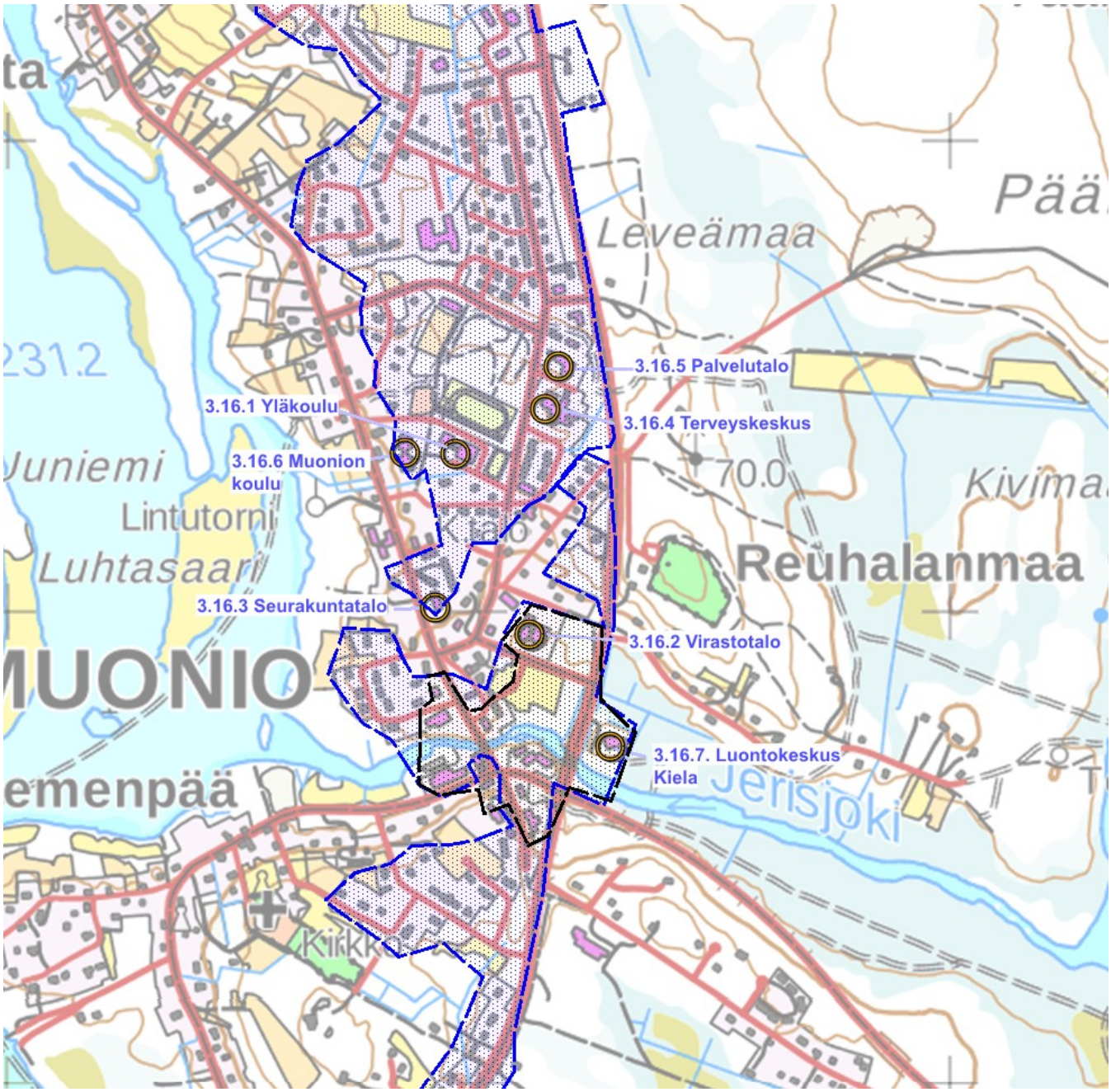
Suositukset: Rakennusten asema liike- ja risteysmaisemassa tulisi säilyttää. Alkuperäinen julkisivu, materiaalit ja väritys tulisi palauttaa.

Moderni, taajamarakentamisen Muonio

Kirkonkylä, raitti rakentui maatalouden ehdoilla pitkäksi nauhaksi vanhan, rantaa ja maisemaa seuraavan, Tornioon ja Enontekiöön johtavan maantien varrelle. Sodan tuhojen jälkeen jälleenrakennus rakensi suurimman osan maatalousasutuksesta vanhoille paikoille. Asutus myös tiivistyi merkittävästi, kirkonkylä kasvoi 1950-luvulla ja uusi asutus keskittyi pääosin vanhojen tielinjojen varrelle.

Perinteisen, puurakenteisen kirkonkylän jälkeen Muonion moderni taajama rakentui vanhan itäpuolelle, ylös kankaalle. Kehittyvän taajaman rungon muodosti uusi ohitustie sekä erityisesti raitin ja ohitustien väliin rakennettu Pirkantie. Uusi, Pirkantien varrelle keskittyvä rakentaminen noudatti aikakauden rakentamista: omakotitaloja, rivitaloja sekä yhä suurempia julkisia rakennuksia, kuten kouluja, terveyskeskuksia, matkailurakennuksia sekä valtion virastotalon. Vastaavasti kaupan tilantarve ja pysäköintialueet kasvoivat osana elintason nousua. Kaupallinen liikekeskus kasvoi Jerisjoen Suukosken ympäristöön, jossa kohtasivat 1930-luvulla vanha Torniontie ja uusi Kittiläntie sekä uutena risteyksenä 1960-luvulla uusi Torniontie ja uusi Kittiläntien linjaus.

Nopeasti kasvavan ja kehittyvän Muonion kunnan koulu- ja palvelurakennusten rakennustarve kasvoi voimakkaasti 1960- ja 1970-luvulla. Kunta hankki 1960-luvulla laajan maa-alueen kuntakeskuksen koillispuolelta, uuden ohitustien varrelta. Moderni Muonio uusine palvelu- ja asuinrakennuksineen rakentui sinne. Osin se on kiinni vanhassa hallintokeskuksessa, mm. modernia aikaa edustavat Muonion koulu ja seurakuntatalo sijoittuvat jälleenrakennuskauden hallintokeskuksen ympäristöön. Alueelle, etupäässä Pirkantien ympäristöön, rakennettiin mm. kansalaiskoulu 1969, valtion virastotalo 1978, terveyskeskus 1981, vanhainkoti 1983, alakoulu 1995 sekä urheilukenttä. Vanhan ja uuden rajapinnassa sijaitsevat vanhalla koulutontilla Muonion koulu 1995 sekä hallintokeskuksessa seurakuntatalo 1980. Jerisjoen ja valtatien risteykseen rakennettiin 1990-luvulla alavalle suualueelle matkailuun liittyvä rakennus, joka nykyisin on kunnan omistama Luontokeskus Kiela, jossa toimii myös yrityksiä. Raitin varrelle hajaantunut kauppa alkoi keskittyä 1960-luvulla yhä enemmän Jerisjoen varrelle, jossa kohtasivat vanhat ja uudet tielinjat.

Kartta: Taajamarakentamisen alueet on rajattu sinisellä rasterilla. Selkeitä, yleiskaavoituksessa huomioitavia kokonaisuuksia ei alueelta löydetty. Rakentamisen kerroksellisuudesta on nostettu esiin lähinnä julkisen rakentamisen hankkeita. Taajamarakentaminen keskittyy valtatien ohella taajamakauden paikallisteitä edustavan Pirkantien varrelle. Taajamaan rakennettiin 1960-luvun lopulta alkaen joka vuosikymmen uusia palvelurakennuksia, mm. useita kouluja, terveyskeskus, urheilukenttä, valtion virastotalo ja palvelutalo. Rakennukset keskittyivät väljästi taajama-ajan päätien muodostavan Pirkantien varrelle, mutta ne eivät muodosta yhtenäistä kokonaisuutta. Niiden pohjoispuolelle jää kunnan rakennuttamia rivitaloja ja palvelurakennuksia sekä omakotitaloalueita.
Mustalla katkoviivalla rajattu liikekeskusta keskittyi sodan jälkeen Jerisjoen suuosaan vanhojen ja uusien liikennereittien risteykseen. Liikekeskusta käsittää liikerakennuksia 1950-luvulta nykypäivään.

3.16 Taajaman koulu- ja palvelurakennuksia

3.16.1 Yläkoulu

Kartta ja kuva: Yläkoulu on merkitty karttaan punaisella ympyrällä, oikealla yläkoulu länsipuolelta kuvattuna.

Os. Viktorintie 6, Tietola II, rek. 498-401-14-36.

Koulu valmistui kansalais- ja keskikouluksi 1969. Ajalle tyypillisen laatikkomaisen, kahdesta tasakattoisesta osasta ja niitä yhdistävästä katoksesta muodostuvan koulun saneeraus tehtiin 1990-luvulla. Julkisivusaneerauksen suunnitteli viereisen koulun suunnitellut arkkitehti Kari Poskiparta. Rakennus sai tällöin auma–pulpettikaton ja pitkät räystäät. Tontti on erotettu Ollin tilasta 1959. Koulun suunnittelu aloitettiin jo 1950-luvun lopulla. Suunnittelu venyi, koska kunta halusi mahdollisimman hyvät ja monipuoliset tilat. Kokonaisuuteen suunniteltu asuntola jätettiin pois, koska liikenneolot olivat kohentuneet, ja myös koulun yhteyteen suunnitellusta pienestä uimahallista luovuttiin. Kouluhallituksen hyväksymät piirustukset saatiin valmiiksi vasta 1965. Koulurakennuksen urakoi rakennusliike Paavo Muromo ja se valmistui 1969.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kansalais- ja keskikoulu 1969/1990-l, julkisen rakentamisen kerrostumat, 1960- ja 1990-luku, Muonion koulukeskus, taajaman päätien, Pirkantien maisema.

Muonion taajamakauden julkisen rakentamisen rakennuskerrostumat, 1960-luku.

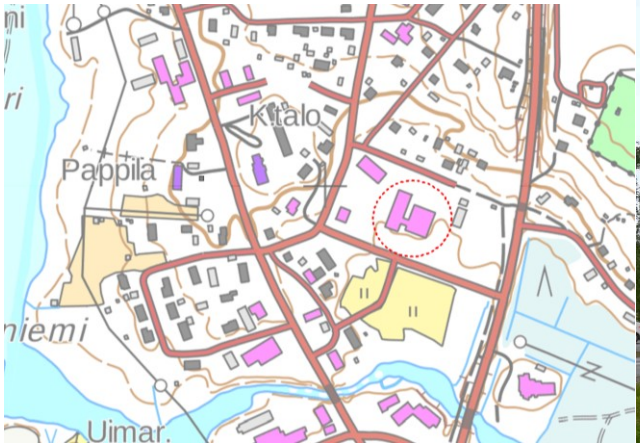
Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää.

Kuvat: Vasemmalla yläkoulu alkuperäisessä asussaan, (lähde: Vuollo, 1999), oikealla urheilukentän puolelta, pohjoisesta.

3.16.2 Virastotalo

Kartta ja kuva: Virastotalo on merkitty karttaan punaisella renkaalla, kuvassa rakennus eteläpuolelta kuvattuna.

Os. Yrjö Kokontie 4, rek. 498-401-167-0.

Muonion virastotalo 1978, Pertti Neva Ky.

Virastotalo valmistui 1978 Muonion ohitustien, valtatien 21 varrelle. Alue oli alavaa, entistä Jerisjoen rantapeltoa. Suurikokoiseen rakennukseen keskitettiin valtion toiminnot, mm. posti siirtyi rakennukseen. Rakennus myytiin yksityiselle omistajalle 2014.

Suurikokoisen virastotalon julkisivut ovat tiili- ja betonielementtejä. Rakennus sijoittuu valtion rakennustoiminnassa taloudellisuuden ja tehokkuuden aikakauteen, jolloin virastotaloista vastanneen Rakennushallituksen oma suunnittelu ja rakentaminen väheni entisestään. Virastontalon suunnitteli Pertti Neva Ky.

Kulttuurihistorialliset arvot: Virastotalo 1978. Muonion taajaman ja valtion julkisen rakentamisen kerrostumat, taloudellisuuden ja tehokkuuden aikakausi. Elementtijulkisivut, laatikkomaisuus, rasterimaisuus.

Muonion taajamakauden julkisen rakentamisen rakennuskerrostumat, 1970-luku.

Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäiset julkisivut, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää.

3.16.3 Seurakuntakoti

Kartta ja kuva: Seurakuntakoti rakennettiin pappilaa vastapäätä, sen vieressä on pitkä rivitalo. Kuvassa seurakuntakoti länsipuolelta kuvattuna.

Os. Puthaanrannantie 11, rek. Autio 498-401-13-26.

Seurakunta 1980, ark. Mikko Knuuti

Seurakuntakodin ja kanttorilan rakentamista suunniteltiin jo jälleenrakennuskaudella, mutta Kirkkohallitus ei hyväksynyt liian kalliiksi katsottua suunnitelmaa. Suunnitelma uusittiin 1956, mutta sillekään ei saatu tukea. Pappilan maille valmistui 1965 rukoushuone, jossa seurakunta pystyi pitämään seuroja. Oman seurakuntatalon tarve oli edelleen voimassa. Suunnitelmatarjouksia pyydettiin 1977 viideltä suunnittelijalta. Suunnittelijaksi valikoitui arkkitehtitoimisto Mikko Knuutti Ky. Tilaohjelma sisälsi salin, keittiön, kerhohuoneen ja sosiaalitilat. Toiseen päähän rakennettiin diakonissan asunto ja työhuone. Rakennuksen urakoi Rakennusliike Mäkikyröt. Rakennus saneerattiin 1998, salia suurennettiin ja diakonissan asunto muutettiin päiväkodiksi, jonka ulkoilupiha tuli talon taakse.

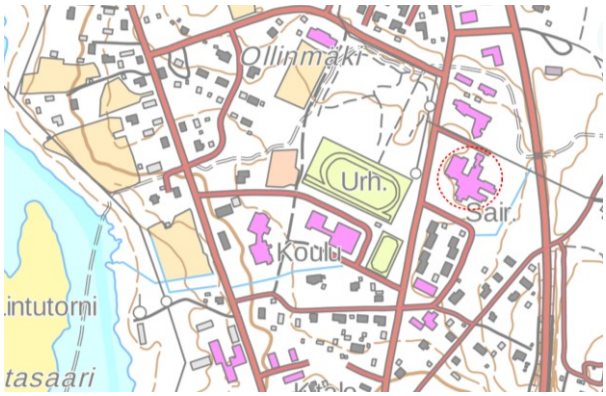
Kulttuurihistorialliset arvot: Seurakuntakoti 1980. Seurakunnan rakennuskerrostumat 1980-l. Seurakunnan, raitin ja pappilan rakennuskerrostumat, 1980-luku.

Muonion taajamakauden julkisen rakentamisen rakennuskerrostumat, 1980-l.

Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää.

3.16.4 Terveyskeskus

Kartta ja kuvat: Oikealla ylhäällä terveyskeskuksen pääjulkisivu etelään. Alla vasemmalla länsipuolen julkisivua ja oikealla pohjoispuolta.

Os. Pirkantie 11, rek. Kuntola 498-401-147-18.

Matala, tasakattoinen ja laatikkomainen terveyskeskus valmistui 1981 taajamakauden päätien, Pirkantien varrelle. Maisemaan sulautuvan rakennuksen julkisivut ovat paikalla muuratut; ikkunoiden asemaa on korostettu tiilimuurauksella, joka kertoo käsityön ja koristelun palaamisesta rakentamiseen. Terveyskeskukset kasvoivat 1970-luvulla osana hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista. Terveyskeskuksesta on kesällä 2018 purettu osa pois ja se korvataan uudisosalla.

Kulttuurihistorialliset arvot: Terveyskeskus 1981, saneeraus 2018. Hallinto- ja palvelurakentaminen 1980-luku.

Arvoluokka: Taajamakausi, ei arvotettu.

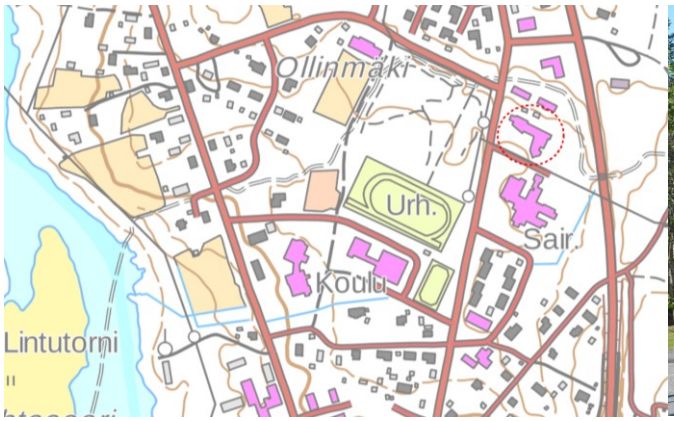
Kulttuurihistorialliset arvot:

Muonion taajamakauden rakennuskerrostumat, 1980-luku.

Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi huomioida tulevissa suunnitelmissa.

3.16.5 Palvelutalo Marjapaikka

Kartta ja kuva: TVH:n entinen toimitilarakennus on merkitty punaisella renkaalla, kuvassa oikealla rakennuksen autohalliosuus pohjoispuolelta kuvattuna.

Os. Pirkantie 13, rek. Leveämaa 498-401-178-54.

Terveyskeskuksen viereen valmistui vuonna 1983 vanhainkoti. Rakennus sijoittuu taajamakauden päätien muodostavan Pirkantien varrelle, osaksi laajaa ja epäyhtenäistä julkisen rakentamisen aluetta. Rakennus pihoineen on ajalle tyypillisesti monimuotoinen, siinä on erilaisia kattokulmia, erkkereitä ja julkisivumateriaaleja. Nurmipihalla on erilaisia aitarakennelmia mm. pisteaitaa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vanhainkoti, palvelurakennukset 1980-luku.

Muonion taajamakauden julkisen rakentamisen kerrostumat, 1980-luku.

Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää.

3.16.6 Muonion koulu

Kartta ja kuva: Koulu osana vanhaa koulutonttia ja uudempaa koulu- ja palvelurakennusten aluetta. Kuvassa itään suuntautuva pääjulkisivu. Koulu suuntautui 1990-luvulla kohti taajamakauden alueita ja rakennuksia, kääntäen selkänsä vanhalle raitille.

Os. Opinpolku 6, rek. Tietola 498-401-14-35.

Arkkitehti Kari Poskiparan suunnitteleman koulurakennuksen pääjulkisivu suuntautuu itään kohti toista koulua ja urheilukenttää. Julkisivuiltaan, ikkunoiltaan ja kattomuodoiltaan monimuotoinen ja -ilmeinen rakennus edustaa 1980- ja 1990-luvun postmodernismia, historismia, joka lainaili ja yhdisteli piirteitä vanhemmista rakennustyyleistä. Vahvan elementtikauden jälkeen käsityön merkitys kasvoi 1970-luvulta alkaen, mikä näkyy koulun useissa yksityiskohdissa. Julkisivuissa on käytetty monipuolisesti materiaaleja, punatiiltä ja rappauspintoja, lasia ja puuta.

Muonion ensimmäinen koulu valmistui tontille 1899, seuraava 1928. Pihapiiri tuhoutui lapin sodassa 1944. Sodan jälkeen uusi koulupiha, koulurakennus ja kaksi asuntolaa valmistuivat 1948. Tällöin valmistunut koulurakennus purettiin 1990-luvulla ja uusi ala-aste valmistui 1996 ja sen urheiluhalli 1998. Rakennusosat suunnitteli arkkitehti Kari Poskiparta. Rakennustöistä vastasi Rovarakennus Oy. Arkkitehti Kari Poskiparta on suunnitellut mm. Ounasrinteen kappelin ja seurakuntasalin (1983) Rovaniemelle ja Pyhän Laurin kappelin (1999) Ylläkselle.

Kuvat: Julkisivut pohjoiseen ja luoteeseen. Rakennukseen liittyy kiinteästi urheiluhalli.

Kuva: Koulun julkisivu länteen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Muonion koulu, ala-aste 1996/98. Vanha koulutontti, paikalla ovat olleet 1890-, 1920- ja 1940-luvulla rakennetut koulurakennukset, pihapiirissä ovat asuntolat 1940-luvulta, Muonion koulukeskus. Arkkitehti Kari Poskiparran suunnittelema, vaihtelevat julkisivut ja eri materiaaleja yhdistelvä koulurakennus edustaa aikakaudelle tyypillistä monimuotoista arkkitehtuuria, joka lainaili elementtejä vanhemmasta rakentamisesta.

Muonion taajamakauden rakennuskerrostumat, 1990-luku.

Arvoluokitus: I, R.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää. Muutos- ja laajennustöissä tulee huomioida alkuperäinen arkkitehtuuri.

3.16.7 Luontokeskus Kiela

Kartta ja kuva: Luontokeskus Kiela on osa Muonion Jerisjoen rantamaisemaan syntynyttä liikekeskustaa. Kuvassa Kiela länsipuolelta kuvattuna.

Os. Kilpisjärventie 15, rek. Jeris-Virta 498-401-12-24.
Valtatien varteen, Jerisjoen varrelle rakennettu Kiela-rakennus rakennettiin matkailurakennukseksi, jossa oli mm planetaario, luontoteatteri, käsityömyymälä ja ravintola. Nykyisin rakennuksessa toimii lahjatavaramyymälä, kahvio ja ravintola. Rakennus on rakennettu alavan suoalueen maantäyttöalueelle. Piha-alueella on leikkikenttä, peliareena ja kalastuslaituri.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kiela, matkailurakennus 1990-luku. Ajalle tyypillisesti monimuotoiset julkisivut. Muonion taajama, liikekeskus, valtatien liike- ja liikennemaisema, elinkeinorakenteen muutos, matkailurakentaminen ja -historia, 1990-luku.

Muonion taajamakauden rakennuskerrostumat, 1990-luku.

Arvoluokka: taajama-aika, ei luokittelua.

Suositukset: Rakennuksen alkuperäinen julkisivu, materiaalit, väritys ja detaljit tulisi säilyttää.

Kuva: Luontokeskus lounaasta päin kuvattuna.

4 Kulttuurimaiseman historia, ominaispiirteet ja yhteenveto

Muonion pitkäksi nauhaksi, rantaa seuraavan raitin varrelle rakentunut kirkonkylä tuhoutui syksyllä 1944 osana Lapin sotaa. Jo 1500-luvulla pysyvän asutuksen saanut Muonio oli tällöin keskeinen aluekeskus, Torniojokilaakson pohjoisin laajempi maatalousalue sekä merkittävä Torniontien ja Kittiläntien risteys Länsi-Lapissa. Sodasta pystyyn jäi lähinnä Suukoskenvaaran päällä kohoava kirkko sekä yksittäisiä asuin- ja talousrakennuksia, mm. aittoja. Tuhojen jälkeen ensimmäisen rakennusmaiseman muodostivat väliaikaiset parakit, joihin ihmiset ja palvelut sijoittuivat. Niistä on säilynyt yksi esimerkki Torniontien vanhan linjauksen varrella (3.7). Jälleenrakennus rakensi pitkän raittimaiseman uudelleen, paljolti vanhoille kivijaloille ja paikoille. Muonio oli pitkään sodan jälkeen kasvava keskus, joka jatkoi jälleenrakennuksen jälkeen rakennustoimintaa. Raittimaisemaa hallitsivat perintötilojen, osatilojen, omakotitalojen, kauppojen ja hallinnon ohella tilojen pellot ja rantaniityt sekä näkymät vesistöön. Asutusmaisema oli nauhamainen ja avara. Jälleenrakennuskaudella vanhoille paikoille rakentuivat myös kunnansairaala sekä kansakoulu asuntoloineen. Tiiviimpiä keskittymiä olivat vanhimmat asutusseudut, Kirkonseutu, Pappilan ympäristö, Ollinmäki ja Putaanranta. Uutta oli hallinto- ja palvelukeskuksen syntyminen Pappilantörmälle. Kaupat keskittyivät vanhoille asuinpaikoille koko raitin varrelle. Maatalouden ohella työtä tarjosi uitto ja aluekeskukseen liittyvät palvelut, mm. TVH ja Postipalvelut. Matkailurakentamisen ensimmäiset vaiheet ulottuvat myös 1930-luvulle.

Jälleenrakennuskauden ja 1950-luvun jälkeen rakentamisen painopiste siirtyi 1960-luvulla kirkonkylän raitin itäpuolella kohoavaan kangasmaastoon, johon linjattiin 1950-luvulla uusi Torniontie, valtatie 21, joka muodosti ohitustien kirkonkylälle. Maanomistus oli yksityistä, raitinvarren maat oli jaettu jo 1830-luvulla isojaossa perintötalojen kesken. Kunnan kehittämiseen saatiin maata vain ostamalla sitä uuden ohitustien varrelta. Ensimmäinen kaava saatiin 1960-luvulla. Leveämaan kangasmaastoon, uuden Pirkantien varteen sijoittuivatkin uuden taajaman keskeiset asutus- ja palvelurakennukset 1960-luvun jälkeen. Muonion moderni taajama uusine palveluineen kasvoikin pääosin kirkonkylän raitin itäpuolelle. Raittimaisema muuttui lähinnä Jerisjoella, vanhojen ja uusien maanteiden risteyksessä, johon kaupan keskittyminen ja kasvu toi liikerakennuksia. Taajama-aikana satoja vuosia kehittynyt maatalousmaisema on väistynyt merkittävissä määrin, uusiksi elinkeinoiksi ovat kehittyneet matkailu, kunnalliset palvelut ja Muonion asema aluekeskuksena.

Ollilan perintötalo vanhalla asuintontillaan. Päärakennus tuhoutui Lapin sodassa, talousrakennuksia säästyi

Jälleenrakennuskauden, raittimaiseman ja historiallisen asutuksen keskeiset ympäristöt ja rakennukset

Ympäristö	Rakennuksia
	kunnansairaala
Putaanranta	
	tilakeskuksia, peltoja
Ollinmäki	
	tilakeskuksia ja kauppoja
	Kansakoulun asuntolat
Hallintokeskus	
	kunnantalo, terveystalo, posti, pappila
Ratsutien alku	
	Apteekki, Eläinlääkärin virkatalo, rukous-huone, kauppa, koulu
Torniontien ja Kittiläntie risteys	
	osuusliikkeet, matkailumaja
Kirkonseutu, raitti ja Niemenpää	
	kirkko, tilakeskuksia, saha, kauppoja
	TVH:n tukikohta

Ominaispiirteet:

Muonion kirkonkylä ja taajama muodostavat omat, rinnakkaiset ympäristönsä omine liikennereitteineen. Vanha, rantaa seuraava raitti muodostaa merkittävän jälleenrakennuskauden ympäristön, johon liittyy useita julkisen rakentamisen kohteita sekä sodalta säästynyt kirkko (1822), joka liittyy raittimaiseman ohella valtakunnanrajan maisemaan. Jälleenrakennuskauden rakentaminen on leimallisesti puurakentamista, rakennuksissa harjakatto, räystäät, julkisivujäsentely on niukkaa ja selkeätä.

Nauhakylään liittyivät saarekkeina vanhimmat asuinpaikat, joiden yhteyteen keskittyivät kaupat ja palvelut jälleenrakennuskaudella. Ollinmäkeen ja mahdollisesti pappilaan liittyy autioitunut kirkon, rukoushuoneen paikka. Muonion historialliset ominaispiirteet muodostuivat asutukseen liittyneestä maataloudesta sekä avoimista näkymistä vesistöön, pelloille ja niityille.

Raitin ja jälleenrakennuskauden uhkia:

Jälleenrakennuskauden ympäristöjen ja näkymien uhkana ovat maatalouden väistyminen, rakennusten autioituminen, elinkeinojen muutos, palveluiden keskittyminen, rakennuskannan ylikorjaus ja täydennysrakentaminen sekä kasvillisuuden lisääntyminen.

Mahdollisuudet:

Raittimaisema: Matkailun potentiaali

Jälleenrakennuksen pitkä raittimaisema, vanha kirkko ja rakennukset, tulevaisuuden matkailun yhtenä voimavarana ja mahdollisuutena. Nykyisen rakennuskannan hyödyntäminen, potentiaalin säilyttäminen. Maiseman raivaus toisi rakennuskannan ja vesistömaiseman paremmin esiin, Muonio on harvinainen, laajempi maatalouden, jälleenrakennuksen ja Muoniojoen/-järven maisema Lapissa.

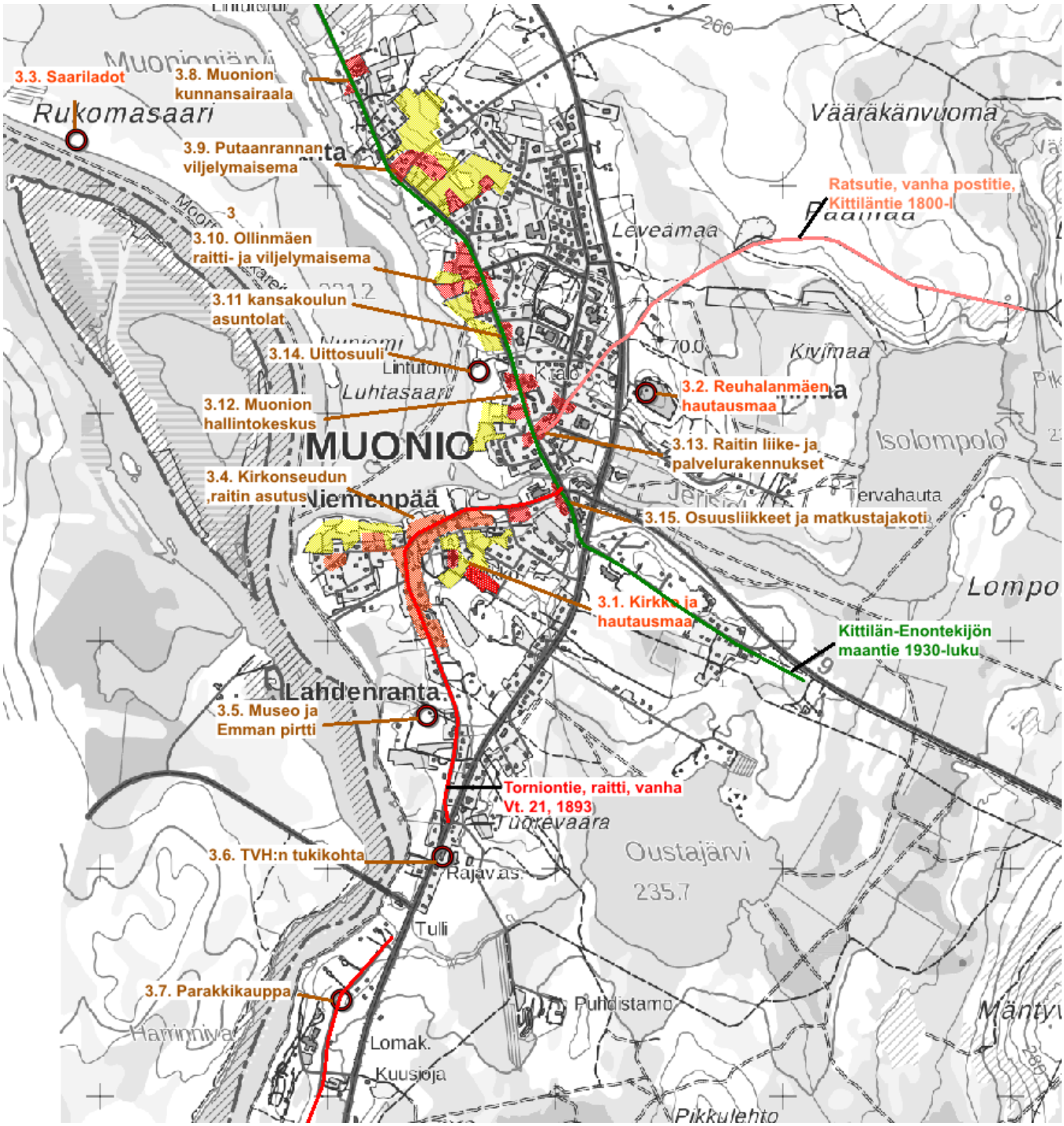
Raitti rakennuksineen on Lapin sodan monumentti, vahva tarina.

4.1 Kohdeyhteenveto

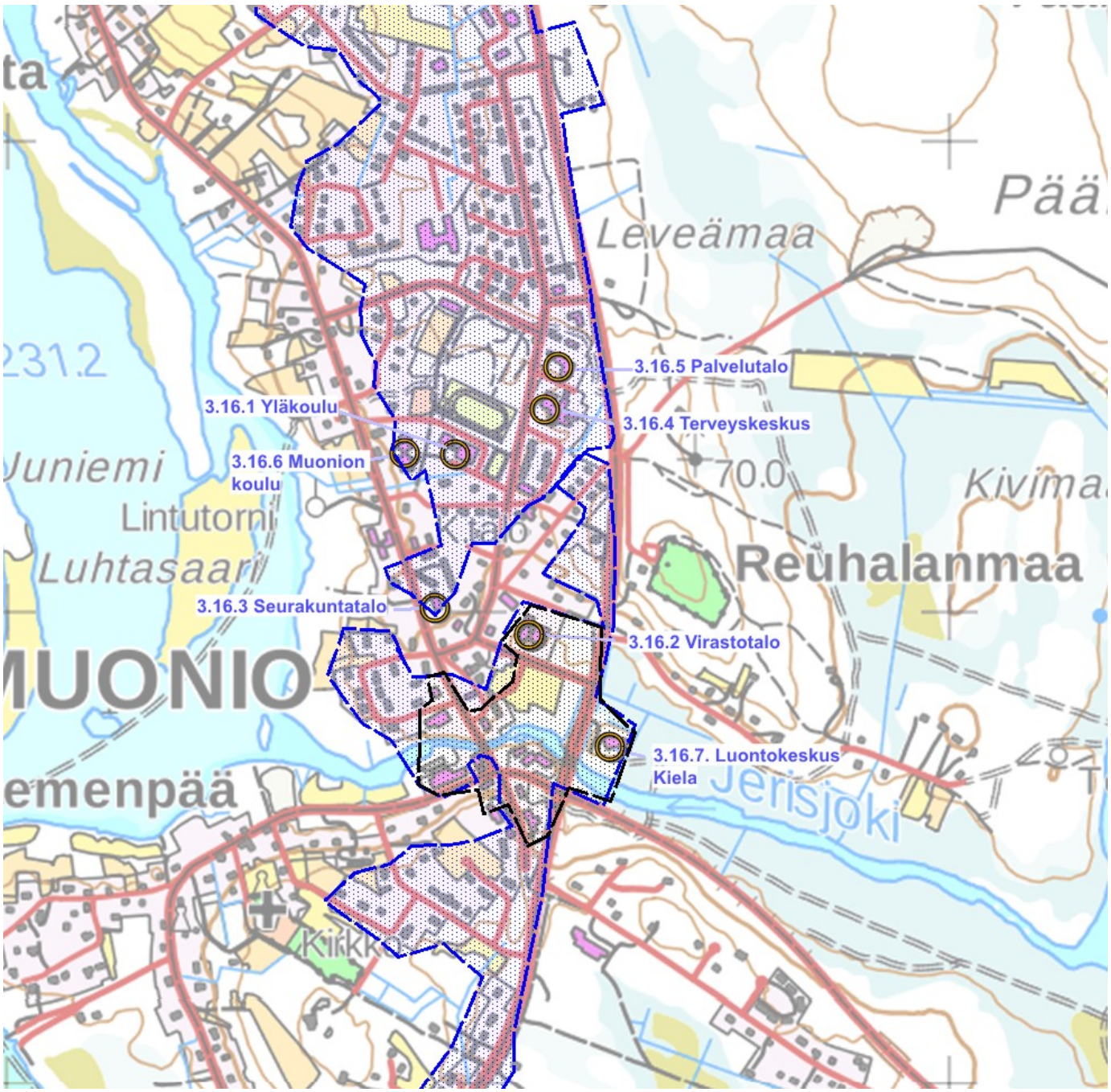
nro:	Nimi	rakennus-aika	Rakennukset	Ilmiöt	Arvot
Vanha kirkonkylä					
3.1 (kohde)	**Kirkko ja hautausmaa**	1822/1887	kirkko	Kirkonkylä, Vanha Muonio	I, MK, H, R
3.2 (kohde)	**Reuhalanmäen hautausmaa**	1893, 1930-l, 1950-l	Ruumishuone 1915	Kirkonkylä, Vanha Muonio	I, H, R
3.3 (kohde/ilmiö)	**Muoniojoen saariladot**	1800-/1900-l	yksittäisiä hirsilatoja niittysaarissa	Maatalous, vanha Muonio	II, H
Kirkonkylän raitti, Muonion jälleenrakennuksen ja 1950-luvun rakentaminen					
3.4 (alue)	**Raittiasutus, Torniontie**	1940- ja 1950-luku	raitti, maantie: vanhoja asuinpaikkoja, kauppoja, perintötiloja, osataloja ja asuinrakennuksia	Vanha kyläalue, kirkonkylä, jälleenrakennusaika	I, H, R, M, HH
3.5 (kohde)	**Museo, Emman pirtti**	1940-l/1980-l	asuinrakennus ja talousrakennus, siirrettyjä rakennuksia	Vanha asuinpaikka, jälleenrakennus, kotiseutumuseo	I, H, R
3.6 (kohde)	**TVH:n tukikohta**	1950-l	Asuin- ja autotallirakennus, uudempia varastorakennuksia	Liikennehistoria, autoistuminen, vanha ja uusi valtatie, jälleenrakennusaika, moderni Muonio	II, H, LH
3.7 (kohde)	**Parakkikauppa**	1940-l	kauppa- ja varastorakennus	Jälleenrakennusaika, Torniontien vanha linjaus, hiekkatie	II, H
3.8 (kohde)	**Kunnansairaala**	n. 1947	sairaala, lääkärin talo, asuin- ja talousrakennus	Jälleenrakennusaika, vanha sairaalatontti, raitin alku	I, R, H, M
3.9 (alue)	**Putaanrannan viljelymaisema**	1800-l/1940-l	tilakeskuksia	vanha kylä- ja viljely- ja asutusmaisema, jälleenrakennus	II, H, M
3.10 (alue)	**Ollinmäen raitti ja viljelymaisema**	1940-l	perintötaloja, osataloja, omakotitaloja, kauppoja	vanha kylä-/asuinmaisema, raitti, hist. keskus, jälleenrakennus	II, H, M
3.11 (kohde)	**Kansakoulun asuntolat**	1947	opettajien ja oppilaiden asuinrakennukset	vanha koulutontti, raitti, jälleenrakennuskausi	I, H, M, R
3.12 (alue)	**Muonion hallintokeskus**	1940-/1950-l	pappila, kunnantalo, terveystalo, posti	seurakunnan, kunnan ja valtion hallinto ja palvelut	I, H, M
3.12.1	**Pappila**	1946-1955	pappila, pikkupappila, talousrak.	vanha asuintontti, jälleenrakennus	I, H, M
3.12.2	**Hallinto- ja palvelurak.**	1950-l	kunnantalo, terveystalo, talonmiehen talo	hyvinvointiyhteiskunta,jälleenrakennus/1950-l	I, H, M
3.12.3	**Posti**	1951	posti/varikko/nimismies	raitti 1950-luku	I, H, M

3.13	**Raitin- ja Postitien liike- ja palvelurakennukset**	1944-1965	liikerakennuksia, yhdistystalo, koulu, eläinlääkäri	liike-, sivistys- ja palvelurakentaminen	II, H
3.13.1	**Kolström**	1940-l	kauppa- ja asuinrakennus, tilakeskus	vanha asuin- ja kauppapaikka	III, H, M
3.13.2	**Tippala**	1950-l	liike- ja asuinrakennus, apteekki	vanha liikekeskus, risteys	II, H, M
3.13.3	**Rukoushuone**	1960-luku	seuratalo	puurakentaminen, sodanjälkeinen rakennustapa	II, H
3.13.4	**Eläinlääkärin virkatalo**	1947	Vastaanotto ja –asuinrakennus, talousrak.	jälleenrakennus	I, H, R, HH
3.13.5	**Yhteiskoulu**	1950-l	koulurakennus, saneerattu kirjastoksi	Koulutuksen nousu 1950-luku	III, H
3.14	**Uittosuuli**	1940-l	uittorakennus	Tornio-Muoniojoen uittohistoria	II, H, M
3.15	**Osuusliikkeet ja matkustajakoti**	1950-l	Osuuskassa, -kauppa, matkustajakoti Olos	vanha liikekeskus ja risteys, matkailurakentaminen	II, H, M
Moderni Muonio, Pirkantien ja Valtatien varren taajamarakentaminen 1960-luvulta eteenpäin					
3.16	**Koulu- ja palvelurakennukset**				
3.16.1	**Yläkoulu**	1969/1990-l			ei luok.
3.16.2	**Virastotalo**	1978			ei luok.
3.16.3	**Seurakuntakoti**	1981			ei luok.
3.16.4	**Terveyskeskus**	1981			ei luok.
3.16.5	**Palvelutalo Marjapaikka**	1983			ei luok.
3.16.6	**Muonion koulu**	1996/1998			I, R
3.16.7	**Luontokeskus Kiela**	1990-l			ei luok.
Tielinjat					
	Raitti, vanha Torniontie, Vt. 21	1893	nyk. Lahenrannatie		
	Raitti, vanha Enontekiön tie	1900-l alku	nyk Puthaanrannatie		
	Ratsutie, vanha Postitie Kittilään	1800-l	Säilynyt osia paikallistienä (Pirkantie- ja metsätienä)		
	Uusi Kittiläntie	1930-l	Osin paikallistienä, Miljoonatie		
	Uusi Tornio–Enontekiöntie Vt. 21, E	1950- ja 1960-l	ohitustie, taajamarakentaminen liikekeskusta		
	Pirkantie	1960-l	taajaman päätie		

4.1.1 Kartta: Vanhan ja jälleenrakennuksen Muonion kohteet, alueet ja tiet

4.1.2 Kartta: Taajama-ajan Muonion kohteet ja alueet

Sininen rasteri: taajamarakentamisen ympäristöt

Musta rasteri: liikekeskus

4.1.3 Kulttuuriympäristöjen ja kohteiden arvoluokitus

Inventoitujen kohteiden ja alueiden ominaispiirteet sekä kulttuurihistorialliset arvot on käsitelty kunkin kiinteistön ja alueen yhteydessä. Luokittelussa on käytetty kolmiportaista luokittelua, joka esittää kohteen kulttuurihistoriallisen arvon suhteessa kaava-alueen historiaan ja muuhun rakennuskantaan. Luokitukseen on vaikuttanut alueen tai kohteen merkittävyys, näkyvyys ja säilyneisyys. Lisäksi arvoja on täsmennetty kirjainluokituksella (H, R, M) ja lyhyellä kuvauksella kohteen arvoista.

Tarkastelu ja arvottaminen kohdistuvat sotien jälkeiseen aikaan, vuosien 1944–1959 pitkän raitin muodostavaan kirkonkylään, jonka puurakentaminen muodostaa keskeisen ominaispiirteen. Sitä vanhempaa, Lapin sodan sotatoimien vuoksi harvalukuista rakennuskantaa edustavat lähinnä kirkolliset rakennukset. Kirkonkyläaikaa seurannut taajamakehitys muodostaa oman alueellisen kokonaisuutensa, sisältäen kuitenkin ajallisesti useita kerrostumia. Rakentaminen taajamakaudella ei muodosta yhtenäisiä, yleiskaavoituksessa huomioitavia kokonaisuuksia. Taajamarakentamisen alue on rajattu kokonaisuutena ja sieltä on nostettu esiin keskeisiä julkisia rakennuksia, lähinnä taajaman ajallisina kerrostumina. Erityisiä yleiskaavassa huomioitavia alue- tai kohdearvoja ei taajamakaudesta löydetty, lukuun ottamatta Muonion koulua (3.16.6) .

Kulttuuriarvojen numeerinen luokittelu, arvoluokka I, II, III

Selvityksessä huomioiduille kohteille ja alueille on annettu arvoluokitus, joka perustuu niiden kulttuurihistoriallisiin arvoihin, jotka muodostuvat rakennus-, ympäristö- ja historiallisista arvoista. Kohteiden ja alueiden valinnassa ja luokittelussa painottuvat selvästi Muonion kirkonkylän historialliset kiintopisteet, raitti, sen vanhat keskuspaikat, kylät sekä julkinen rakentaminen. Em. paikalliseen asutus-, liike- ja julkisen rakentamisen historiaan liittyvät kohteet ja kokonaisuudet ilmentävät alueen kehitystä ja historiallisia vaiheita.

Muonion ominaispiirteitä ovat nauhamainen raitti ja jälleenrakennusaika, sen asuin-, liike- ja julkinen rakentaminen, jonka yllä kohoaa historiallisena kiintopisteenä kirkko. Nuorempaa asutus- ja rakennushistoriaa edustaa 1960-luvun jälkeinen taajama, jota näkyvästi edustavat liikenne- ja palvelurakentamisen ohella omakoti- ja rivitaloalueet.

Luokka I

Erityisen merkittävät kohteet, suuri paikallinen arvo

Luokan kohteet edustavat parhaalla mahdollisella tavalla alueen rakennettua historiallista perintöä ja ominaispiirteitä tai ovat hyvin säilyneitä kokonaisuuksia sekä omaavat suuren intensiteetin. Näihin kohteisiin sisältyy useita arvonäkökohtia tai yksi erittäin vahva peruste. Tässä luokassa olevat ovat usein hyvin säilyneitä, merkittäviä julkisen rakentamisen kokonaisuuksia tai oman tyyppinsä vanhimpia edustajia, vanhoilla asuinpaikoilla sijaitsevia ja rakennuskannaltaan edustavia kantataloja, jotka muodostavat alueen historian ja vanhimman keskeisen osan.

Alueiden ja kohteiden säilyminen tulisi ehdottomasti huomioida kaavoituksessa. Kunnostustöissä tulee huomioida rakennusten historialliset piirteet, materiaalit ja työtavat.

Ensimmäisen luokan rakennuskohteita ovat Muoniossa sodalta säästyneet kirkko ja Reuhalanmäen hautausmaa. Jälleenrakennuskauden keskeisiä ympäristöjä ovat Kirkonseudun ja Niemenpään raittiasutus sekä Muonion hallintokeskus. Jälleenrakennuskauden rakennuksista ensimmäiseen luokkaan on sijoitettu hyvin säilyneet, jälleenrakennuksen julkista rakentamista ja identiteettiä edustavat kunnansairaala, kansakoulun asuntolat, pappila, posti ja eläinlääkärin virkatalo sekä asuinrakentamisesta museoalueeseen kuuluva Emman pirtti. Taajamakauden rakennuksista Muonion koulu on arvioitu kuuluvan luokkaan I arkkitehtuurinsa perusteella.

Luokka II

Merkittävät kohteet

Luokan kohteet ja alueet ovat edustavia ja vähintään kohtalaisen hyvin säilyneitä, intensiteettiä omaavia sekä sisältävät yleensä useita kulttuurihistoriallisia arvoja. Ensimmäiseen luokkaan verrattuna rakennuskanta ja asuinpaikka edustavat nuorempaa maankäyttöä, kokonaisuus on merkittävästi suppeampi tai rakennusten muutostyöt ovat heikentäneet rakennuksen kulttuurihistoriallisia arvoja.

Alueiden ja kohteiden säilyminen tulisi huomioida kaavoituksessa. Rakennusten kunnostamisessa tulisi palauttaa alkuperäinen ulkoasu.

Toisen luokan kohteita ovat yhden esimerkin kautta esiin nostetut saariladot. Jälleenrakennuskauden aluekohteita ovat asutus- ja maisemahistorialliset Putaanrannan viljelymaisema ja Ollinmäen raitti- ja viljelymaisema sekä Raitin ja vanhan postitien liike- ja palvelurakennukset. Hyvin säilyneitä, elinkeinohistoriallisesti merkittäviä, mutta pienempiä ja reuna-alueille sijoittuvia rakennuskohteita edustavat parakkikauppa, uittosuuli sekä TVH:n tukikohta. Edustavia ja keskeisiä, mutta julkisivuiltaan jo muuttuneita kohteita ovat apteekintalo, yhteiskoulu, rukoushuone sekä osuuskaupan ja matkustajakoti Oloksen rakennukset.

Luokka III

Maisemallisesti tai historiallisesti arvokkaat kohteet

Luokan kohteilla on maisemallista ja historiallista merkitystä ja ne ovat osa laajempaa kokonaisuutta tai ilmiötä. Tähän luokkaan on sijoitettu usein yksittäiset rakennukset tai merkittävästi uudistuneet kokonaisuudet, pienimuotoiset arvoalueet. Kolmannen luokan kohteita ovat Kolström ja yhteiskoulu, jotka kuuluvat samaan kokonaisuuteen.

Aluekohteiden yksittäisten rakennuskohteiden tulisi säilyä osana kokonaisuutta.

Kulttuurihistoriallisten arvojen kirjainluokitus:

R = Rakennushistoriallisesti merkittävä. Rakennus, rakennusryhmä tai rakenne ilmentää aikakautensa rakentamistapaa ja –teknologiaa tai on rakennustaiteellisesti merkittävä.

H = Historiallisesti merkittävä. Kohde liittyy jonkin alueen tai ilmiön historialliseen kehitykseen tai johonkin keskeiseen historialliseen tapahtumaan.

M = Miljöökohde. Kohde liittyy luontevasti ympäröivään kulttuuri- ja luonnonmaisemaan. / Lähimaisema, joka antaa edustavan kuvan seudun kulttuurihistorialle luonteenomaisesta tai erikoislaatuisesta piirteestä. Rakennusryhmä, joka itsenäisesti luo ympäristöllisiä arvoja.

HH = Henkilöhistoriallisesti merkittävä.

LH = Liikennehistoriallisesti merkittävä.

MK = Maisemakokonaisuus. Kulttuurimaisema, joka avautuu laajana luontevalta tarkkailupaikalta.

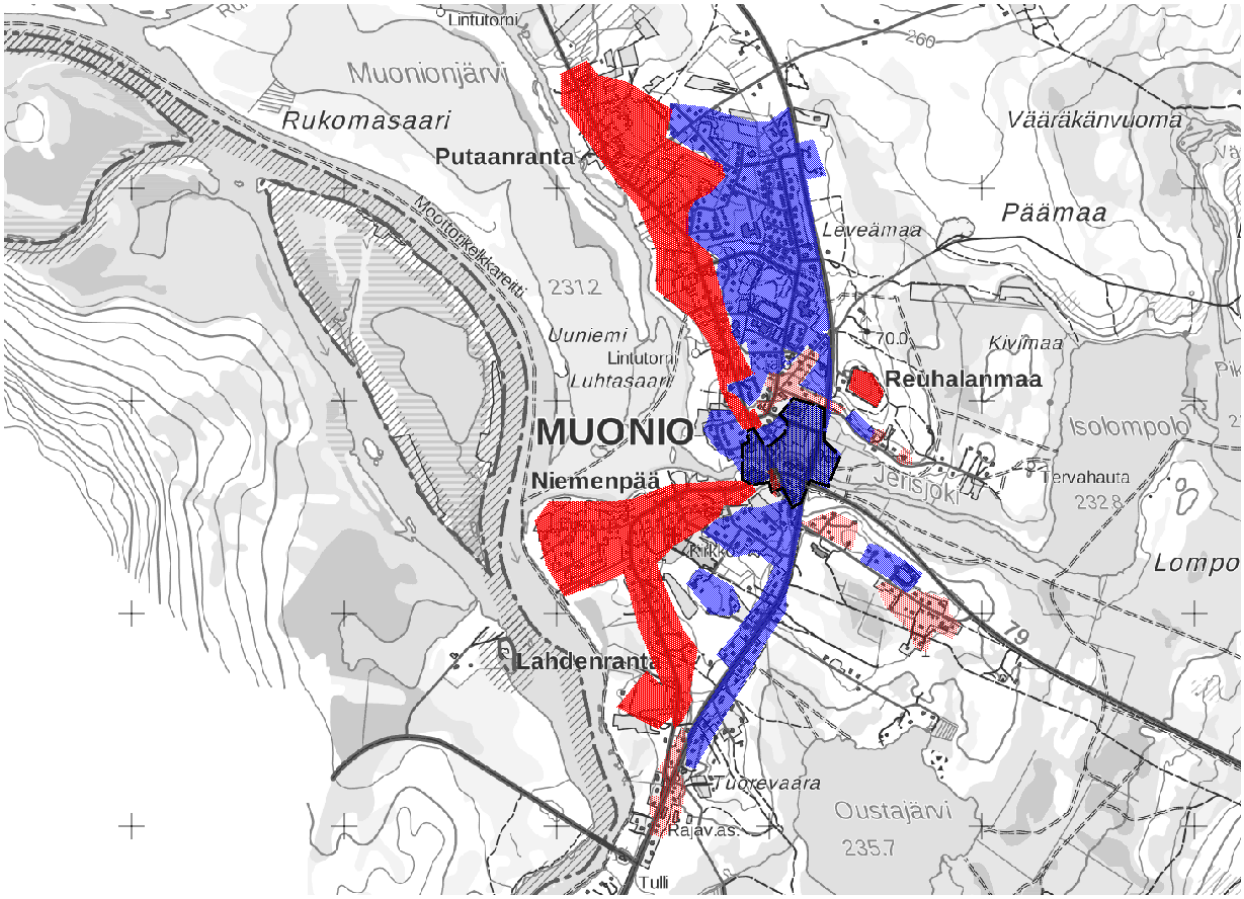

Kuva: Museoalueen siirretty rakennus, kivijalka ja betonisokkeli

4.2 Yleiset suositukset, ympäristöt

Suositukset rakennusten ja alueiden huomioimisesta on kirjoitettu jokaiseen kiinteistö- ja aluekorttiin.

Kartta: Muonio, kirkonkylän ja taajaman ympäristöt

Muonion taajama jakautuu selkeästi vanhaan ja uuteen alueeseen, historialliseen ja jälleenrakennusajan **kirkonkylään** ja moderniin **taajamaan**, joiden runkona ovat aikakauden tielinjat. Niiden solmukohdassa on liikennereittien risteykseen rakentunut ja keskittynyt **taajaman liikekeskus**. Yleisesti alueiden täydennysrakentamisessa tulisi huomioida alueiden ominaispiirteet. Modernit alueet ovat vanhoja alueita epäyhtenäisempiä, hajanaisempia, kerroksellisia ja monimuotoisempia, kestäen paremmin muutoksia. Punaisella on merkitty kirkonkylän ajan alueet, vanha raitti tulisi huomioida kokonaisuutena.

Kirkonkylä: Punaisella rasterilla on vanhan kirkonkylän, vanhaa maantietä ja raittia seuraava asutus, joka rakentui uudelleen sodan tuhojen jälkeen. Raitin ohella Niemenpää, jonka kautta oli kulku joen yli Ruotsiin, muodosti vanhaa asutusta edustavan ympäristön. Tilakeskuksia ja pientaloasutusta käsittävä asutus täydentyi ja tiivistyi edelleen 1950-luvulla. Raitin varrelle keskittyivät pappilan, koulun ja sairaalan lisäksi kunnantalo, terveystalo ja postirakennus sekä raitin alkupäähän TVH:n varikko. Kaupat keskittyivät raitin risteyksiin ja vanhoille asuinpaikoille, raitin alakyliin. **Vaaleanpunaisella rasterilla** on merkitty sodan jälkeen syntyneet täysin uudet asuinalueet. Kirkonkylän sotien jälkeinen (1944–1960) rakennuskanta käsittää pääosin tyyppipiirustuksilla rakennettuja hallinnon, kaupan ja asumisen rakennuksia. Vallitsevana piirteenä on puu ja harjakatto. Rakennustyyppi on pääosin yksikerroksinen, kaksikerrokset ovat pääosin julkisen rakentamisen kohteita. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennuksen lisäksi talousrakennus. Julkisivut ovat pelkistetyt, runkotyyppi on suorakaide tai noppamainen. Alueella on yksittäisiä, aikakauden jälkeen rakennettuja omakotitaloja ja rivitaloja, mutta alueen ominaispiirteet ovat kuitenkin hyvin säilyneet. Vanhaan asutukseen ja vielä jälleenrakennuskauteen liittyneet pelto- ja vesistömaisemat ovat osin kadonneet perinteisen maatalouden väistyttyä.
Raitin varrella on säilynyt alakyliä sekä hallinnon, palveluiden ja liike-elämän jälleenrakennusajan rakennuskohteita ja ympäristöjä. Ne on rajattu tarkemmin kohdekuvauksissa. Vanhempaa rakentamista edustava kirkko sijoittuu osaksi raitti- ja vesistömaisemaa.

Suositukset: Kirkonkylän raitti: Jälleenrakennuskauden ja sitä vanhempien rakennusten ja ympäristöjen ominaispiirteet tulisi yleisesti huomioida tulevassa maankäytön suunnittelussa koko vanhan raitin varrella. Keskeisiä miljöitä ovat raitin hallintokeskus, Ollinmäki, Putaanranta ja Kirkonseutu. Merkittäviä kohteita, raitin nauhamaista luonnetta kuvaavia julkisia rakennuskohteita ovat pääosin vanhoille paikoille rakennetut pappila, kunnansairaala ja kansakoulun asuntolat sekä osuusliikkeen rakennukset. Uuden hallintokeskuksen muodostivat kunnantalo, terveystalo ja posti/poliisitalo. Täydennysrakentaminen tulisi sopeuttaa jälleenrakennuskauden rakennuskantaan materiaalien, mittasuhteiden, sijoittelun ja värien suhteen. Raittiin kuuluvat avoimet tilat, peltoalueet sekä näkymät vesistöön ja kirkolle pitäisi säilyttää ja mielellään palauttaa. Kirkon asema raitin ja vesistömaiseman kiintopisteenä tulee säilyttää ja palauttaa. Asutuksen ohella julkisen rakentamisen kohteet ja kaupparakennukset muodostavat keskeisen osan raitin ominaispiirteitä ja arvoja. Niiden alkuperäinen käyttö on päättynyt tai muuttunut. Erityisesti käyttämättömyys muodostaa uhan rakennuksille, tästä esimerkkinä kunnansairaala. Rakennuksille tulisi löytää käyttöä, joka säilyttää rakennukset. Rakennusten kunnostuksissa tulisi huomioida ajan rakennusmateriaalit, työtavat ja värit.

Muutoksensietokyky: Alue kestää uudis- ja täydennysrakentamista vain, kun huomioidaan historialliset ominaispiirteet, rakennukset, miljööt ja näkymät ja rakennusten/toimintojen sijoittumiset.

Taajama: Sinisellä rasterilla on merkitty 1960-luvun jälkeen syntynyt, rakennustavaltaan moderni Muonion taajama. Se rakentui kirkonkylän itäpuolelle, kuivemmille vaarakankaille. Sen runkona oli tällöin rakennettu valtatien 21 uusi linjaus, joka ohitti vanhan kirkonkylän. Taajamarakentamisen paikallisen päätien muodostaa Pirkantie, jonka varrella on nähtävissä eri-ikäisiä taajama-ajan palvelurakennuksia, rivitaloja ja omakotitaloja. Ajalliset kerrostumat muodostavat pieniä alueita ja ympäristöjä, ei kuitenkaan yleiskaavassa huomioitavia alueita.

Suositukset: Rakennusten ja ympäristöjen muutos- ja kunnostustöissä tulisi huomioida rakennusajan ominaispiirteet, mittasuhteet ja materiaalit. Uudisalueilla ajan rakennustyypit ovat suositeltavia. Pirkantien kehittäminen taajaman pääkatuna on suositeltavaa.

Muutoksensietokyky: Taajama-alueet kestävät täydennysrakentamista; yksittäisissä kohteissa ympäristön ominaispiirteet on huomioitava, laajemmissa hankkeissa ajan rakennustyypit ovat suositeltavia.

Liikekeskus: Mustalla rasterilla on merkitty liikekeskus, jonka rakennukset ovat pääosin 1950-luvun jälkeen rakennettuja. Rakennuskantaa on eri vuosikymmeniltä, eivätkä ne muodosta yhtenäistä ja edustavaa kokonaisuutta. Raittiin liittyvät osuusliikkeen kohteet ovat osa jälleenrakennuskauden rakentamista. Liikekeskus rakentui ja keskittyi taajama-aikana Jerisjoen rannoille, jossa eri aikojen päätiet, vanha Torniontie/raitti ja uusi valtatie 21 sekä Kittiläntien vanha ja uusi linjaus risteävät. Alue on rakenteeltaan ja rakennuksiltaan varsin hajanainen, maisemaa hallitsevat liikenteen rakenteet. Liikekeskus katkaisee vanhan raitin.

Suositukset: Liikekeskus: Liikekeskuksen ja liikennereittien kehittäminen. Alueen reunalle, vanhan raitin varrelle sijoittuvat jälleenrakennuskauden osuusliikkeet ja matkailumaja tulisi huomioida suunnittelussa.

Muutoksensietokyky: Kestää muutoksia.

5 Lähteet

Inventoinnit ja selvitykset:

Itä-Lapin maakuntakaava, kaavaselostus. Lapin liitto, YM 26.10.2004.
Lapin ympäristökeskus, 2004−2008 ”Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi” -hankkeen (LKYT) Muoniota koskeva aineisto.
Lokio, Jarmo. Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Rovaniemi: Lapin ympäristökeskus, 1997.
Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki: Museovirasto, 1993.
Tunturi-Lapin maakuntakaavan (2010) selostus liitteineen.

Kirjalliset lähteet:

Enbuske, Matti. Lapin asuttamisen historia. Teoksessa Massa, Ilmo & Snellman, Hanna. Lappi: maa, kansat, kulttuurit. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2003.
Anttila, Olavi. Eero E. Anttila – muoniolainen. Pello: Väylä-yhtiöt, Eero E. Anttilan perikunta, 2008.
Huusko, Jorma (toim.). Lapin rakennusperintö. Oulu: Pohjoinen, 1984.
Klemetti, Heikki. Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla. Porvoo, WSOY, 1936.
Manninen, Markus. Valtion virastotalot 1809–1995. Helsinki: Senaatti, 2018.
Sattanen, Sisko. Muonio muuttui 1945–1995: tuhkasta reaaliaikaan. Muonio: Muonion kunta, 1997.
Pietikäinen, Jukka-Pekka. Suomen postin historia, osa 2. Helsinki: Posti- ja telelaitos, 1988.
Rosberg, Johan & **Hildén**, Kaarlo. Suomenmaa: maantieteellis–taloudellinen ja historiallinen tietokirja. 9:2 Pohjoisosa. Porvoo: WSOY, 1931.
Tarmio, Hannu & **Papunen**, Pentti & **Korpela**, Kalevi (toim.). Suomenmaa: maantieteellis–yhteiskunnallinen tieto- ja hakuteos, osa 5. Porvoo: WSOY, 1973.
Ursin, Martti. Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944–1945 jälkeen. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 1980.
Vuollo, Martti. Kiertokoulusta Peruskouluun: Kansanopetusta Muoniossa vuoteen 1972. Kokkola: Barents-kirjat, 2015.
Vuollo, Martti. Muonion kirkonkylän koulu 1899–1999. Muonio: Muonion koulu, 1999.
Vuollo, Martti. Muonion seurakunta 200 vuotta. Kokkola: Barents-kirjat, 2012.

Historialliset kartat

Peruskartat 1969 ja 1984

Muonion isojakokartta 1831

Muonion pappilan ja kirkon kartta 1786, KA

Pitäjänkartat 1840-l, KA.

Historialliset valokuvat

Finna.fi, historiateokset, postikortteja.